

**UKARA *REFLEKSIF* ING *RUBRIK* CERBUNG “*PAK GURU*”
KALAWARTI *DJAKA LODANG***

SKRIPSI

**Dipun-ajengaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minangka Jejangkeping Pandadaran
*Anggayuh Gelar
Sarjana Pendidikan***

**Dening:
Erika Wahyu Andriani
NIM 09205244007**

**PROGAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2013**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan “*Ukara Refleksif ing Rubrik Cerbung “Pak Guru” Kalawarti Djaka Lodang*” menika sampun pikantuk palilah dening *pembimbing* saha sampun siyaga dipunujekaken salebeting *pendadaran*.

Yogyakarta, 28 Juni 2013

Pembimbing I,

Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum
NIP 19571231 198303 2 004

Yogyakarta, 28 Juni 2013

Pembimbing II,

Drs. Mulyana, M.Hum
NIP 19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah- irahan “*Ukara Refleksif ing Rubrik Cerbung “Pak Guru” Kalawarti Djaka Lodang*” menika sampun dipunandharaken ing pendadaran wonten sangajenging *Dewan Penguji* ing tanggal 9 Juli 2013 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Dr. Suwardi, M.Hum	Ketua Penguji		18-7-2013
Drs. Mulyana, M.Hum	Sekretaris Penguji		17-7-2013
Drs. Hardiyanto, M.Hum	Penguji I		12-7-2013
Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum	Penguji II		17-7-2013

Yogyakarta, Juli 2013

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani

NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma ing ngandhap menika, kula

Nama : Erika Wahyu Andriani

NIM : 09205244007

Progam Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

medharaken bilih karya ilmiah menika asiling padamelan kula piyambak. Karya ilmiah menika menapa wontenipun jumbuh kaliyan elmi kula, boten wonten materi saha seratan dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka acuan kanthi ndherek tata cara, etika, saha paugeran panyeratan *karya ilmiah ingkang lazim*.

Menawi kasunyatanipun wedharan menika boten leres, sadaya dados tanggel jawab kula.

Yogyakarta, 28 Juni 2013

Panyerat,

Erika Wahyu Andriani

NIM 09205244007

SESANTI

Aja kakehan sambat, Gusti Allah wis kagungan rencana kang luwih apik katimbang rencana kang wis dirancang awake dhewe. Janma manungsa iku mung bisa ikhtiar lan ndedonga, Gusti Allah kang bakal nemtokakake.

Manungsa iku kudu percaya marang kabisane dhewe, amarga dheweke iki kang bisa ngowahi cakra mangilinganing ngagesang.

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Gusti Allah SWT, *karya ilmiah* menika kula pisungsungaken dhateng tiyang sepuh kula kekalih, Bapak Tri Sudaswadi saha Ibu Karniati. Matur nuwun awit raos tresna asihipun, panyengkuyungipun saha pandonganipun.

PRAWACANA

Puji saha syukur tansah konjuk dhumateng ngarsanipun Gusti Allah SWT ingkang tansah paring rahmat, hidayah saha inayahipun dhateng panyerat saengga skripsi kanthi irah-irahan ***“Ukara Refleksif ing Rubrik Cerbung Kalawarti Djaka Lodang”*** saged rampung kanthi nir ing sambekala. Skripsi menika kaserat minangka satunggaling jejangkep kangge nggayuh gelar *Sarjana Pendidikan*.

Skripsi menika saged rampung anggenipun nyerat awit saking pambiyantu, panyengkuyung, saha pandonganipun mapinten-pinten pihak. Awit saking menika panyerat badhe ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

1. Bapak Prof. Dr. Zamzani, minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni, ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika.
2. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum, minangka Ketua Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, ingkang sampun paring bimbingan saha pandom sadangunipun sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
3. Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum, minangka pembimbing saha Penasehat Akademik, sarta Bapak Mulyana, M.Hum, minangka pembimbing, ingkang tansah sareh saha tliti anggenipun paring bimbingan saengga skripsi menika saged rampung kanthi sae.
4. Bapak Ibu dosen saha staf Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-mawarni ingkang murakabi tumrap panyerat.
5. Dewan Penguji sadangunipun ujian pandadaran kalaksanan, ingkang sampun paring pitedah saha pamrayogi saengga skripsi menika dados langkung sae.
6. Tiyang sepuh kula kekalih, Bapak Tri Sudaswadi saha Ibu Karniati, ingkang sampun paring raos tresna asih, panyengkuyung saha pandonganipun tumrap panyerat.
7. Swargi kangmas kula Alm. Paris Andrian, ingkang sampun dados krenteging tekad gesang panyerat. Adhi kula kekalih Aprilia Nurul Shafira saha Satria Pamungkas, ingkang sampun caos raos bungah sadangunipun panyerat nyerat skripsi menika.

8. Para kanca Cantik Ceria Cetar Membahana (C3M), ingkang sampun dados sarana kangge wawan rembag supados skripsi menika saged langkung sae.
9. Kanca-kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2009 mliginipun kelas G, sarta sadaya pihak ingkang sampun paring pambiyantu, panyengkuyung, saha pandonganipun saengga skripsi menika saged rampung.

Temtu kemawon skripsi menika dereng saged dipunwastani sae, jangkep, menapa malih sampurna. Awit saking menika sadaya pangandikan, pamrayogi, menapa dene panyaruwe saking para pamaos ingkang tumuju murih sae, jangkep, saha sampurnanipun skripsi menika katampi kanthi lila legawaning manah saha kaaturaken agunging panuwun. Wasana atur kanthi andhap asoring panyerat, skripsi menika kaajab sageda murakabi dhumateng para pamaos saha panyerat.

Yogyakarta, 28 Juni 2013

Panyerat,

Erika Wahyu Andriani

NIM 09205244007

WOSING ISI

	Kaca
Irah-Irahan	i
Pasarujukan	ii
Pangesahan	iii
Wedharan	iv
Sesanti	v
Pisungsung	vi
Prawacana	vii
Wosing isi	ix
<i>Daftar Tabel</i>	xi
<i>Daftar Lampiran</i>	xii
<i>Daftar Cekakan</i>	xiii
Sarining Panaliten	xiv
 BAB I PURWAKA	
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	5
C. Watesaning Perkawis	5
D. Wosing Perkawis	6
E. Ancasing Panaliten	6
F. Paedahing Panaliten	6
G. Pangertosan	6
 BAB II GEGARAN TEORI	
A. Tata Ukara	9
B. Ukara	10
1. Pangertosan Ukara	10
2. Jinising Ukara	11
3. <i>Struktur</i> Ukara	15
4. <i>Peran Semantis</i>	20

C. Ukara <i>Refleksif</i>	29
1. Pangertosan Ukara <i>Refleksif</i>	29
2. Titikanipun Ukara <i>Refleksif</i>	31
3. <i>Peran Semantis</i> Ukara <i>Refleksif</i>	35
D. Kalawarti <i>Djaka Lodang</i>	38
E. Panaliten ingkang Jumbuh	39
F. Nalaring Pikir	40
BAB III CARA PANALITEN	
A. Cara Panaliten	42
B. Data saha Sumbering Data	42
C. Cara Ngempalaken Data	43
D. Pirantining Panaliten	43
E. Cara Nganalisis Data	44
F. Cara Ngesahaken Data	46
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	
A. Asiling Panaliten	47
B. Pirembagan	60
BAB V PANUTUP	
A. Dudutan	127
B. Implikasi	129
C. Pamrayogi	129
KAPUSTAKAN	130
LAMPIRAN	132

DAFTAR TABEL

	Kaca
<i>Tabel 1: Wujuding Kertu Data Panaliten Ukara Refleksif ing Rubrik</i>	
Cerbung “ <i>Pak Guru</i> ” Kalawarti <i>Djaka Lodang</i>	44
<i>Tabel 2: Asiling Panaliten Ukara Refleksif ing Rubrik</i>	
Cerbung “ <i>Pak Guru</i> ” Kalawarti <i>Djaka Lodang</i>	47

DAFTAR LAMPIRAN

Kaca

Lampiran 1: Tabel Analisis Ukara Refleksif ing Rubrik

Cerbung “Pak Guru” Kalawarti Djaka Lodang 132

DAFTAR CEKAKAN

DL	: <i>Djaka Lodang</i>
Gg	: geganep
J	: jejer
K	: katrangan
L	: lesan
R	: <i>reduplikasi</i>
tp	: tembung panggandheng
W	: wasesa

UKARA REFLEKSIF ING RUBRIK CERBUNG “PAK GURU” KALAWARTI DJAKA LODANG

Dening Erika Wahyu Andriani
NIM 09205244007

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*. Ukara *refleksif* ingkang dipuntliti gayutipun kaliyan titikanipun saha *peran semantis*ipun.

Panaliten menika mujudaken panaliten *deskriptif* inggih menika ngandharaken ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*. Data panaliten menika awujud ukara saha *konteks* ukaranipun, sumbering data ngginakaken kalawarti *Djaka Lodang* inggih menika perangan *rubrik* cerbung “*Pak Guru*”. Caranipun ngempalaken data inggih menika kanthi teknik maos saha nyerat. Pirantining panaliten inggih menika *tabel analisis data* ingkang dipunbiyantu kaliyan kertu data. Caranipun nganalisis data inggih menika kanthi cara *deskriptif* ingkang gadhah sakawan lampahan inggih menika *identifikasi*, *tabulasi*, *reduksi*, saha *inferensi*. Caranipun ngesahaken data kanthi cara *validitas* saha *reliabilitas* data, *validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantis* wondene *reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas intrarater* saha *reliabilitas interrater*.

Asiling panaliten menika ngandharaken titikan saha *peran semantis* saking ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*. Titikanipun ukara *refleksif* inggih menika awujud *struktur* ukaranipun ingkang maneka werni, limrahipun awujud J-W, J-W-K, saha J-W-Gg, ananging ing panaliten menika *struktur* ukaranipun wonten ugi ingkang wiyar. Menawi dipuntingali saking wujudipun wasesa ingkang dipunginakaken, ing panaliten menika kapanggihaken sakawan wujud, inggih menika awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, saha tembung camboran. Panambang –ake, –an, saha –i ing tembung lingga saged dados titikanipun ukara *refleksif* ananging gumantung saking tembung lingganipun. Tembung lingga kasebat kedah wonten sambet raketipun kaliyan jejer. Lesan, geganep, saha katrangan ingkang wonten sambet raketipun kaliyan jejer ugi saged dados titikanipun ukara *refleksif*. *Peran semantis* saking ukara *refleksif* menika kaperang dados tiga, inggih menika *peran paraga-panandhang*, *paraga-penikmat*, saha *paraga-pangangge*. *Peran semantis* kasebat dipunpangaribawani dening titikan saha *konteks*ipun ukara *refleksif*.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa Jawi dipunginakaken ing masarakat kanthi lesan saha seratan. Basa Jawi dipunginakaken kanthi lesan, kangge basa padintenan masarakat Jawi. Basa Jawi ugi dipunginakaken ing seratan, kanthi damel *media* cithak saha buku abasa Jawi. Salah satunggaling *media* cithak ingkang ngginakaken basa Jawi inggih menika kalawarti.

Kalawarti *Djaka Lodang* minangka salah satunggaling kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi. Kalawarti menika sampun dangu anggenipun madeg. Kalawarti *Djaka Lodang* dumugi ing wekdal menika taksih dipuncithak saha dipunwaos dening para pamaos mliginipun tiyang-tiyang ingkang remen maos kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi. Kalawarti nyengkuyung sanget tumrap lestatunipun basa Jawi ing jaman menika.

Miturut cara anggenipun badhe mahyakaken, basa dipunperang dados kalih inggih menika kanthi cara lesan saha sinerat. Basa lesan menika kirang nggatosaken *struktur* ukara, jangkep menapa dene bakunipun ukara, uger anggenipun ngendika saged dipuntampi dening tiyang sanes kemawon sampun cekap. Beda kaliyan basa sinerat ingkang kedah nggatosaken *struktur* ukara, kedah jangkep menapa dene baku supados pamaos saged mangertos menapa ingkang dipunkajengaken dening panyerat. Ukara-ukara ing salebeting basa sinerat temtu kadadosan saking mapinten-pinten jinising ukara. Mekaten ugi ukara-ukara ing kalawarti *Djaka Lodang* temtu maneka werni jinisipun.

Saben ukara menika saged dipunanalisis utawi dipungarap kanthi pirang-pirang cara. Salah satunggaling cara kangge nganalisis ukara inggih menika kanthi

ngudhari ukara kasebat. Anggenipun badhe ngudhari satunggaling ukara menika dipunperang dados tigang perkawis, inggih menika sepisan, ngudhari ukara kanthi mantha-mantha perangan ukara kanthi aran jejer, wasesa, lesan, katrangan, saha geganep dipunwastani ngrembag ukara adhedhasar *fungsi* utawi *struktur fungsional*. Kalih, ngudhari ukara kanthi mantha-mantha ukara adhedhasar jinising tembung, dipunwastani ngrembag ukara adhedhasar *kategori*. Ing pungkasan, ngudhari ukara kanthi ngonceki menika paraga ingkang nindakaken pakaryan saha menika paraga ingkang dados sasaran, dipunwastani ngrembag ukara adhedhasar *peran*.

Panaliten menika badhe naliti ukara mliginipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*. Cerbung “*Pak Guru*” anggitanipun Suhindriyo kadadosan saking 20 perangan, wiwit saking wedalan tanggal 4 Agustus dumugi 15 Desember 2012. Ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang tumindakipun dipuntedahaken dening wasesa, jejer ing ukara menika ingkang nindakaken pakaryan saha ingkang ngraosaken asiling pakaryan kasebat, utawi sadaya pakaryan ingkang asilipun wangsul malih dhateng ingkang nindakaken pakaryan kasebat. Wasesa ing ukara *refleksif* awujud tembung kriya. Wasesa ing ukara *refleksif* menika gadhah peranan ingkang ageng. *Konteks* ukara ugi dados salah satunggaling titikan ingkang dipunginakaken kangge mastani satunggaling ukara kalebet ukara *refleksif* menapa sanes. *Struktur* ukara ugi dipunginakaken kangge ningali satunggal ukara menika kalebet ukara *refleksif* menapa sanes. Kalenggahaning jejer ing ukara *refleksif* boten namung dados paraga ananging ugi dados panandhang, *penikmat*, menapa dene pangangge gumantung saking wasesa saha *konteks* ukaranipun. Awit saking menika wasesa ing ukara, *konteks* ukara, saha

struktur ukara gadhah peranan ingkang ageng kangge ningali satunggaling ukara menika kalebet ukara *refleksif* menapa sanes, amargi tigang perkawis menika gadhah gegayutan ingkang raket.

Cerbung inggih menika cariyos *fiksi* ingkang nyariosaken babagan pagesangan. Cerbung menika cariyos ingkang sinambung utawi wonten sambetanipun boten cuthel ing satunggal perangan mawon. Cerbung “*Pak Guru*” ing kalawarti *Djaka Lodang* menika dipunginakaken kangge sumbering data panaliten amargi ukara ingkang dipunginakaken ing cariyos kathah ingkang kalebet ukara *refleksif* menawi dipuntingali saking *struktur* ukara, wasesanipun, *konteksipun*, saha *peran semantisipun*. Ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*”, panaliti manggihaken wujudipun *struktur* ukara *refleksif* ingkang *variatif* inggih menika boten namung kadadosan saking J-W, ananging ugi *struktur* ukara ingkang langkung wiyar malih. Babagan wasesa ingkang dipunginakaken ugi *variatif* inggih menika awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, menapa dene tembung camboran. *Frekuensi* panganggenipun ugi langkung kathah tinimbang *rubrik* sanesipun ing kalawarti *Djaka Lodang* menapa dene *rubrik* ing kalawarti sanesipun. Cerbung “*Pak Guru*” menika cerbung enggal ingkang kaserat ing warsa 2012 wulan Agustus dumugi Desember saengga data ingkang dipunpanggihaken ugi langkung *up to date*. Kathahing ukara utawi data ingkang sampun dipunpanggihaken ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* menika amargi ing salebeting cariyos kathah ngginakaken wicantenan ingkang tumindakipun dipuntindakaken dening satunggal paraga saha asilipun tumindak ngengingi piyambakipun. Perkawis kasebat ingkang mangaribawani data-data ingkang dipunpanggihaken langkung *variatif*.

Tuladha ukara *refleksif* ing rubrik cerbung “Pak Guru” kalawarti *Djaka Lodang* kadosta:

Mung ana wong loro lanang wadon lungguhan neng pojok. (DL.10.01.002)

Ukara ing nginggil minangka salah satunggaling tuladha ukara *refleksif* ing rubrik cerbung “Pak Guru” kalawarti *Djaka Lodang*. Menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar bilih *mung ana wong loro lanang wadon* dados jejjer, *lungguhan* dados wasesa, *neng pojok* dados katrangan panggenan. Tembung *lungguh* ingkang ngisi kalenggahan wasesa awujud tembung andhahan inggih menika tembung lingga + -an. Menawi dipuntingali saking *konteks* ukaranipun nedahaken bilih *wong lanang wadon* menika nalika jawah sonten-sonten tumbas sate lajeng lenggahan ing lincak pring ing pojokan warung. Ing ateges bilih jejjeripun nembe *menikmati* kawontenan kanthi cara lenggahan. Awit saking menika ukara ing nginggil gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*, inggih menika jejjeripun nindakaken tumindak lenggahan ugi *menikmati* anggenipun lenggah amargi kawontenan ing wekdal kasebat.

Tuladha ing nginggil minangka saperangan alit saking data ingkang sampun dipunpanggiaken ing cerbung. Titikan ing ukara *refleksif* menika mangaribawani wujudipun *peran semantis* ukara. Mila panaliten menika badhe ngandharaken titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

B. Underaning Perkawis

Adhedhasar dhasaring panaliten, saged dipunpendhet underaning perkawisipun, inggih menika:

1. jinising ukara ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
2. titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
3. *struktur* ukara *refleksif* adhedhasar *fungsi* utawi *struktur fungsional* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
4. *struktur* ukara *refleksif* adhedhasar *kategori* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
5. *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*.

C. Watesaning Perkawis

Perkawis ing underaning perkawis menika kekathahen, saengga perkawis-perkawisipun dipunwatesi kados ing ngandhap menika:

1. titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
2. *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar watesaning perkawis, wosing perkawis inggih menika:

1. menapa kemawon titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*?
2. kadospundi *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*?

E. Ancasing Panaliten

Panaliten menika gadhah kalih ancas ingkang adhedhasar saking wosing perkawis, inggih menika:

1. ngandharaken babagan titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*;
2. ngandharaken babagan *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*.

F. Paedahing Panaliten

Sasampunipun nindakaken panaliten babagan ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*, panaliten menika dipunajab saged dipunsinau dening para pamaos menapa dene dipunginakaken kangge materi pasinaon.

G. Pangertosan

1. Ukara inggih menika *satuan* basa awujud reroncening tembung-tembung, ngandharaken wedharing gagasaning manungsa ingkang saged madeg piyambak

wonten laguning pocapan (*intonasi*), wonten tetenger ing pungkasaning sarta kadadosan saking *klausa*.

2. Ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang tumindakipun dipuntedahaken dening wasesa, jejer ing ukara menika ingkang nindakaken pakaryan saha ingkang ngraosaken asiling pakaryan kasebat, utawi sadaya pakaryan ingkang asilipun wangsul malih dhateng ingkang nindakaken pakaryan kasebat. Titikanipun ukara *refleksif* menika awujud wasesa ingkang dipunginakaken ing ukara *refleksif* kajawi saking menika *struktur* ukara ugi dados titikan, limrahipun ukara *refleksif* boten gadhah lesan sinaosa gadhah menika wonten sambet raketipun kaliyan jejer.
3. *Peran semantis* inggih menika salah satunggaling cara kangge ngudhari ukara kanthi ngonceki menika paraga ingkang nindakaken pakaryan saha menika paraga ingkang dados sasaran. *Peran semantis* menika gayut kaliyan teges satunggaling ukara.
4. *Rubrik* cerbung minangka salah satunggaling *rubrik* ing kalawarti *Djaka Lodang*. Cerbung inggih menika cariyos fiksi ingkang nyariosaken babagan pagesangan. Cerbung menika cariyos ingkang sinambung utawi wonten sambetipun boten cuthel ing satunggal perangan mawon.
5. Kalawarti *Djaka Lodang* minangka salah satunggaling kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi ing sadaya *rubrikipun*. Kalawarti *Djaka Lodang* dipundalaken saben dinten setu ingkang dumunung ing tlatah Yogyakarta.
6. Kangge ngandharaken *variabel-variabel* ingkang awujud *istilah-istilah* ingkang badhe dipungarap menika tetep ngginakaken basa saking teorinipun.

Pawadanipun amargi menawi dipunalihbasakaken ajrihipun malah ngirangi tegesipun menapa dene malah ngewahi tegesipun. Kajawi saking menika ing parama sastra Jawi dereng wonten teori ingkang ngrembag bab kasebat sinaosa wonten namung sumber data panalitenipun, wondene *istilah-istilah*ipun tetep ngginakaken saking basa asing utawi basa Indonesia.

BAB II GEGARAN TEORI

A. Tata Ukara

Salah satunggaling ngelmu basa inggih menika tata ukara, miturut Ramlan (1987:21) pangertosan saking tata ukara kados ing ngandhap menika.

*“Istilah sintaksis secara langsung terambil dari bahasa Belanda *syntaxis*. Di dalam bahasa Inggris digunakan istilah *syntax*. Sintaksis ialah bagian atau cabang dari ilmu bahasa yang membicarakan seluk beluk wacana, kalimat, klausa, dan frase.”*

Tembung *sintaksis* menika kapendhet saking basa Walandi *syntaxis*, ing basa Inggris dipunginakaken tembung *syntax*. *Sintaksis* minangka perangan saking ngelmu basa ingkang ngrembag babagan wacana, ukara, *klausa*, saha *frase*.

Arifin (2008:1) ugi ngandharaken *“sintaksis adalah cabang linguistik yang membicarakan hubungan antarkata dalam tuturan (Speech). Unsur bahasa yang termasuk di dalam lingkup sintaksis adalah frasa, klausa dan kalimat.”* Tata ukara inggih menika perangan ngelmu basa ingkang ngrembag gegayutan antawisipun tembung ing salebeting guneman. *Unsur* basa ingkang kalebet ing *sintaksis* inggih menika *frasa*, *klausa* sarta ukara.

Kalih pamanggih kasebat selaras kaliyan pamanggihipun Nurhayati (2006:121) *“sintaksis adalah ilmu yang membicarakan seluk-beluk kata dan penggabungannya.”* Tata ukara inggih menika ngelmu ingkang ngrembag babagan tembung kaliyan cara anggenipun nggabungaken tetembungan kasebat. Asiling gabungan tembung ingkang dipunrembag ing salebeting widya ukara inggih menika *frase*, *klausa* sarta ukara.

Saking pangertosan-pangertosan ing nginggil saged dipundudut bilih tata ukara minangka perangan saking ilmu ngelmu basa ingkang ngrembag bab *frase*, *klausa*, titi ukara saha peranganipun.

B. Ukara

1. Pangertosan Ukara

Ukara inggih menika reroncening tembung sawetawis ingkang dados wedharing gagasaning manungsa, awujud katrangan, pitakenan, panyuwun, utawi bab sanesipun (Antunsuhono, 1956:7). Wedhawati (2006:461) ugi ngandharaken pangertosan ukara kados ing ngandhap menika.

“Kalimat adalah satuan lingual yang mengungkapkan pikiran (cipta, rasa, dan karsa) yang utuh. Kalimat dapat dalam wujud lisan maupun tulisan. Dalam wujud lisan, kalimat diucapkan dengan suara naik turun, keras lembut, disela jeda, dan diakhiri intonasi akhir yang diikuti oleh kesenyapan untuk mencegah terjadinya perpaduan bunyi atau proses fonologi lainnya. Di dalam wujud tulisan berhuruf Latin, kalimat dimulai dengan huruf kapital dan diakhiri dengan tanda titik, tanda tanya, atau tanda seru.”

Ukara menika reroncening tembung ingkang ngandharaken pamanggih saha saged awujud lesan menapa dene seratan, menawi lesan wonten *intonasi* ingkang mbedakaken teges saking pangandikan kasebat dene ingkang seratan wonten paugeran-paugeranipun piyambak.

Pangertosan kasebat selaras kaliyan pamanggihipun Sasangka (2001:140) ukara inggih menika reroncening tembung ingkang saged ngandharaken sawijining kekajengan menapa dene sebab. Pangrangkenipun tembung supados dados ukara menika kedah ngginakaken pranatan ingkang sampun gumathok. Wondene titikanipun ukara inggih menika: saged madeg piyambak, dumados saking satunggal *klausa*, ing basa *Latin* wiwitanipun ukara dipunserat mawi aksara murda saha pungkasanipun mawi tandha titik, koma, tandha pitakon menapa dene tandha seru,

saha wonten laguning pocapan (*intonasi*). Wondene Nurhayati (2006:122) ugi ngandharaken bilih “*kalimat adalah satuan bahasa yang relatif dapat berdiri sendiri, terdiri dari rangkaian kata-kata yang ditandai oleh intonasi akhir dan terdiri dari klausa.*” Ukara inggih menika *satuan* basa ingkang saged madeg piyambak awujud reroncening tembung-tembung, ingkang dipunpungkasi *intonasi* sarta kadadosan saking *klausa*.

Saking pangertosan-pangertosan ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih ukara menika *satuan* basa awujud reroncening tembung-tembung, ngandharaken wedharing gagasaning manungsa ingkang saged madeg piyambak wonten laguning pocapan (*intonasi*), wonten tetenger ing pungkasaning sarta kadadosan saking *klausa*. Wondene tuladhanipun ukara kados ing ngandhap menika.

(1) *Dani toko sepatu.* (Wedhawati, 2006:461)

Ukara (1) menika kalebet ukara ingkang wetah amargi sampun dipunwiwiti aksara murda lajeng dipunpungkasi kanthi tandha titik, wedharanipun gagasan ugi cetha.

2. Jinising Ukara

Jinising ukara ing basa Jawi menika kathah, gumantung saking perangan-perangan ingkang sampun katemtokaken. Jinising ukara adhedhasar cacahing saha jinising *klausa* inggih menika ukara lamba saha ukara camboran. Ukara lamba piyambak kaperang dados mapinten-pinten ukara. Miturut Wedhawati (2006:474-475) salah satunggaling jinis ukara lamba inggih menika ukara adhedhasar *diatesis*. *Diatesis* inggih menika *kategori gramatikal* ingkang nedahaken gayutanipun antawis jejer saha tumindak ingkang dipuntedahaken dening tembung kriya ing salebeting

klausa. Diatesis minangka perkawis *sintaksis* ingkang ugi ngrembag bab *semantik*. Gayutanipun antawisipun *partisipan* kaliyan tumindak menika minangka *konsep* teges ingkang dados *struktur* teges *sintaksis*. Anggenipun ningali *diatesis*, tembung kriya ingkang dipunkajengaken inggih menika tembung kriya *aksi* ingkang awujud tembung kriya tanduk, tembung kriya tanggap, tembung kriya *antiaktif*, tembung kriya *antipasif*, tembung kriya *resiprokal*, saha tembung kriya *refleksif*. Adhedhasar andharan ing nginggil ukara lamba basa Jawi adhedhasar *diatesis*ipun saged dipunperang dados (a) ukara tanggap, (b) ukara tanduk, (c) ukara *anti-aktif*, (d) ukara *anti-pasif*, (e) ukara *resiprokal*, saha (f) ukara *refleksif*.

a. Ukara Tanduk

Ukara tanduk inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun ngedahaken jejer dados paraga utawi ingkang murukaken. Wasesa kriya ing salebetipun ukara tanggap gadhah *ciri morfemis* ingkang nemtokaken cacahipun *argumen* ingkang kedah wonten. Cacahing *argumen* ing salebetipun ukara tanduk basa Jawi saged kalih, tiga, utawi sakawan kanthi *peran* ingkang maneka werni.

(2) *Darjo nendhang lawang*. (Wedhawati, 2006:475)

Tembung *lawang* ingkang ngisi kalenggahan lesan menika dados panandhang awit saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya *nendhang* ingkang dipuntindakaken dening jejer *Darjo* minangka paraga.

b. Ukara Tanggap

Ukara tanggap inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun ngendahaken jejer dados panandhang utawi panampi. Ukara tanggap limrahipun wonten sambet

raketipun kaliyan ukara tanduk. Gayutanipun bilih lesan wonten ukara tanduk dados jejer wonten ukara tanggap.

(3) *Dhuwit kuwi dijupuk Dadang*. (Wedhawati, 2006:476)

Tembung *dhuwit kuwi* minangka jejer ing ukara kasebat ugi dados panandhang awit saking tumindak ingkang dipuntedahaken wasesa kriya *dijupuk* ingkang dipuntindakaken dening paraga ingkang ngisi kalenggahan lesan inggih menika *Dadang*.

c. Ukara *Anti-aktif*

Ukara *anti-aktif* inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun awujud tembung kriya tanggap, ananging boten saged dipunewahi dados tembung kriya tanduk. Wonten mriki tembung kriya tanggap boten minangka ewahan saking tembung kriya tanduk, mila ukara *anti-aktif* boten wonten gayutipun kaliyan wujud tanduk. Menawi dipuntingali saking gayutipun tembung kriya kaliyan *argumenipun*, jejer ukara *anti-aktif* gadhah *peran* dados *sasaran*, *pengalam*, utawi *perasa*.

(4) *Sirahku kejegluk tembok*. (Wedhawati, 2006:477)

Tembung *sirahku* ingkang ngisi kalenggahan jejer menika gadhah *peran* dados *pengalam* saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya *kejegluk*.

d. Ukara *Anti-pasif*

Ukara *anti-pasif* inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun awujud tembung kriya tanduk, ing ateges wasesa kriya ing salebeting ukara *anti-pasif* boten saged dipunewahi dados tembung kriya tanggap. Menawi dipuntingali saking

gayutipun tembung kriya kaliyan *argumen*ipun, jejer ukara *anti-pasif* gadhah *peran* dados *pengalam*, paraga, utawi *penyebab*.

(5) *Asih bungah*. (Wedhawati, 2006:479)

Tembung *Asih* ingkang ngisi kalenggahan jejer gadhah *peran* dados *pengalam* saking kawontenan ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya *bungah*.

e. Ukara *Resiprokal*

Ukara *resiprokal* inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun medharaken tumindak ingkang dipuntindakaken kalih tiyang ingkang ancasipun saged gantosane males. Wonten salebetipun ukara *resiprokal*, jejer gadhah *peran* paraga saha panandhang utawi panampi.

(6) *Bocah loro mau gelut*. (Wedhawati, 2006:481)

Jejer *bocah loro mau* dados paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya *gelut*.

f. Ukara *Refleksif*

Ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun awujud tumindak kangge dhiri pribadi. Wasesa kriya ing ukara *refleksif* nggambaraken bilih tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejer minangka paraga gayut kaliyan piyambakipun.

(7) *Raden Ajeng Sringi lagi kramas*. (Wedhawati, 2006:483)

Jejer *Raden Ajeng Sringi* dados paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya *lagi kramas*.

3. *Struktur* Ukara

Struktur ukara ing ukara basa Jawi ingkang prasaja kadadosan saking jejer kaliyan wasesa kemawon ananging menawi ukara menika wiyar saged ugi kadadosan saking jejer, wasesa, lesan, katrangan, menapa dene geganep. Kangge madosi *struktur*ing ukara, ukara kedah dipunudhari rumiyin miturut kalenggahanipun. Wujuding *struktur* ukara basa Jawi saged dipunpilah-pilah dados jejer (J), wasesa (W), Lesan (L), Katrangan (K), geganep (Gg). Miturut Sasangka (2001:142) *struktur* ukara basa Jawi menika bakunipun namung wonten 5, inggih menika J-W, J-W-L, J-W-Gg, J-W-L-Gg, saha J-W-P.

Struktur ukara basa Jawi ingkang awujud jejer, wasesa, lesan, katrangan sarta geganep badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

a. Jejer (J)

Jejer inggih menika perangan ingkang dados bakuning ukara, utawi perangan ingkang dados lelajeripun ukara. Miturut pranatanipun ukara, jejer menika kathah-kathahipun dumunung ing ngajeng, ananging ugi wonten ingkang dumunung ing tengah utawi ing pungkasaning ukara. Ingkang saged ngiseni kothak jejer menika boten namung tembung aran saha *frasa* aran, ananging tembung kriya saha *frasa* kriya, tembung kaanan saha *frasa* kaanan, tembung wilangan saha *frasa* wilangan, sarta tembung sesulih purusa saha *frasa* sesulih purusa ugi saged dados jejer ing ukara. Sanajan mekaten, kathah-kathahipun jejer menika awujud tembung aran saha *frasa* aran. Kajawi saking menika jejer boten saged dipunrumiyini tembung ancer-ancer (Sasangka, 2001:143). Antunshono (1956:9) ugi ngandharaken jejer inggih menika peranganing ukara, ingkang dipunandharaken, ingkang dipunngendikakaken,

ingkang dipuncariyosaken kadospundi kawontenanipun, saha mobah-mosikipun. Sipatipun jejer inggih menika, dados perangan ukara ingkang baku piyambak; madeg piyambak; kadadosan saking setunggal tembung, kalih tembung, utawi ukara sekaliyan; saha tembung-tembungipun, asalipun saking tembung aran, tembung sesulih, utawi tembung-tembung ingkang dipundamel aran.

b. Wasesa (W)

Miturut Antunshono (1956:11) wasesa inggih menika sadayanipun tembung ingkang ngandharaken jejer, ing bab solah bawanipun utawi kawontenanipun. Wujudipun wasesa dipunperang dados kalih inggih menika wasesa kriya kaliyan wasesa sanes kriya. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Sasangka (2001:147) wasesa inggih menika perangan ingkang dados inti utawi ingkang dados punjering ukara. Ukara tanpa wasesa boten saged dipunsebat ukara ananging *frasa*. Miturut urutan pranatanipun ukara, wasesa dumunung sasampunipun jejer, utawi dunungipun wasesa ing sisih tengenipun jejer. Ing basa Jawi ingkang saged ngisi wasesa inggih menika tembung kriya saha *frasa* kriya, tembung kaanan saha *frasa* kaanan, tembung aran saha *frasa* aran, tembung wilangan saha *frasa* wilangan sarta *frasa* ancer-ancer.

c. Lesan (L)

Lesan inggih menika barang ingkang dipunles, ingkang dipunener, mila lesan menika temtu kadadosan saking tembung aran, tembung sesulih, utawi tembung-tembung ingkang dipundamel aran (Antunshono, 1956:17). Sasangka (2001:149-150) ugi ngandharaken lesan menika perangan ingkang gumantung saking wasesanipun ukara. Lesan menika namung wonten ing ukara tanduk Tandha-tandha lesan inggih menika, dumunung ing tengenipun utawi wonten wingkingipun wasesa

ingkang awujud tembung kriya tanduk; saged dados jejer menawi ukara dipunewahi dados ukara tanggap; boten dipunrumiyini tembung ancer-ancer; saha antawisipun wasesa kaliyan lesan boten kenging dipunseseli utawi sinela *fungsi* sanes.

d. Katrangan (K)

Katrangan miturut Antunshono (1956:18) inggih menika tembung peranganipun ukara, utawi ukara sekalian ingkang dados katrangan tembung sanes. Wondene kalenggahanipun ing ukara menika saged sumebar, ngantos ing sadayanipun perangan ukara saged gadhah katrangan. Wondene Sasangka (2001:157) mastani tembung katrangan ngginakaken tembung panerang inggih menika mujudaken peranganipun ukara ingkang boten kedah wonten ing ukara. Tanpa penerang, ukara tetep leres, amargi urutanipun ukara tetep jumbuh kaliyan pranatan ingkang wonten. Kajawi saking menika panerang saged ngolah-ngalih dunungipun, saged dumunung ing pungkasanipun ukara, ing wiwitanipun ukara, saha saged ugi dumunung ing antawisipun jejer saha wasesa.

e. Geganep (Gg)

Geganep menika kalebet peranganipun ukara ingkang ginanipun kangge njangkepi wasesa. Ukara ingkang wonten geganepipun menika limrahipun wasesanipun awujud tembung kriya. Mila ginanipun geganep menika kangge njangkepi tembung kriya ingkang wonten ing wasesa supados ukara boten gothang. Sanadyan sami-sami njangkepi wasesa, geganep boten sami kaliyan lesan amargi lesan saged dipundadosaken jejer ing ukara tanggap, ananging geganep boten saged dipudadosaken jejer ing ukara tanggap. Miturut urutanipun, geganep dumunung ing sisih tengen utawi ing wingkingipun wasesa. Ananging menawi ing wingkingipun

wasesa wonten lesanipun, geganep dumunung ing sisih tengenipun lesan saha boten saged ngrumiyini lesan.

Kangge ngronce satunggaling ukara temtu kadadosan saking tembung-tembung. Wujudipun tembung-tembung menika maneka werni, tembung ing basa Jawi menika dipunbedakaken dados sakawan inggih menika tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, saha tembung camboran.

1) Tembung Lingga

Miturut Antunsuhono (1953:33) tembung lingga inggih menika sadayanipun tembung ingkang dereng ewah saking asalipun. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Sasangka (2001:34) tembung lingga inggih menika tembung ingkang tasih wetah ingkang dereng rinaketan wuwuhan menapa-menapa. Wonten ugi ingkang mastani bilih tembung lingga menika tembung ingkang tasih wungkul, tasih wantah, utawi tasih asli amargi dereng pikantuk wuwuhan menapa kemawon. Tembung lingga saged dipungolongaken wujud bebas. Tembung lingga wonten ingkang namung dumados saking satunggal wanda, kalih wanda, utawi tigang wanda.

2) Tembung Andhahan

Miturut Antusuhono (1953:34) tembung andhahan menika dumados saking tembung lingga ingkang sapisan, pikantuk wuwuhan ing ngajeng ingkang dipunwastani ater-ater. Kalih, pikantuk wuwuhan ing tengah dipunwastani seselan. Wondene ingkang kaping tiga inggih menika pikantuk wuwuhan ing wingking ingkang dipunwastani panambang. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Sasangka (2001:36) tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun ewah saking lingganipun amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wonten ugi ingkang ngandharaken

bilih tembung andhahan menika tembung lingga ingkang sampun dipunrimbag. Pagrimbagipun tembung lingga dados tembung andhahan menika kanthi maringi wuwuhan ing ngajeng, wingking, utawi ing tengahipun tembung lingga.

3) Tembung Rangkep

Tembung rangkep inggih menika tembung ingkang dipunucapaken kaping kalih, saperangan utawi sadaya (Antunsuhono, 1953:58). Jumbuh kaliyan pamanggihipun Sasangka (2001:90) tembung rangkep basa Jawi wonten tiga inggih menika dwipurwa, dwilingga, saha dwiwasana. Tembung rangkep dumados saking pangrangkepipun tembung lingga ingkang dipunrangkep wanda wiwitanipun tembung, sadaya tembung lingga, menapa dene wanda pungkasaning tembung lingga.

4) Tembung Camboran

Tembung camboran inggih menika tembung kalih utawi langkung ingkang dipungandheng dados satunggal, wondene tembungipun wonten ingkang wetah saha wonten ugi ingkang cekakan (Antunsuhono, 1953:63). Wondene miturut Sasangka (2001:95) tembung camboran inggih menika tembung kalih utawi langkung ingkang dipungandheng dados satunggal, tembung kalawau dados tembung enggal ingkang gadhah teges enggal. Ingkang dipunkajengaken teges enggal inggih menika tegesipun tembung beda kaliyan tegesipun tembung nalika tasih awujud tembung lingga.

4. *Peran semantis*

Wibawa (1998:34) ngandharaken babagan *peran semantis* ing salebeting ukara kados ing ngandhap menika.

“Peran sintaksis bersifat semantis. Peran dikatakan bersifat semantis karena peran semata-mata merupakan aspek makna atau peran adalah aspek jiwa sintaksis suatu kalimat. Peran merupakan aspekimbangan kategori yang merupakan aspek tubuh. Dari aspekimbangan itu peran merupakan pengisi pula bagi fungsi, yaitu pengisi semantis secara maknawi.”

Peran sintaksis menika asipat semantis. Peran menika asipat semantis amargi peran minangka aspek teges utawi aspek jiwa sintaksis salah satunggaling ukara. Peran minangka aspekimbangan kategori ingkang minangka aspek badan, sakingimbangan menika peran ugi ngisi fungsi, inggih menika ngisi fungsi kanthi maknawi.

Jumbuh kaliyan pamanggihipun Ramlan (1987:105) anggenipun nganalisis satunggaling *klausa* menika boten namung ngrembag babagan fungsi *unsur-unsur*ipun saha ngrembag babagan *kategori* tembung utawi *frasa* ingkang dados *unsur*ipun, ananging ugi ngrembag babagan teges saking *unsur-unsur*ipun. Mila ing ngandhap menika badhe dipunandharaken teges saking *unsur-unsur* ingkang ngronce satunggaling ukara.

a. Tegesipun *Unsur* ingkang Ngisi Kalenggahan Wasesa

Miturut Ramlan (1987:107-112) andharan babagan tegesing *unsur-unsur klausa* dipunwiwiti saking tegesing *unsur* ingkang ngisi kalenggahan wasesa amargi wasesa minangka *unsur klausa* ingkang tansah wonten saha minangka punjeripun *klausa* saha gadhah gegayutan kaliyan *unsur-unsur* sanesipun, inggih menika jejer, lesan, geganep, saha katrangan. Tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika wonten enem. Teges-tegesipun inggih menika medharaken teges tumindak,

teges kawontenan, teges *keberadaan*, teges *pengenal*, teges cacah, saha medharaken teges *pemerolehan*.

b. Tegesipun *Unsur* ingkang Ngisi Kalenggahan Jejer

Miturut Ramlan (1987:113-120) tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan jejer menika langkung kathah katimbang teges ing wasesa. Tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan jejer menika dipunpangaribawani dening wasesanipun. Teges-tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan jejer menika wonten sadasa. Teges-tegesipun inggih menika medharaken teges paraga, teges piranti, teges sebab, teges panandhang, teges asil, teges panggenan, teges panampi, teges *pengalam*, teges *dikenal*, saha medharaken teges *terjumlah*.

c. Tegesipun *Unsur* ingkang Ngisi Kalenggahan Lesan

Miturut Ramlan (1987:120-123) tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan lesan menika dipunpangaribawani dening wasesanipun. Teges-tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan lesan menika wonten gangsal. Teges-tegesipun inggih menika medharaken teges panandhang, teges panampi, teges panggenan, teges piranti, saha medharaken teges asil.

d. Tegesipun *Unsur* ingkang Ngisi Kalenggahan Geganep

Miturut Ramlan (1987:124-125) tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan geganep menika dipunpangaribawani dening wasesanipun. Teges-tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan geganep menika wonten kalih. Teges-tegesipun inggih menika medharaken teges panandhang saha medharaken teges piranti.

e. Tegesipun *Unsur* ingkang Ngisi Kalenggahan Katrangan

Miturut Ramlan (1987:126-134) tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan katrangan menika dipunpangaribawani dening wasesanipun. Tegesipun *unsur* ingkang ngisi kalenggahan katrangan menika wonten sewelas. Teges-tegesipun inggih menika medharaken teges panggenan, teges wekdal, teges cara, teges panampi, teges *peserta*, teges piranti, teges sebab, teges paraga, teges *keserengan*, teges tetandhingan saha medharaken teges *perkecualian*.

Wedhawati (2006:50) ugi ngandharaken *peran semantis* utawi *peran sintaktik* inggih menika *konsep semantis-sintaktis*. Konsep menika wonten gayutipun kaliyan teges ing salebeting *struktur sintaktis*. Kajawi saking menika Wedhawati (2006:519-526) ugi ngandharaken babagan *peran semantis* ingkang dipunperang dados kalih adhedhasar saking *argumen*ipun.

a. *Peran Argumen* ing Wasesa Kriya

1) *Peran Paraga*

Peran paraga utawi *peran agentif* inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud bernyawa* ingkang nindakaken tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya. *Peran* paraga menika awujud *nomina* utawi *pronomina*. *Peran* paraga menika tuwuh ing ukara lamba ingkang wasesanipun tembung kriya *aksi* utawi tembung kriya *aksi-proses*.

(8) ***Bapak*** maos koran. (Wedhawati, 2006:519)

Tembung “*bapak*” minangka jejer saking ukara dados *peran* paraga ingkang nindakaken tumindak “*maos*” ingkang nglenggahi wasesa.

2) *Peran Pengalam*

Peran pengalam inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud bernyawa* ingkang nandhang lelampahan utawi kadadosan ingkang gayut kaliyan *kejiwaan* ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya. *Peran pengalam* minangka *argumen* ingkang ngisi jejer ing ukara lamba ingkang wasesanipun awujud tembung kriya kawontenan.

(9) ***Adhiku*** *nglindur*. (Wedhawati, 2006:520)

Tembung “*adhiku*” minangka jejer ingkang dados *peran pengalam* inggih menika ngalami “*nglindur*” ingkang minangka wasesa.

3) *Peran Faktor*

Peran faktor inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud tak bernyawa* ingkang saged nuwuhaken dumadosipun satunggaling lelampahan ingkang boten dipunsengaja. *Peran faktor* menika ngisi jejer ing ukara ingkang wasesanipun awujud tembung kriya *aksi* utawi tembung kriya *aksi-proses*.

(10) ***Mobile*** *nabrak warung*. (Wedhawati, 2006:520)

Tembung “*mobile*” minangka jejer ingkang dados *peran faktor* inggih menika wontenipun proses utawi lelampahan “*nabrak*” ingkang minangka wasesa.

4) *Peran Panandhang*

Peran panandhang inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang *maujud bernyawa* utawi *maujud tak bernyawa* ingkang dipunparingi tumindak ingkang dipuntedahaken dening tembung kriya *aksi* utawi tembung kriya tanggap, *maujud*

ingkang dipuntedahaken dening tembung kriya kawontenan, utawi maujud ingkang nandhang ewah-ewahan kawontenan ingkang dipuntedahaken dening tembung kriya *proses*.

(11) *Mbakyu lagi nyapu **kamar***. (Wedhawati, 2006:521)

Tembung “*kamar*” minangka katrangan panggenan ingkang dados *peran* panandhang saking tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejer “*mbakyu*” inggih menika “*lagi nyapu*” minangka wasesa.

5) *Peran Penyerta*

Peran penyerta inggih menika peran ingkang dipunsandhang dening maujud ingkang minangka *partisipan* supados saged kalaksanan tumindak ingkang dipunsebataken dening wasesa kriya. *Peran penyerta* awujud *maujud bernyawa* utawi *pronomina*. *Peran* menika ing salebeting ukara ingkang wasesanipun tembung kriya *resiprokal*.

(12) *Didit oyak-oyakan **karo kanca-kancane***. (Wedhawati, 2006:521)

“*Karo kanca-kancane*” minangka geganep ingkang dados *peran penyerta* supados kalaksanan satunggaling tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa “*oyak-oyakan*”.

6) *Peran Paraga-Panandhang*

Peran paraga-panandhang inggih menika peran ingkang dipunsandhang dening maujud ingkang dados paraga ugi dados panandhang saking tumindak

ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya. Peran paraga-panandhang ing ukara ingkang wasesanipun tembung kriya *refleksif*.

(13) ***Bapak*** *nembe siram*. (Wedhawati, 2006:521)

Tembung “*Bapak*” minangka jejer ingkang dados *peran* paraga-panandhang inggih menika dados paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa “*siram*”.

7) *Peran Paraga-Penyerta*

Peran paraga-penyerta inggih menika peran ingkang dipunsandhang dening maujud ingkang dados paraga ugi dados *penyerta* saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya. Peran paraga-*penyerta* ing ukara ingkang wasesanipun tembung kriya *resiprokal*.

(14) ***Anto karo Adi*** *gelut ing lapangan*. (Wedhawati, 2006:522)

“*Anto karo Adi*” minangka jejer ingkang dados *peran* paraga-*penyerta* inggih menika dados paraga saha panyarta ing tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa “*gelut*”.

8) *Peran Hasil*

Peran hasil inggih menika peran ingkang dipunsandhang dening maujud ingkang dipunpikantuk gayut kaliyan tumindak ingkang dipuntindakaken kanthi proses ingkang ngasilaken samubarang.

(15) *Para kadang tani panen* ***jagung***. (Wedhawati, 2006:522)

Tembung “*jagung*” minangka lesan ingkang dados *peran hasil* inggih menika asiling tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejer.

9) *Peran Peruntung*

Peran peruntung inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud bernyawa* ingkang nampi kabegjan utawi pikantuk mangfangat saking tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya.

(16) *Ibu maringi **adhik** hadhiah.* (Wedhawati, 2006:522)

Tembung “*adhik*” minangka lesan ingkang dados *peran peruntung* inggih menika ingkang nampi kabegjan saking jejer “*Ibu*” ingkang awujud hadhiah.

10) *Peran Tujuan*

Peran tujuan inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud* minangka bab ingkang dipuntuju dening tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya.

(17) *Dheweke nekani **rapat**.* (Wedhawati, 2006:523)

Tembung “*rapat*” minangka lesan ing ukara dados *peran tujuan* inggih menika ancasing jejer “*Dheweke*” badhe tindak rapat.

11) *Peran Tempat*

Peran tempat inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud* ingkang dados papan kadadosaning lelampahan utawi tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya.

(18) *Buku mau dakseleh ing **meja**.* (Wedhawati, 2006:523)

Tembung “*meja*” minangka katrangan panggenan ingkang dados *peran tempat* ing ukara inggih menika panggenan kangge nyelehaken buku.

12) *Peran Alat*

Peran alat inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud tak bernyawa* ingkang gadhah fungsi minangka sarana kangge kalaksananipun lelampahan utawi tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesa kriya.

(19) ***Keris kuwi*** banjur kasudukake ing dhadhane Mpu Purwo. (Wedhawati, 2006:523)

“*Keris kuwi*” minangka *peran alat* ing ukara kasebat inggih menika sarana ingkang dipunginakaken kangge nyuduk dhadhanipun Mpu Purwo.

13) *Peran Asal*

Peran asal inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud* ingkang dados asal utawi sumber dumadosipun tumindak utawi lelampahan utawi dados bahan dumadosipun samubarang.

(20) *Gelang mau digawe saka emas*. (Wedhawati, 2006:524)

Tembung “*emas*” minangka katrangan ing ukara ingkang dados *peran asal* inggih menika asalipun gelang dipundamel saking emas.

b. *Peran Argumen* ing Wasesa sanes Kriya

1) *Peran Tokoh*

Peran tokoh inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud bernyawa* ingkang maragakaken menapa ingkang dipuntedahaken dening wasesa *nominal, adjektiva, utawi numeralia*.

(21) ***Edi Dharma iku dhokter.*** (Wedhawati, 2006:524)

“*Edi Dharma iku*” minangka jejer ing ukara kasebat ingkang dados *peran tokoh* inggih menika maragakaken “*dhokter*”.

2) *Peran Pokok*

Peran pokok inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud tak bernyawa* ingkang maragakaken menapa ingkang dipuntedahaken dening wasesa *nominal, numeralia, adjektival, utawi frasa preposisional*.

(22) ***Geplak panganan asli Bantul.*** (Wedhawati, 2006:525)

Tembung “*geplak*” minangka *peran pokok* saking ukara amargi *geplak* menika minangka *peran* ingkang dados paragatama saking katrangan ukara.

3) *Peran Paraga*

Peran paraga ugi wonten ing salebeting ukara ingkang wasesanipun awujud *frasa preposisional*. Wasesa menika gadhah fungsi nggantos wasesa inti ingkang awujud tembung kriya ingkang dipunsinggidaken.

(23) ***Kangmasku menyang Jakarta.*** (Wedhawati, 2006:525)

Tembung “*kangmasku*” minangka jejer ingkang dados *peran paraga* inggih menika paraga ingkang tindak dhateng Jakarta.

4) *Peran Tempat*

Peran tempat inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud* ingkang nedahaken papan ingkang dipuntedahaken dening wasesa *nominal*.

(24) *Wetan sumur kae kebon salak*. (Wedhawati, 2006:525)

“*Wetan sumur kae*” minangka *peran tempat* saking ukara inggih menika nedahaken panggenanipun kebon salak.

5) *Peran Peruntung*

Peran peruntung inggih menika *peran* ingkang dipunsandhang dening *maujud* ingkang pikantuk mangfangat ingkang dipuntedahaken dening wasesa *preposisional*.

(25) *Ilmune Mbah Gito saka Sunan Bonang*. (Wedhawati, 2006:526)

“*Ilmune Mbah Gito*” minangka *peran peruntung* saking ukara inggih menika Mbah Gito nampi mangfangat awujud ilmu saking Sunan Bonang.

Saking pamanggih ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih *peran semantis* satunggaling ukara menika wonten ing saben *unsur-unsur* ingkang ngronce ukara kasebat. Wiwit saking jejer, wasesa, lesan, geganep, saha katrangan gadhah *peran* utawi teges piyambak-piyambak ing ukara. *Peran* utawi teges ingkang tuwuh saking satunggaling ukara dipuntemtomakaken dening wasesanipun. Wasesa minangka punjering ukara ingkang mangaribawani *peran* utawi teges saking *unsur-unsur* sanesipun.

C. Ukara Refleksif

1. Pangertosan Ukara Refleksif

Ukara *refleksif* minangka salah satunggaling jinising ukara adhedhasar saking *hubungan aktor-aksi* (Nurhayati, 2006:122), wondene Wedhawati (2006:474)

ngandharaken bilih *refleksif* menika kalebet ing perangan ukara *diatesis* inggih menika *kategori gramatikal* ingkang nedahaken gayutanipun antawis jejer saha tumindak ingkang dipuntedahaken dening tembung kriya ing salebeting *klausa*. Tegesing ukara *refleksif* piyambak miturut pamanggihipun Nurhayati (2006:138) kados ing ngandhap menika.

“Kalimat refleksif adalah kalimat yang subjeknya melakukan tindakan atau perbuatan dan sebagai penderita. Dalam kalimat ini arah kata kerjanya mengenai diri sendiri, sehingga tidak bisa berubah arah. Kata kerja yang digunakan biasanya kata kerja aus dan kata kerja yang berakhiran -an yang arahnya ke organ tubuh pelaku.”

Ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang jejeripun nindakaken tumindak saha dados panandhang. Ing ukara menika arah tembung kriyanipun ngenani piyambakipun, saengga boten saged ewah arahipun. Tembung kriya ingkang dipunginakaken limrahipun tembung kriya *aus* saha tembung kriya ingkang sampun pikantuk panambang –an ingkang arahipun dhateng peranganing badan paraganipun.

Semanten ugi Wedhawati (2006:483) ugi ngandharaken *“kalimat refleksif adalah kalimat yg predikat verbalnya berupa aktivitas yang ditujukan untuk diri sendiri atau “pulang diri”.*” Andharan menika mratelakaken bilih ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang wasesa kriyanipun awujud tumindak kangge piyambakipun utawi wangsul malih dhateng piyambakipun *“pulang diri”*.

Saking kalih pangertosan ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang tumindakipun dipuntedahaken dening wasesa, jejer ing ukara menika ingkang nindakaken pakaryan saha ingkang ngraosaken asiling pakaryan kasebat, utawi sadaya pakaryan ingkang asilipun wangsul malih dhateng ingkang nindakaken pakaryan kasebat. Ukara *refleksif* saged ugi dipunsebat ukara ingkang wonten sambet raketipun kaliyan perangan badan

menapa dene busana. Kajawi saking menika jejer ing ukara *refleksif* minangka paraga ingkang nindakaken tumindak saha dados panandhang saking tumindak kasebat.

2. Titikanipun Ukara *Refleksif*

Titikanipun ukara *refleksif* menika awujud *struktur* ukara saha wasesa ingkang dipunginakaken ing ukara. Miturut Sudaryanto (1991b:80-84) *struktur* ukara *refleksif* menika kaperang dados kalih, inggih menika J-W kaliyan J-W-Gg. Wujud J-W menika katitik saking wasesanipun. Wasesa ingkang dipunginakaken ing *struktur* menika awujud tembung lingga, tembung rangkep, saha tembung andhahan. Tuladhanipun kados ing ngandhap menika.

(26) $\frac{\text{Raden Ajeng Sрини}}{\text{J}} \frac{\text{lagi dandan.}}{\text{W}}$ (Sukardi, 1995:97)

Tembung “*Raden Ajeng Sрини*” minangka jejer wondene “*lagi dandan*” minangka wasesa saking ukara (26).

Miturut Sukardi (1996:88), *struktur* ukara *refleksif* ugi saged awujud J-W-K, menika katitik saking wasesanipun awujud tembung andhahan ingkang pikantuk panambang –an ananging sipatipun katrangan menika boten wajib ing ukara.

Wasesa ing ukara *refleksif* awujud tembung kriya. *Ciri morfemis* saking wasesa saged dipunginakaken kangge titikan. Wujuding wasesa ing ukara *refleksif* menika maneka werni. Miturut Sudaryanto (1991b:80-84) wujuding wasesa kriya *refleksif* kaperang dados 8 inggih menika: (*dasar*), (*R + dasar*), (*a + dasar*), (*N + dasar*), (*N + dasar + (-a/ke)*), (*m + dasar*), (*N + Ke + dasar*), sarta (*dasar + (-an)*).

Ing buku sanes Sudaryanto (1991a:150) ngandharaken wasesa kriya ukara *refleksif* ugi saged awujud tembung “*awak*”, “*sarira*”, utawi “*dhiri*”. Kadhang kala ukara ingkang *konstituen pusatipun* awujud *refleksif* menika gadhah imbalan *parafrasis*. Menawi *konstituen pusatipun* awujud *aktif*, limrahipun tuwuh *fungsi* lesan utawi geganep ingkang dipunisi dening tembung “*awak*”, “*sarira*”, utawi “*dhiri*”. Tuladhanipun tembung “*ngaso*” menika gadhah *imbangan parafrasis* “*ngasokake awak*” saengga kajawi wujud ukara (27) wonten ugi ukara (28) ingkang nedahaken pakaryan ingkang sami.

(27) *Aku arep ngaso sedhela.* (Sudaryanto, 1991a:149)

(28) *Aku arep ngasokake awak sedhela.* (Sudaryanto, 1991a:150)

Ing mriki “*awak*” mengacu dhateng jejer saha minangka gadhahan, saengga ing wujud tanggap menawi dados jejer dados “*awakku*” menawi jejer jinis tandukipun “*aku*”. Dados *imbangan parafrasisipun* kados menika.

(29) *Awakku arep takasokake sedhela.* (Sudaryanto, 1991a:150)

Panganggenipun tembung “*awak*” saha sanes-sanesipun ingkang ngisi kalenggahan lesan utawi geganep boten mesthi wonten *imbangan parafrasisipun* ingkang ngisi kalenggahan jejer menawi jinisipun tanggap, tuladhanipun “*nyiksa awak*” ing ukara menika.

(30) *Yen ngono jenenge kowe nyiksa awak.* (Sudaryanto, 1991a:150)

Konstituen pusat ingkang dipunisi dening kalenggahan geganep kados ing nginggil dipunwastani *peran refleksif aktif*.

Wondene miturut Wedhawati (2006:483) wujuding wasesa kriya ukara *refleksif* ing basa Jawi menika gadhah ciri *morfemis (dasar)*, (N-+*dasar*), (*dasar*+an). Kados tuladha ing ngandhap menika.

(31) *Raden Ajeng Sringi lagi kramas*. (Wedhawati, 2006:483)

(32) *Yono seneng ngaca ing spion*. (Wedhawati, 2006:483)

(33) *Saben minggu Ratri luluran*. (Wedhawati, 2006:483)

Wasesa “*kramas*”, “*ngaca*”, saha “*luluran*” menika awujud tembung lingga saha tembung andhahan (N- + lingga, lingga + -an). Wasesa minangka tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejer ingkang dados panandhang menapa dene *penikmat* ugi jejeripun.

Wasesa kriya ukara *refleksif* ugi awujud tembung camboran kadosta “*suduk salira*”, “*adus wuwung*”, “*mesu raga*”, “*mesu budi*”, “*ngadi busana*”. Tuladha ukara *refleksif* ngginakaken tembung camboran kados ing ngandhap menika.

(34) *Wong sing mentas nglairake kudu adus wuwung*. (Wedhawati, 2006:483)

Wasesa “*adus wuwung*” menika ingkang nedahaken tumindak *refleksif* ingkang dipuntindakaken dening jejeripun.

Kajawi saking kalih andharan ing nginggil Wedhawati ugi ngandaraken bilih wasesanipun ukara *refleksif* ugi saged *frasa* kriya ingkang salah satunggaling *konstituenipun* awujud tembung “*awak*”.

(35) *Aku arep lap-lap awak dhisik*. (Wedhawati, 2006:484)

Wasesa “*lap-lap*” ingkang kagabung dening tembung “*awak*” minangka *frasa* kriya ingkang nedahaken tumindak *refleksif* ingkang dipuntindakaken dening jejeripun.

Herawati (1999:74-79) ugi ngandharaken wujuding tembung kriya *refleksif* ing basa Jawi awujud *bentuk dasar* (lingga), *bentuk turunan* (andhahan), saha *bentuk gabung*. Ing buku menika tembung kriya *refleksif* dipunwastani tembung kriya *aksi kena diri*.

a. *Bentuk Dasar (BD)*

Wonten saperangan wujuding tembung kriya *aksi kena diri* ingkang wujudipun D utawi tembung lingga, ing antawisipun “*slulup*”, “*sholat*”, “*raup*”, “*semedi*”, “*kramas*”, “*dandan*”, “*cukur*”.

b. *Bentuk Turunan (BT)*

Tembung kriya *aksi kena diri* ingkang wujudipun andhahan kaperang dados kalih inggih menika.

1) N- + D

Jinising wasesa tembung kriya *aksi kena diri* awujud N- + D ing antawisipun “*ngilo*”, “*ngaca*”.

2) D + -an

Jinising wasesa tembung kriya *aksi kena diri* awujud D + -an menika langkung kathah kadosta “*klamben*”, “*sikatan*”, “*jungkatan*”, “*luluran*”, “*lenganan*”, “*kuciran*”, “*wedhakan*”, “*pupuran*”.

c. *Bentuk Gabung (BG)*

Jinising wasesa tembung kriya *aksi kena diri* bentuk gabung menika kaperang dados kalih.

1) BG tanpa unsur “*awak*”

Wonten saperangan tembung kriya *aksi kena diri* ingkang awujud BG tanpa unsur “*awak*” kadosta “*adus wuwung*”, “*suduk salira*”, “*mesu raga*”, “*mesu budi*”, “*nata ati*”, “*ngadi busana*”.

2) BG kanthi unsur “*awak*”

Jinising wasesa *aksi kena diri* saged awujud BG kanthi unsur “*awak*”, ing antawisipun “*mepe awak*”, “*naglulur awak*”, “*nggebyur awak*”, “*nyiksa awak*”. Wonten ugi BG ingkang awujud *bentuk ulang* + *awak*, kadosta “*kukur-kukur awak*”, “*kukur-kukur sirah*”, “*resik-resik awak*”, “*lap-lap awak*”, “*awak-awak*”.

3. *Peran Semantis Ukara Refleksif*

Peran ing ukara *refleksif* menika gumantung saking *struktur* ukara, ciri *morfemis* saking wasesanipun ananging langkung dipuntengenaken *konteks* ukaranipun. *Struktur* ukara dipunginakaken kangge madosi pundi paraga saha pundi sasaranipun supados saged mastani ukara kasebat gadhah *peran* menapa. Miturut Sudaryanto (1991b:85) jejer ing ukara *refleksif* menika saged gadhah kalih *peran* inggih menika paraga-panandhang utawi paraga-pangangge. Ingkang ngginakaken wasesa awujud tembung “*suduk*” saha “*nyiksa*” menika wujudipun *peran* inggih menika paraga-panandhang, wondene ingkang ngginakaken wasesa awujud tembung “*dandan*”, “*ndhelik*”, “*pupuran*” menika wujudipun *peran* inggih menika paraga-pangangge.

Sukardi (1999: 89-90) ugi ngandharaken bilih menawi wasesa ukara dipunisi dening tembung kriya *refleksif*, jumbuh kaliyan pangertosan babagan tembung kriya

refleksif piyambak, mila jejer gadhah *peran semantis* dados paraga ugi dados panandhang utawi *penikmat*, kados tuladha ing ngandhap menika.

(36) *Siti lagi dandan*. (Sukardi, 1996:89)
J/Pel-Pen W/Ref

Ukara (35) menika kadadosan saking jejer kaliyan wasesa kemawon. Kalenggahan jejer dipunisi dening “*Siti*”, wondene wasesanipun dipunisi dening “*lagi dandan*”. “*Siti*” ingkang dados jejer minangka paraga ugi dados panandhang amargi jejeripun ingkang nandhang utawi ngraosaken tumindak ingkang dipuntedahaken lumantar wasesanipun.

Ing nginggil sampun dipunandharaken babagan ukara *refleksif* wiwit saking pangertosan, titikan, saha *peran semantis*. Andharan wonten ing nginggil tasih awujud pamanggih-pamanggih saking para ahli, mila badhe dipunpendhet dudutan saking sadaya pamanggih kala wau babagan titikan, saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

Miturut pamanggih para ahli ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih titikanipun ukara *refleksif* awujud *struktur* ukara saha wasesa ingkang dipunginakaken ing ukara. Andharan babagan titikanipun ukara *refleksif* kados ing ngandhap menika.

Saking andharan para ahli ing nginggil saged katingal bilih *struktur* ukara *refleksif* menika kaperang dados 3 inggih menika J-W, J-W-Gg saha J-W-K. Katrangan ing salebeting ukara *refleksif* menika sipatipun boten baku utawi boten wajib, amargi ingkang dipunginakaken kangge titikan ukara *refleksif* menika wasesanipun.

Wasesa ingkang dipunginakaken ing ukara *refleksif* menika awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, saha tembung camboran.

- 1) Wujudipun wasesa ukara *refleksif* ingkang sepisan inggih menika tembung lingga. Tembung lingga minangka tembung ingkang dereng ewah saking asalipun.
- 2) Tembung andhahan minangka wujudipun wasesa ukara *refleksif* ingkang angka kalih. Wujudipun tembung andhahan ing mriki maneka werni, inggih menika tembung lingga ingkang sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater saha panambang.
- 3) Tembung rangkep ingkang dados wasesa ukara *refleksif* menika saged awujud dwipurwa, dwilingga, menapa dene dwiwasana.
- 4) Tembung Camboran ugi minangka wujudipun wasesa ukara *refleksif*. Tembung camboran ing mriki temtu kemawon tembung camboran ingkang kalebet jinising tembung kriya.
- 5) Titikan ukara *refleksif* ingkang salajengipun inggih menika tembung “*awak*”, “*dhiri*”, saha “*sarira*”. Limrahipun tigang tembung kasebat dados geganep ing salebeting ukara *refleksif*.

Pamanggih para ahli ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih *peran semantis* ukara *refleksif* menika saged awujud werni-werni ing antawisipun paraga-panandhang, paraga-*penikmat*, saha paraga-pangangge. *Peran semantis* menika dipuntemtokaken saking *struktur* ukara, ciri *morfemis* saking wasesanipun ananging langkung dipuntengenaken *konteks* ukaranipun. *Struktur* ukara dipunginakaken kangge madosi pundi paraga saha pundi sasaranipun supados saged

mastani ukara kasebat gadhah *peran* menapa. Andharan babagan *peran semantis* ukara *refleksif* kados ing ngandhap menika.

- 1) *Peran* paraga-panandhang inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer nandhang utawi jejer kedah ngebahaken perangan badanipun.
- 2) *Peran* paraga-*penikmat* inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer *menikmati* utawi jejer ngraosaken raos sakeca awit saking tumindak ingkang sampun dipuntindakaken.
- 3) *Peran* paraga-pangangge inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer ngagem utawi jejer ngginakaken samubarang saking tumindak ingkang sampun dipuntindakaken.

D. Kalawarti *Djaka Lodang*

Kalawarti *Djaka Lodang* minangka salah satunggaling kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi. Kalawarti *Djaka Lodang* menika madeg saha dumunung ing tlatah Yogyakarta. Kalawarti menika medal setunggal minggu sepisan saben dinten

setu. Ing salebeting kalawarti menika kathah kawruh sarta waosan ingkang migunani tumraping masarakat.

E. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang jumbuh inggih menika panaliten ingkang sampun dipuntindakaken dening Irvina Dian Ayuningtyas 08205244085 mahasiswa Pendidikan Bahasa Daerah warsa 2012 kanthi irah-irahan “*Kalimat Pasif dalam Novel Tretes Trintim karya Suparto Brata*”. Panaliten menika sami-sami naliti babagan *sintaksis* mliginipun babagan ukara *diatesis*. Cara panaliten ingkang dipunginakaken ugi sami inggih menika panaliten *deskriptif*. Panaliten menika sami-sami ngrembag babagan wujudipun titikan ukara *diatesis*, inggih menika ukara tanggap saha ukara *refleksif*. Panaliten menika sami-sami ngginakaken data sinerat, ananging ingkang andadosaken beda antawisipun kalih panaliten menika babagan jinising sumber data panaliten. Sumbering data panaliten menika saking satunggaling novel anggitanipun Suparto Brata wondene panaliten ingkang badhe katindakaken ngginakaken sumber data saking *rubrik* cerbung kalawarti *Djaka Lodang*.

Panaliten kaping kalih ingkang jumbuh inggih menika panaliten ingkang sampun dipuntindakaken dening Ria Fitriana 08205244054 mahasiswa Pendidikan Bahasa Daerah warsa 2012 kanthi irah-irahan “*Kalimat Aktif dalam Cerkak Ana Sewu Lintang ing kene Majalah Jaya Baya edisi 21*”. Panaliten menika sami-sami naliti babagan *sintaksis* mliginipun babagan ukara *diatesis*. Cara panaliten ingkang dipunginakaken ugi sami inggih menika panaliten *deskriptif*. Panaliten menika sami-sami ngginakaken data sinerat, inggih menika saking setunggaling *rubrik* ing kalawarti. Ingkang andadosaken beda antawisipun kalih panaliten menika babagan

wosing perkawisipun. Panaliten menika ngrembag babagan *struktur* ukara, kategori saha *peran* ukara tanduk, wondene panaliten ingkang badhe katindakaken menika ngrembag babagan titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

F. Nalaring Pikir

Sintaksis minangka perangan saking ilmu linguistik utawi ilmu basa ingkang ngrembag bab titi ukara saha peranganipun. Ukara menika minangka *satuan* basa awujud reroncening tembung-tembung, ngandharaken wedharing gagasaning manungsa ingkang saged madeg piyambak wonten laguning pocapan (*intonasi*), wonten tetenger ing pungkasaning, sarta saking *klausa*.

Ukara *refleksif* inggih menika ukara ingkang tumindakipun dipuntedahaken dening wasesa, jejer ing ukara menika ingkang nindakaken pakaryan saha ingkang ngraosaken asiling pakaryan kasebat, utawi sadaya pakaryan ingkang asilipun wangsul malih dhateng ingkang nindakaken pakaryan kasebat. Ukara *refleksif* saged ugi dipunsebat ukara ingkang wonten sambet raketipun kaliyan perangan badan menapa dene busana. *Struktur* ukara *refleksif* menika kaperang dados 3 inggih menika J-W, J-W-Gg saha J-W-K. Katrangan ing salebeting ukara *refleksif* menika sipatipun boten baku utawi boten wajib, amargi ingkang dipunginakaken kangge titikan ukara *refleksif* menika wasesanipun. Wasesa kriya ing ukara *refleksif* menika awujud tembung lingga saha tembung andhahan ingkang sampun pikantuk ater-ater saha panambang sarta saged awujud tembung “*awak*”, “*sarira*” utawi “*dhiri*”. Kajawi saking menika saged ugi awujud tembung rangkep saha tembung camboran. *Peran semantis* ukara *refleksif* menika saged awujud werni-werni ing antawisipun paraga-panandhang, paraga-*penikmat*, saha paraga-pangangge. *Peran semantis* menika

dipuntentokaken saking saking *struktur* ukara, ciri *morfemis* saking wasesanipun ananging langkung dipuntengenaken *konteks* ukaranipun. *Struktur* ukara dipunginakaken kangge madosi pundi paraga saha pundi sasaranipun supados saged mastani ukara kasebat gadhah *peran* menapa.

Panaliten menika ngginakaken cara panaliten *deskriptif* sarta dipuntindakaken kanthi tigang lampahan. Ingkang sepisan inggih menika ngempalaken data. Ing pangempalan data menika dipunwiwiti maos kanthi pratitis sadaya ukara ing cerbung. Salajengipun ngglompokaken data ingkang sampun kempal. Kaping kalih lajeng nyerat data ing kertu data ingkang sampun kasamektakaken, wondene ingkang pungkasan inggih nganalisis data adhedhasar titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

BAB III CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*, miturut Sudaryanto (1988:62) panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang ngandharaken sadaya kasunyatan ingkang dados asiling panaliten. Kasunyataan menika dipunandharaken kados dene menapa ingkang wonten ing panaliten menika, saha boten wonten ewah-ewahanipun. Panaliten menika naliti babagan ukara *refleksif* inggih menika titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*.

B. Data lan Sumbering Data

Data panaliten inggih menika sadaya ukara ingkang kalebet ing ukara *refleksif* sarta *konteks* ukaranipun. Panaliten menika ngandharaken babagan titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

Sumbering data panaliten inggih menika *rubrik* cerbung kanthi irah-irahan “*Pak Guru*” ing kalawarti *Djaka Lodang*. Cerbung “*Pak Guru*” menika anggitanipun Suhindriyo kadadosan saking 20 perangan ing wedalan tanggal 4 Agustus 2012 dumugi 15 Desember 2012. Cerbung “*Pak Guru*” ing *Djaka Lodang* menika dipunginakaken kangge sumbering data panaliten amargi panaliti manggihaken wujudipun *struktur* ukara *refleksif* ingkang *variatif* inggih menika boten namung kadadosan saking J-W, ananging ugi *struktur* ukara ingkang langkung wiyar malih. Babagan wasesa ingkang dipunginakaken ugi *variatif* inggih menika

awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, menapa dene tembung camboran. *Frekuensi* panganggenipun ugi langkung kathah tinimbang *rubrik* sanesipun ing kalawarti *Djaka Lodang* menapa dene *rubrik* ing kalawarti sanesipun. Cerbung “*Pak Guru*” menika cerbung enggal ingkang kaserat ing warsa 2012 wulan Agustus dumugi Desember saengga data ingkang dipunpangguhaken ugi langkung *up to date*.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Data ing panaliten menika awujud data sinerat. Sumbering data inggih menika kalawarti *Djaka Lodang* mliginipun *rubrik* cerbung “*Pak Guru*”. Caranipun ngempalaken data kanthi ngginakaken teknik maos saha nyerat, lajeng dipunsukani tandha ing sangandhapipun ukara ingkang kalebet ukara *refleksif*. Ukara ingkang sampun kempal lajeng dipunserat ing kertu data. Kertu data menika dipunginakaken kangge nggampilaken panaliti anggenipun ngempalaken sarta nglompokaken data-data ingkang sampun dipunpangguhaken.

D. Pirantining Panaliten

Pirantining panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika *tabel analisis data* ingkang dipunbiyantu kaliyan kertu data. Kertu data menika dipunginakaken kangge nyerat asiling maos supados gampil anggenipun badhe ngrembag ingkang langkung mligi. Wujuding kertu data menika namung prasaja kemawon uger saged kangge nyerat asiling panaliten, wujuding kertu data kados ing ngandhap menika.

Tabel 1: Wujuding Kertu Data Panaliten Ukara Refleksif ing Rubrik Cerbung “Pak Guru” Kalawarti Djaka Lodang

Sumber	DL.12.03.018
Nomer	18
Ukara	Divina lungguh ngarepe.
Titikan Ukara Refleksif	Struktur ukara: J-W-K Lungguh (W) → tembung lingga
Peran Semantis	Paraga-Panandhang

Katrangan:

- Sumber : sumbering data panaliten miturut wedalan, perangan cerbung, saha nomer data ing lampiran.
- Nomer : nomer uruting data asiling panaliten ing lampiran.
- Ukara : data ing panaliten menika.
- Titikan Ukara Refleksif : struktur ukara saha wujuding wasesa ingkang ing ukara refleksif.
- Peran Semantis : peran ukara refleksif.

E. Caranipun Nganalisis Data

Data ingkang sampun dipanggihaken lajeng dipunanalisis miturut paugeranipun. Andharan saking analisis data ing panaliten menika dipunandharaken ing bab 4 ingkang minangka bab asiling panaliten saha pirembaganipun. Caranipun nganalisis data inggih menika kanthi cara deskriptif. Miturut Sudaryanto (1988:62) cara analisis deskriptif inggih menika ngandharaken data-data ingkang

dipunpanggihaken kanthi menapa wontenipun. Wondene cak-cakanipun cara nganalisis *deskriptif* ingkang dipuntindakaken kados ing ngandhap menika.

1. *Identifikasi*

Identifikasi inggih menika madosi data, milah-milah data, saha nemtokakaken data ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis ing panaliten menika. Data ingkang sampun dipunpanggihaken lajeng dipunpantha-pantha miturut titikan saha *peran semantis*ipun.

2. *Tabulasi*

Tabulasi inggih menika mahyakaken data ing salebeting tabel-tabel. Tabel ingkang dipunkajengaken inggih menika tabel analisis data ingkang dipunginakaken kangge nganalisis. Wujudipun tabel analisis data menika tabel ingkang wosipun ngemot babagan titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*.

3. *Reduksi*

Reduksi inggih menika mbucal data ingkang boten jumbuh kaliyan wosing perkawis ing panaliten menika. Data-data ingkang boten jumbuh kaliyan titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif* dipunbucal supados langkung *fokus* anggenipun nganalisis.

4. *Inferensi*

Inferensi inggih menika damel satunggaling dudutan adhedhasar saking asiling panaliten ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis ingkang sampun dipuntemtokaken. Dudutan menika dipunandharaken kanthi cetha saha ringkes.

F. Caranipun Ngesahaken Data

Caranipun ngesahaken data kanthi cara *validitas* saha *reliabilitas* data. *Validitas* data ingkang dipunginakaken inggih menika validitas semantis inggih menika ngecek satunggaling data ingkang saged diputegesi jumbuh kaliyan *konteks* minangka satunggaling *unit* ingkang gadhah *susunan internal* ingkang gadhah teges. Wondene *reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *reliabilitas intrarater* saha *reliabilitas interrater*. *Reliabilitas intrarater* inggih menika ngginakaken cara *Cek Ricek*. *Cek Ricek* inggih menika maos asiling panaliten menika kanthi makaping-kaping supados asiling panaliten saged dipuntanggjawabaken kaleresan sarta *valid* menapa boten asiling panaliten menika. Kaping kalih inggih menika *reliabilitas interater* kanthi cara *Expert Judgement*. *Expert Judgement* inggih menika kanthi ngawontenaken rerembagan kaliyan Dosen Pembimbing sarta panaliti sanes ingkang gadhah seserepan utawi paham babagan perkawis ingkang kataliti.

BAB IV
ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten babagan ukara *refleksif* ingkang sampun katindakaken badhe dipunandharaken ing bab menika sareng kaliyan pirembaganipun. Asiling panaliten menika awujud asiling analisis ingkang dipunandharaken ing tabel-tabel, wondene andharanipun badhe kaandharaken ing pirembagan. Panaliten menika sampun kasil manggihaken titikanipun ukara *refleksif* saha *peran semantis* ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* wedalan wulan Agustus dumugi Desember 2012. Asiling panaliten dipunandharaken ing tabel ngandhap menika.

Tabel 2: Asiling Panaliten Ukara *Refleksif* ing *Rubrik* Cerbung “*Pak Guru*” Kalawarti *Djaka Lodang*

No.	Titikanipun Ukara <i>Refleksif</i>	<i>Peran Semantis</i> Ukara <i>Refleksif</i>	<i>Indikator</i>
1	2	3	4
1.	Wasesanipun Awujud Tembung Lingga	Paraga- <i>Penikmat</i>	<p>Wong loro marani edhuman sangisor wit pelem. Lungguh ana gigir pager beteng. (DL.24.15.079)</p> <ul style="list-style-type: none">• Stuktur ukara → J-W₁-L-K-W₂-K• Lungguh (W₂) → tembung lingga.• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W)

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
		Paraga-Panandhang	<p>“Menika badhe mlajar dhateng pundi Pak?” bengoke Prima marang pegawe rutan ngarepe. Divina digeret terus tangane.</p> <p>“Namung nyingkiri kerusuhan mawon,” wong mau mangsuli cekak.</p> <p>“Terus dalan niki ketug pundi?”</p> <p>“Buntu.”</p> <p>“Wah,” Prima agahan mbalik. (DL.28.19.107)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W• Mbalik (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
		Paraga-Penikmat	<p>“Ngersakake napa Pak?”</p> <p>“Sate. Campur onten nggih?”</p> <p>“Campur ati?”</p> <p>“Nggih.”</p> <p>“Unjukane?”</p> <p>“Jeram.” Banjur dheweke ngglongsor neng lincak pring, karo nyawang udan grimis sing campur pedhut. (DL.10.01.003)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → tp-J-W₁-K₁-tp-W₂-K₂• Ngglongsor (W₁) → tembung andhahan (hanuswara + lingga).• Peran semantis → paraga-penikmat (J minangka paraga saha penikmat saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
		Paraga-Pangangge	<p>Ana motor mandheg sajabane pager omah. Prima murungake anggone nganggo helm. Ana nom-noman loro marani Prima. (DL.14.05.027)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-L• Nganggo (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga).• Peran semantis → paraga-pangangge (J minangka paraga saha pangangge saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
		Paraga-Panandhang	<p>“Di sini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan. “Boten,” guru-guru muni bareng. Prajaka nendhang sikile Prima. “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” Prima ndumuk lambene, gawe sandi supaya meneng. (DL.17.08.040)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg-K• Ndumuk (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (hanuswara + -an)	Paraga- <i>Penikmat</i>	<p>“Sampun dangu?” kandhane Prima nyedhaki Mirah sing lungguh ijen ing dhingklik kayu. Prima lungguh jejere. Prajaka ketungkul maca koran karo <u>lendhean</u> cagak doorlop. (DL.24.15.081)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W₁-tp-W₂-K• Lendhean (W) → tembung andhahan (hanuswara + -an).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (hanuswara + lingga + -ake)	Paraga- <i>Penikmat</i>	<p>“Dospundi?” clathune Prima marang Prayoga Santosa. “Tasih wonten pekewet.” “Lajeng?” “Pak Kalapas ngersakake Bu Kus kudu kondur. Merga ana perkara wigati sing ora bisa dirampungni awake dhewe.” “O, masalah menapa?” “<i>Money.</i>” Kandhane Prima cekak lirih. “Ooo,” Divina <u>nyedhakepake</u> tangane. (DL.27.18.101)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg• Nyedhakepake (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -ake).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

		Paraga-Panandhang	<p>Wong loro banjur mlaku ngulon ngener klas papan mulange dhewe-dhewe. Nanging sadurunge manyuk lawang Prajaka <u>mbalikake</u> awake. (DL.11.02.008)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → tp-K-J-W-Gg• Mbalikake (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -ake).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
		Paraga-Penikmat	<p>Ana wanita enom pawakan lencir nggendhong bocah cilik nyedhaki lawang sel. Raine aclum. Katon ora bingar. “Wis kawit mau Yang?” wanita manu nginguk sel. “Lagi entas kok,” Agus <u>nemplekake</u> sirah menyang rujen lawang. “Ayo salim karo Bapak,” “Ayo,” Agus ngulungake tangan menyang njaban sel. Banjur ditampani tangan cilik mau. Agus njiwit pipi anake. (DL.21.12.068)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg-K• Nemplekake (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -ake).• Peran semantis → paraga-penikmat (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
		Paraga-Panandhang	<p>“Kula kinten langkung prayogi menawi Pak Dahlan ngendikakaken oleh-oleh saking rapat kepala sekolah menika, supados kawula lan rencang-rencang mangertosi ingkang dipunkersakaken para kepala sekolah.” Pak Widaya ngacungake tangan. (DL.16.07.036)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg• Ngacungake (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -ake).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (di- + lingga + -ake)	Paraga-Penikmat	<p>“Uwis Yang, <i>nggak usah</i> sedhih. Katimbang rekasa sakabehe, luwih becik daklakonane. Toh ketug wektu iki aku wis ditahan nem wulan. Dadi nek mengko kena rong taun, kari nglakoni karo tengah taun,” Anita sesenggrukan. Sirahe disendhekake lawang sel. Agus ngelus rambute. Anake melu nangis. (DL.21.12.072)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J₁-W₁-J₂-W₂-K• Disendhekake (W₂) → tembung andhahan (di- + lingga + -ake).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (hanuswara + lingga + -i)	Paraga-Penikmat	<p>“Mestinya perkara perkosaan ini sementara tidak mencuat kalau hasil perbuatan oknum bejat itu tidak menyisakan janin di rahim Arum. Tapi, karena perut Arum makin hari makin menggembung, suka atau tidak suka oknum itu harus mempertanggungjawabkan perbuatannya.”</p> <p>Prima nyekeli janggute tanpa kemenyap. (DL.25.16.091)</p> <ul style="list-style-type: none">• Struktur ukara → J-W-Gg-K• Nyekeli (W) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -i).• Peran semantis → paraga-penikmat (J minangka paraga saha penikmat saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
		Paraga-Panandhang	<p>“Aduh Bapak,” Divina nutupi tutuke sing meh wae mbengok nalika meruhi Pak Dibyo didadekake sandera. Ssst, kamu tenang Vin.” Prima nyekeli pundhake. Divina unjal ambegan. Rasane pingin mlayoni Pak Dibyo sing tanpa daya ing tangane perusuh sing gawa gegaman ngancam keslametan. (DL.28.19.108)</p> <ul style="list-style-type: none">• Struktur ukara → J-W₁-Gg-tp-W₂-K• Nutupi (W₁) → tembung andhahan (hanuswara + lingga + -i).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (lingga + - um-)	Paraga- Panandhang	<p>Oyik <u>maju</u>, Prima <u>mundur</u> sejangkah. Tanpa teges tumrap Prima ora ndhisiki. Oyik sing awake nglelur dhuwur mau wis didhisiki disampar janggute kontal semampir meja pingpong. (DL.29.20.114)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J₁-W₁-J₂-W₂-K• Maju (W₁), mundur (W₂) → tembung andhahan (lingga + -um-).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (ka- + lingga)	Paraga- Panandhang	<p>“Pak Prim, hai.” Primandana <u>kandheg</u> jangkahe. Terus marani Prajaka sing ngadeg nggejejer ing pinggir doorlop karo ngrangkul pilar. (DL.11.02.09)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg• Kandheg (W) → tembung andhahan (ka- + lingga).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
3.	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwilingga)	Paraga- Panandhang	<p>“Ning sajake Pak Dibyo ditangguhake panahanane,” “Info resmi pa?” Prima njengkerutke alis. “He-eh. Yakin wis. Wong sing kandha intel kejaksaan kok.” “Ooo,” Prima <u>manthuk-manthuk.</u> (DL.24.15.078)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-Gg• Manthuk-manthuk (W) → tembung rangkep (dwilingga).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwilingga salin swara)	Paraga- Panandhang	<p>Temah Divina mlebu ruang lomba karo <u>tolah-toleh</u> sajak ana sing digoleki. Kalodhangan kanggo ketemu sadurunge lomba uga ilang krana ing acara pembukaan para peserta lomba sing kabeh siswa SMA lungguhe dadi siji, dene para guru lan pembimbing diwenahi lungguhan ing sisih buri. (DL.13.04.020)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → tp-J-W₁-K₁-W₂-K₂• Tolah-toleh (W₂) → tembung rangkep (dwilingga salin swara).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwiwasana)	Paraga- Panandhang	<p>“Wis ta, selak dienteni muride,” Prima nyablek Prajaka nganggo bolpoin. “Uwis.” “Yuk,” wong loro sowang-sowangan. Paidi, petugas reresik sekolahan sing nyengkruk mapal suket <u>dengengek</u> karo ngguyu. (DL.11.02.012)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W₁-tp-W₂• Dengengek (W₁) → tembung rangkep (dwiwasana).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwiwasana + -an)	Paraga- <i>Penikmat</i>	<p>Prajaka <u>cekikikan</u>, terus semu klesik-klesik. “Fotonen, terus mengko kok wawancarai, blaka wae saka tabloid Sandyakala. (DL.17.08.041)</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W-K• Cekikikan (W) → tembung rangkep (dwiwasana + -an).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (hanuswara + dwiwasana)	Paraga-Penikmat	“Apa ora mesake pacarmu?” “Sapa?” “ Ha ha, ” Sarmita <u>nyekikik</u> . (DL.14.05.024) <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W• Nyekikik (W) → tembung rangkep (hanuswara + dwiwasana).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwipurwa)	Paraga-Penikmat	Pak Dibyo sendhenan tembok karo <u>kekebut</u> awak sing isih kemringet dleweran. (DL.20.11.061) <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W₁-K-W₂-Gg-K• Kekebut (W₂) → tembung rangkep (dwipurwa).• Peran semantis → paraga-<i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).
	Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (dwipurwa + -an)	Paraga-Panandhang	“Kula kemutan anak kula Pak,” Wanita mau bali <u>sesenggrukan</u> . (DL.20.11.067) <ul style="list-style-type: none">• <i>Struktur</i> ukara → J-W• Sesenggrukan (W) → tembung rangkep (dwipurwa + -an).• Peran semantis → paraga-panandhang (J minangka paraga saha panandhang saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Tabel Salajengipun

1	2	3	4
4.	Wasesanipun Awujud Tembung Camboran	Paraga- <i>Penikmat</i>	“Ana apa?” “Dina Kemis, minggu ngarep, sampeyan prei kelas ta?” “He-eh. Piye ta?” “Ana acara, apa ora?” “Emm, ketoke ora.” Prajaka malang kerik karo ngrogoh saku clana. “Bocah-bocah maju LKTI (Lomba Karya Tulis Ilmiah) je. Nek bisa diliput.” (DL.11.02.010) • <i>Struktur</i> ukara → J-W ₁ -tp- W ₂ -K • Malang kerik (W ₁) → tembung camboran. • Peran semantis → paraga- <i>penikmat</i> (J minangka paraga saha <i>penikmat</i> saking tumindak ingkang dipuntedahaken W).

Katrangan:
DL.28.19.116

- DL : *Djaka Lodang*
- 28 : nomer wedalan kalawarti *Djaka Lodang*
- 19 : nomer perangan cerbung “*Pak Guru*”
- 116 : nomer data lampiran

Asiling panaliten ukara *refleksif* sampun dipunandharaken wonten tabel-tabel ing nginggil. Tabel ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun bilih titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif* menika maneka werni. Titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* inggih menika awujud *struktur*

ukara saha wujuding wasesa ing ukara kasebat. *Struktur* ukara ingkang sampun dipunpanggihaken menika maneka werni wujudipun, ing antawisipun kadadosan saking J-W, J-W-L, J-W-Gg, J-W-K ngantos *variasi* sanes ingkang langkung wiyar malih. Wasesa ing ukara *refleksif* ingkang sampun dipunpanggihaken inggih menika awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, sarta tembung camboran. Titikan sanes ingkang mangaribawani satunggaling ukara kalebet ukara *refleksif* inggih menika perangan lesan, geganep, menapa dene katrangan ingkang wonten sambet raketipun kaliyan jejer. Wondene *peran semantis* ukara *refleksif* ing rubrik cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* menika wonten tigang *peran*, inggih menika *peran* paraga-panandhang, *peran* paraga-penikmat, saha *peran* paraga-pangangge. *Peran semantis* menika saged dipuntingali saking wujuding wasesa ukara *refleksif*, ananging ingkang langkung dipuntengenaken inggih menika babagan *konteks* ukaranipun, amargi *konteks* ukara ugi mangaribawani jinisipun *peran semantis* satunggaling ukara *refleksif*. Bab menika dipunjari amargi satunggal ukara ingkang sami wujud wasesanipun dereng temtu sami *peran semantis*ipun dadosipun langkung rumiyin kedah dipunmangertosi *konteks* ukaranipun. *Peran* paraga-panandhang saha paraga-penikmat langkung kathah dipunpanggihaken datanipun tinimbang *peran* paraga-pangangge.

B. Pirembagan

Pirembagan saking asiling panaliten menika awujud andharan-andharan perkawis ingkang adhedhasar saking wosing perkawis. Pirembagan saking ukara *refleksif* menika babagan titikan saha *peran semantis* ukara *refleksif*. Perkawis

menika badhe dipunandharaken kanthi langkung mligi awit saking data ingkang sampun dipunpanggihaken.

1. Titikanipun Ukara *Refleksif*

Titikanipun ukara *refleksif* menika dipuntingali saking *struktur* ukara saha wujudipun wasesa ing ukara. Wonten ing panaliten menika panaliti manggihaken *struktur* ukara *refleksif* ingkang maneka werni. Limrahipun *struktur* ukara *refleksif* menika kadadosan saking jejer saha wasesa, ananging ugi kathah *variasi* sanesipun ingkang dipunisi dening *fungsi* lesan, geganep, saha katrangan. Limrahipun ukara *refleksif* menika boten gadhah *fungsi* lesan sinaosa wonten, lesan minangka samubarang ingkang wonten sambet raketipun kaliyan jejer utawi samubarang ingkang badhe dipunginakaken dening jejer. Bab menika dipunjalari amargi ukara *refleksif* menika ukara ingkang dipuntindakan dening satunggal paraga menapa langkung ananging asilipun ugi kangge paraganipun. Kejawi menika peranganipun badan ingkang *mengacu* jejer menika ngisi kalenggahan geganep.

Kejawi *struktur* ukara, titikanipun ukara *refleksif* menika awujud tembung kriya ingkang dipunginakaken ing ukara. Tembung kriya menika ngisi kalenggahaning wasesa ukara *refleksif*. Ing panaliten menika sampun kasil manggihaken titikanipun ukara *refleksif* ingkang awujud wasesa, dipunperang dados sekawan inggih menika, tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, sarta tembung camboran.

2. *Peran Semantis* Ukara *Refleksif*

Analisis satunggaling ukara menika werni-werni caranipun. Salah satunggaling cara kangge *nganalisis* ukara menika kanthi cara ningali paraga

ingkang nindakaken tumindak saha pundi ingkang dados sasaranipun. Cara ingkang kados mekaten dipunwastani ngrembag ukara adhedhasar *peran*. *Peran* menika wonten sambet raketipun kaliyan teges ing ilmu *semantis*. Semanten ugi *peran semantis* ing ukara *refleksif* menika madosi pundi ingkang dados paraga saha pundi ingkang dados sasaran saking tumindakipun. Ing ukara *refleksif* ingkang dados paraga saha sasaran saking tumindakipun inggih namung jejeripun. *Peran semantis* ing ukara *refleksif* menika dipunpangaribawani dening titikanipun ukara *refleksif* saha *konteks* ukaranipun. Titikanipun ukara *refleksif* ingkang sami saged beda babagan *peran semantis*ipun menika dipunpangaribawani dening *konteks* ukaranipun. *Peran semantis* ukara *refleksif* menika kaperang dados tiga inggih menika, paraga-panandhang, paraga-*penikmat*, saha paraga-pangangge. Ing panaliten menika *peran* paraga-panandhang saha *peran* paraga-*penikmat* langkung kathah dipunpanggihi tinimbang *peran* paraga-pangangge.

Ing pirembagan menika data-data ingkang sampun dipunpanggihaken badhe dipunandharaken kanthi rinci ing ngandhap menika. Ing mriki satunggal data ukara *refleksif* badhe dipunrembag babagan titikan saha *peran semantis*ipun dados satunggal pirembagan supados saged langkung lebet anggenipun ngandharaken. Ingkang murukaken anggenipun ngrembag data kados mekaten amargi antawisipun titikan saha *peran semantis* saking ukara *refleksif* menika wonten sambet raketipun saengga langkung sae menawi anggenipun ngrembag kalih wosing perkawis menika dados satunggal. Data-data ingkang badhe dipunandharaken ing pirembagan menika boten sadaya namung saperangan mawon, amargi data-data ingkang sampun dipunpanggihaken gadhah titikan saha *peran semantis* ingkang sami. Data-data

ingkang badhe dipunandharaken ing pirembagan minangka tuladha saking sadaya titikan saha *peran semantis* ingkang sampun dipunpanggihaken. Data-data ingkang sampun dipunpanggihaken badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Lingga

Tembung lingga inggih menika tembung ingkang dereng ewah utawi dereng pikantuk wuwuhan menapa kemawon. Wasesa ingkang awujud tembung lingga minangka salah satunggaling titikanipun ukara *refleksif*. Panaliten menika kasil manggihaken nemlikur data kanthi titikan tembung lingga, ananging ing pirembagan menika namung badhe dipunandharaken kalih data kemawon. Kalih data menika gadhah *variasi* babagan *struktur* ukara saha *peran semantis*ipun. *Peran semantis*ipun inggih menika *peran* paraga-*penikmat* saha paraga-*panandhang*. *Peran* paraga-*penikmat* inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer *menikmati* utawi jejer ngraosaken raos sakeca awit saking tumindak ingkang sampun dipuntindakaken. Wondene *peran* paraga-*panandhang* inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer *nandhang* utawi jejer kedah ngebahaken perangan badanipun.

**a. Ukara Refleksif kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Lingga
Gadhah Peran Semantis Paraga-Penikmat**

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wasesanipun awujud tembung lingga gadhah *peran semantis* paraga-penikmat. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(1) *Wong loro marani edhuman sangisor wit pelem. **Lungguh** ana gigir pager beteng.* (DL.24.15.079)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(1a)
$$\begin{array}{ccccccc} \text{J} & & \text{W}_1 & & \text{K} & & \text{W}_2 \\ \text{pager beteng.} & & & & & & \\ \text{K} & & & & & & \end{array}$$

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-K-W₂-K, jejer ing ukara kalih menika dipunsingidaken ingkang sajatosipun sami kaliyan jejer ing ukara saderengipun inggih menika *wong loro*. Wasesa ing ukara kasebat wonten kalih inggih menika *marani* saha *lungguh*, ananging ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih menika wasesa *lungguh*. Saking *struktur* ukara ing nginggil saged katingal bilih ukara (1a) namung gadhah satunggal jejer sinaosa wonten kalih ukara. Bab menika ingkang andadosaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *lungguh* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wujudipun wasesa menika sanes tembung lingga ananging awujud tembung andhahan ingkang

pikantuk ater-ater hanuswara saha panambang –ake sarta tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun menika andadosaken ukara (1a) sanes ukara *refleksif* kados ing ukara (1b) ngandhap menika.

(1b) Wong loro marani edhuman sangisor wit pelem. Nglungguhake anake
J W₁ K W₂ L
ana gigir pager beteng.
K

Ukara (1b) ing nginggil sami kaliyan ukara (1a) ingkang andadosaken beda inggih menika W_2 ingkang dipunisi dening tembung *nglungguhake* saha wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *anake*. Bab menika andadosaken ukara (1b) sanes ukara *refleksif* amargi jejeg *wong loro* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *anake*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *lungguh* menika kalebet tembung lingga. Tembung *lungguh* kalebet tembung lingga amargi tembung *lungguh* dereng pikantuk wuwuhan menapa-menapa.

Menawi dipuntingali saking *konteks* ukaranipun, jejer *wong loro* menika nedahaken Prima saha Prajaka ingkang medal saking ruang lomba olimpiade saperlu wicantenan babagan perkawis korupsi ingkang nembe dados punjering pirembagan ing kalangan guru-guru. Supados langkung sekeca anggenipun wicantenan, kekalihipun medal tumuju panggenan ingkang edhum ing sanjawinipun ruangan. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-penikmat. Jejer *wong loro* menika dados paraga

ingkang nindakaken tumindak *lungguh*. Jejer *wong loro* ugi dados *penikmat* saking tumindak *lungguh* ingkang dipuntindakaken kala wau. Bab menika kabuktekaken saking ukara saderengipun bilih *wong loro marani edhuman sangisore wit pelem*, tembung *edhuman* wonten mriki minangka panggenan ingkang eyup ingkang sekeca dipunginakaken kangge leyeh-leyeh bab menika ingkang ndadosaken paraga boten namung lenggah kemawon ananging ugi badhe *menikmati* anggenipun lenggah wonten panggenan kasebat.

**b. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Lingga
Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang**

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung lingga gadhah *peran semantis* paraganandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(2) *Langite katon buthek nalika Prima lan Prajaka anjlok ing plataran parkir rumah sakit. Jarum jam neng tembok nuduhake jam papat kurang limang menit sing ateges lawang papan besuk sedhela maneh dibukak.*
(DL.15.06.028)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(2a) Langite katon buthek nalika Prima lan Prajaka **anjlok** ing plataran
K tp J W
parkir rumah sakit.
K

Ukara kasebat kadadosan saking K-tp-J-W-K, wasesa *anjlok* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. *Struktur* ukara (2a) menika boten gadhah *fungsi* lesan ing ateges sasaran saking tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejer inggih jejeripun piyambak. *Fungsi* katrangan ukara ing nginggil sipatipun ugi boten wajib, amargi menawi katranganipun dipunicali ukara kasebat tasih tetep dados ukara *refleksif*, menika katingal ing ukara (2b) kados ngandhap menika.

(2b) Prima lan Prajaka anjlok.
J W

Ukara (2b) menika tetep saged dipunwastani ukara *refleksif*, amargi saking ukara menika sampun wonten jejeripun inggih menika ingkang nindakaken tumindak, wasesanipun inggih menika tumindakipun, saha sasaran kangge tumindakipun ugi sampun wonten inggih menika jejeripun. Tembung *anjlok* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wujudipun wasesa menika sanes tembung lingga ananging awujud tembung andhahan ingkang pikantuk ater-ater hanuswara saha panambang –i sarta tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun menika andadosaken ukara (2a) sanes ukara *refleksif* kados ing ukara (2c) ngandhap menika.

(2c) Langite katon buthek nalika Prima lan Prajaka nganjloki Paidi ing
K tp J W L
plataran parkir rumah sakit.
K

Ukara (2c) ing nginggil sami kaliyan ukara (2a) ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun ingkang dipunisi dening tembung *nganjloki* saha wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *Paidi*. Bab menika andadosaken ukara (2c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima lan Prajaka* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Paidi*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *anjlok* menika kalebet tembung lingga. Tembung *anjlok* kalebet tembung lingga amargi tembung *anjlok* dereng pikantuk wuwuhan menapa-menapa.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Prima saha Prajaka nembe mawon dugi ing Griya Sakit ngginakaken sepedha motor. Kekalihipun badhe nuweni Pak Dibyo ingkang nembe nandhang gerah. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpangguhaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Jejer *Prima lan Prajaka* menika ingkang nindakaken tumindak ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika *anjlok*. Tegesipun wasesa *anjlok* inggih menika mandhap saking panggenan ingkang langkung inggil dhateng panggenan ingkang langkung andhap. Jejer *Prima lan Prajaka* ugi dados panandhang awit saking tumindak kasebat, amargi jejer nindakaken tumindak piyambak asilipun ugi kangge piyambakipun inggih menika mandhap saking kendharaan ing plataran parkir Griya Sakit.

2. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan

Tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun ewah saking lingganipun utawi sampun pikantuk wuwuhan. Ewah ingkang dipunkajengaken

wonten mriki inggih menika tembung lingga ingkang sampun pikantuk ater-ater, seselan, menapa dene panambang. Panaliten menika sampun kasil manggihaken titikanipun ukara *refleksif* ingkang awujud tembung andhahan ingkang kadadosan saking tembung lingga ingkang pikantuk ater-ater hanuswara, ater-ater di-, ater-ater ka-, tembung lingga ingkang pikantuk panambang –an, panambang -ake, panambang –i, sarta seselan -um-.

a. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga)

Tembung andhahan ingkang sepisanan dipunpanggihaken minangka titikanipun ukara *refleksif* inggih menika hanuswara + lingga. Hanuswara + lingga minangka tembung lingga ingkang pikantuk ater-ater hanuswara. Ater-ater hanuswara menika kadadosan saking sakawan ater-ater inggih menika ny-, m-, ng-, n-. Panaliten menika paling kathah manggihaken data ingkang titikanipun awujud tembung lingga ingkang pikantuk ater-ater hanuswara. Wonten 53 data ingkang titikanipun awujud hanuswara + lingga, ananging wonten mriki namung badhe dipunandharaken gangsal data kemawon ingkang sampun ngemot sakawan ater-ater hanuswara. *Struktur* saking gangsal data menika ugi gadhah *variasi* ingkang beda-beda. Semanten ugi *peran semantis* saking gangsal data menika ugi beda-beda inggih menika *peran* paraga-*penikmat*, paraga-panandhang, saha paraga-pangangge. *Peran* paraga-pangangge inggih menika *peran* ingkang dipunasilaken satunggaling ukara ingkang wasesanipun nedahaken tumindak ingkang dipuntindakaken dening jejeripun, sasaran saking tumindak menika ugi dhateng jejeripun. Tumindak ingkang

dipuntindakaken inggih menika tumindak ingkang murukaken jejer ngagem utawi jejer ngginakaken samubarang saking tumindak ingkang sampun dipuntindakaken.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga) Gadhah *Peran Semantis Paraga-Penikmat*

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(3) ***Pak Dibyo nyekel janggute. Angene klambrangan. Nggoleki praupane para pejabat eksekutif lan legislatif sing sasat saben dina ketemu, jagongan, rembugan. Nanging, ora mertakake babar pisan nalika awake kena perkara. (DL.20.11.064)***

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(3a) Pak Dibyo *nyekel janggute*.
J W Gg

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg, wasesa *nyekel* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *janggute* ing ukara (3a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *janggute* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahanipun ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *janggute* menika ngisi

kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (3b) saha ukara (3c) ngandhap menika.

(3b) $\frac{\text{Janggute}}{\text{J}} \frac{\text{dicekel}}{\text{W}} \frac{\text{Pak Dibyo}}{\text{L}}$.

(3c) $\frac{\text{Pak Dibyo}}{\text{J}} \frac{\text{nyekel}}{\text{W}} \frac{\text{janggute Prima}}{\text{L}}$.

Ukara (3b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (3c) ing nginggil sami kaliyan ukara (3a) ingkang andadosaken beda inggih menika wonten katrangan saking panambang –e saking tembung janggute inggih menika tembung Prima. Bab menika andadosaken ukara (3c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Pak Dibyo* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nyekel* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nyekel* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *nyekel* kadadosan saking ny- + cekel. Tembung *nyekel* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Ingkang dipunkiyataken dening tembung *janggute* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang –e ing tembung *janggute* menika *mengacu* dhateng *Pak Dibyo* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, ing ruang pakunjaran Pak Dibyo nembe wicantenan kaliyan Marsana babagan seksi-seksi ingkang badhe

dipunginakaken kangge bukti saderengipun sidhang dipunwiwiti. Pak Dibyo katingal ngalamun ngemut-ngemut tiyang-tiyang ingkang kagungan peran wigati ing proyek kasebat. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Pak Dibyo* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nyekel* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika nyepeng *janggute* ingkang ngisi kalenggahan geganep, panambang –e ing mriki *mengacu* dhateng Pak Dibyo ateges Pak Dibyo nyepeng sadheganipun piyambak. Kejawi saking menika *Pak Dibyo* ugi dados *penikmat* amargi nyepeng sadheganipun piyambak sinambi ngalamun ngemut-ngemut lelampahan sadangunipun nindakaken proyek. Bab menika jumbuh kaliyan ukara salajengipun inggih menika “*Angene klambrangan. Nggoleki praupane para pejabat eksekutif lan legislatif sing sasat saben dina ketemu, jagongan, rembugan. Nanging, ora mertakake babar pisan nalika awake kena perkara.*”

2) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (4) “Menika badhe mlajar dhateng pundi Pak?” bengoke Prima marang pegawe rutan ngarepe. Divina digeret terus tangane.
 “Namung nyingkiri kerusuhan mawon,” wong mau mangsuli cekak.
 “Terus dalan niki ketug pundi?”
 “Buntu.”
 “Wah,” Prima agahan mbalik. (DL.28.19.107)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(4a) “ *Wah,*” $\frac{\text{Prima}}{\text{J}} \frac{\text{agahan mbalik}}{\text{W}}$.

Ukara kasebat kadadosan saking J-W, wasesa *agahan mbalik* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged dipunbuktekaken menawi ukara (3a) dipuntambah kalenggahan geganep ingkang dipunisi dening tembung awake, kados ing ukara (4b) ngandhap menika.

(4b) *Wah,*” $\frac{\text{Prima}}{\text{J}} \frac{\text{agahan mbalik}}{\text{W}} \frac{\text{awake}}{\text{Gg}}$.

Ukara (4b) ing nginggil tetep saged dipunwastani ukara *refleksif* sinaosa sampun katambahan *fungsi* geganep ing wingkingipun wasesa, ananging bab menika boten ngewahi teges saking ukara (4a) amargi geganep ing mriki *mengacu* dhateng badanipun Prima. Ukara (4a) menika langkung efisien katimbang ukara (4b) amargi kanthi tembung mbalik kemawon sampun saged dipunmangertosi tegesipun. Beda malih menawi ukara (4a) kasebat dipuntambahi *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening tembung awake Prajaka, kados ukara (4c) ing ngandhap menika.

(4c) *Wah,*” $\frac{\text{Prima}}{\text{J}} \frac{\text{agahan mbalik}}{\text{W}} \frac{\text{awake Prajaka}}{\text{L}}$.

Ukara (4c) menika sami kaliyan ukara (4b) ingkang andadosaken beda inggih menika ukara (4c) ing wingkingipun tembung awake wonten tembung Prajaka, ing ateges

panambang –e ing tembung awake menika *mengacu* dhateng Prajaka sanes Prima. Bab menika ingkang andadosaken bilih ukara (4c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *mbalik* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *mbalik* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *mbalik* kadadosan saking m- + balik.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, ing wekdal semanten rutan nembe dipunkuwaosi dening para *perusuh* ingkang boten sanes inggih para napi saking rutan kasebat. Prima ingkang wekdal menika ugi nembe ing rutan kasebat nyobi pados margi supados saged medal saking rutan, ananging margi ingkang dipunpilih menika buntu dadosipun Prima kedah mbalik pados margi malih. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *mbalik* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika mbalikaken badanipun kangge pados margi sanes supados saged medal saking rutan. Bab menika andadosaken jejer *Prima* ugi dados panandhang saking tumindakipun amargi ingkang dipunbalikaken menika badanipun piyambak. Bab menika jumbuh kaliyan wicantenan saderengipun inggih menika “*Menika badhe mlajar dhateng pundi Pak?*” bengoke *Prima* marang pegawe rutan ngarepe. *Divina* digeret terus tangane. “*Namung nyingkiri kerusuhan mawon,*” wong mau mangsuli cekak. “*Terus dalam niki ketug pundi?*” “*Buntu.*”

3) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga) Gadhah *Peran Semantis Paraga-Penikmat*

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (5) “Ngersakake napa Pak?”
 “Sate. Campur onten nggih?”
 “Campur ati?”
 “Nggih.”
 “Unjukane?”
 “Jeram.” ***Banjur dheweke ngglongsor neng lincak pring, karo nyawang udan grimis sing campur pedhut.*** (DL.10.01.003)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

- (5a) $\frac{\text{tp}}{\text{tp}} \frac{\text{J}}{\text{J}} \frac{\text{W}_1}{\text{W}_1} \frac{\text{K}}{\text{K}} \frac{\text{tp}}{\text{tp}} \frac{\text{W}_2}{\text{W}_2} \frac{\text{L}}{\text{L}}$
ngglongsor neng lincak pring, karo nyawang udan
grimis sing campur pedhut.

Ukara kasebat kadadosan saking tp-J-W₁-K-tp-W₂-L. Ukara (5a) menika gadhah kalih wasesa inggih menika *ngglongsor* saha *nyawang*, ananging ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih menika wasesa *ngglongsor*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wasesanipun ewah dados ngglongsorake lajeng tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung anake, kados ing ukara (5b) ngandhap menika.

(5b) Banjur dheweke ngglongsorake anake neng lincak pring, karo
 tp J W₁ L K tp
 nyawang udan grimis sing campur pedhut.
 W₂ L

Ukara (5b) menika sami kaliyan ukara (5a) ingkang andadosaken beda inggih menika ukara (5b) wasesanipun dipungantos tembung ngglongsorake lajeng tuwuh *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening tembung anake. Bab menika ingkang andadosaken bilih ukara (5b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Dheweke* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *anake*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *ngglongsor* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *ngglongsor* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *ngglongsor* kadadosan saking ng- + *glongsor*.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, sabibaripun ngasta Prima badhe pados pawarta ananging malah grimis langkung malih padaranipun keraos luwe andadosaken Prima mampir ing satunggaling warung sate. Sinambi ngentosi pesenanipun Prima leyeh-leyeh ing lincak pring saha *menikmati* kawontenan sonten menika. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *ngglongsor* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ngrebahaken badanipun tanpa mrenehaken

panggenanipun. Bab menika andadosaken jejjer *Prima* ugi dados *penikmat* saking tumindakipun amargi ingkang ngraosaken raos sekeca inggih piyambakipun.

4) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Pangangge

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-pangangge. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(6) *Ana motor mandheg sajabane pager omah. **Prima murungake anggone nganggo helm.** Ana nom-noman loro marani Prima.* (DL.14.05.027)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(6a) $\frac{\text{Prima}}{\text{J}} \frac{\text{murungake anggone}}{\text{W}} \frac{\text{nganggo helm.}}{\text{L}}$

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-L, wasesa *nganggo* ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wasesa *nganggo* ewah dados *nganggoke* kados ing ukara (6b) ngandhap menika.

(6b) $\frac{\text{Prima}}{\text{J}} \frac{\text{murungake anggone nganggokake}}{\text{W}} \frac{\text{helm.}}{\text{L}}$

Menawi ukara (6b) ing nginggil sami kaliyan ukara (6a) ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun dipungantos dening tembung *nganggokake*. Bab menika

andadosaken ukara (6b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki tiyang sanes.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nganggo* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nganggo* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *nganggo* kadadosan saking ng- + anggo.

Menawi dipuntingali saking *konteksupun*, sabibaripun maringi les privat dhateng Divina, Prima badhe wangsul ananging saderengipun piyambakipun ngginakaken helm wonten tiyang kalih ingkang mertamu badhe madosi Pak Dibyo. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-pangangge. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nganggo* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ngginakaken *helm* ingkang dipuntedahaken dening lesanipun. Bab menika andadosaken jejer *Prima* ugi dados pangangge saking tumindakipun amargi ingkang ngginakaken helm kasebat inggih piyambakipun sinaosa boten sios ngginakaken amargi malah wonten tamu saderengipun Prima bidhal.

5) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (7) “Di sini tidak ada wartawan kan?” *kandhane Marsana karo jenggilengan.*
 “Boten,” *guru-guru muni bareng. Prajaka nendhang sikile Prima.*
 “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” ***Prima ndumuk lambene, gawe sandi supaya meneng.*** (DL.17.08.040)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

- (7a) Prima **ndumuk** lambene, gawe sandi supaya meneng.
 J W Gg K

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg-K, wasesa *ndumuk* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *lambene* ing ukara (7a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *lambene* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahanipun ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *lambene* menika ngisi kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (7b) saha ukara (7c) ngandhap menika.

- (7b) Lambene *didumuk* Prima gawe sandi supaya meneng.
 J W L K

- (7c) Prima *ndumuk* lambene Prajaka gawe sandi supaya meneng.
 J W L K

Ukara (7b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (7c) ing nginggil sami kaliyan ukara (7a) ingkang andadosaken beda inggih menika wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *Prajaka*. Bab menika andadosaken ukara (7c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *ndumuk* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *ndumuk* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *nyekel* kadadosan saking n- + dumuk. Tembung *ndumuk* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Ingkang dipunkiyataken dening tembung *lambene* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang –e ing tembung *lambene* menika *mengacu* dhateng *Prima* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, wekdal menika nembe wonten kegiatan musyawarah guru ing SMA 2 ingkang dipunbikak dening Pak Dibyo minangka Kepala Dinas. Lajeng Marsana nyariosaken babagan perkawis ingkang nembe dipunlampahi piyambakipun kaliyan Pak Dibyo, ing tengah-tengahing cariyos wonten satunggaling ukara ingkang murukaken *Prajaka* saha kanca-kancanipun gumujeng ingkang andadosaken rame. *Prima* ingkang lenggah wonten mriku nyobi ngendelaken kanca-kancanipun kanthi damel sandi. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken

tumindak *ndumuk* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ndumuk *lambene* ingkang ngisi kalenggahan geganep, panambang –e ing mriki *mengacu* dhateng Prima ateges Prima ndumuk lathinipun piyambak. Kejawi saking menika Prima ugi dados panandhang amargi ndumuk lathinipun piyambak. Bab menika jumbuh kaliyan wicantenan saderengipun ingkang murukaken jejer nindakaken tumindak kasebat, inggih menika “*Di sini tidak ada wartawan kan?*” *kandhane Marsana karo jenggilengan. “Boten,” guru-guru muni bareng. Prajaka nendhang sikile Prima. “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,”*.

b. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Lingga + -an)

Tembung andhahan ingkang angka kalih dipunpanggiaken inggih menika tembung lingga ingkang sampun pikantuk panambang –an. Wonten ing perangan menika kapanggiaken pitung data ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika lingga + -an, sinaosa *struktur* ukara saking pitung data menika beda-beda, ananging namung badhe dipunandharaken satunggal data kemawon amargi sajatosipun wosipun sami saha supados langkung lebet anggenipun ngandharaken. Kejawi saking menika *peran semantis*ipun ugi sami sadaya inggih menika paraga-*penikmat*.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Lingga + -an) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Penikmat

Ing panaliten menika kapanggiaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-

penikmat. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(8) “*Sampun dangu?*” kandhane Prima nyedhaki Mirah sing lungguh ijen ing dhingklik kayu. Prima lungguh jejere. **Prajaka ketungkul maca koran karo lendhean cagak doorlop.** (DL.24.15.081)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(8a) Prajaka ketungkul maca koran karo **lendhean** cagak doorlop.
J W₁ L tp W₂ K

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-tp-W₂-K. Ukara (8a) menika gadhah kalih wasesa inggih menika *maca* saha *lendhean*, ananging ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih menika wasesa *lendhean*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wasesa *lendhean* dipungantos nyendhekake lajeng tuwuh *fungsi* lesan saha tuwuh geganep ing wingkingipun kados ing ukara (8b) saha ukara (8c) ngandhap menika.

(8b) Prajaka ketungkul maca koran karo nyendhekake anake nang cagak
J W₁ L tp W₂ L
doorlop.
K

(8c) Prajaka ketungkul maca koran karo nyendhekake awake nang cagak
J W₁ L tp W₂ L
doorlop.
K

Ukara (8b) ing nginggil sami kaliyan ukara (8a) ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun ingkang dipunisi dening tembung *nyendhekake* saha wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *anake*. Bab menika andadosaken ukara (8b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prajaka* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *anake*. Beda kaliyan ukara (8c), ukara kasebat tasih kalebet ukara *refleksif* sinaosa wasesanipun dipunewahi lajeng tuwuh *fungsi* geganep ing wingkingipun. Bab menika dipunjalari amargi tembung *awake* ingkang ngisi kalenggahan geganep minangka peranganipun badan saking jejeripun, bab menika dipunkiyataken dening panambang –e ingkang *mengacu* dhateng jejer *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *lendhean* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *lendhean* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika panambang -an. Menawi dipunudhar tembung *lendhean* kadadosan saking *lendhe* + -an.

Menawi dipuntingali saking *konteks*ipun, Prima kaliyan *Prajaka* sabibar jajan soto wangsul dhateng plataran pengadilan, ing ngriku kepanggih Mirah saha Hasan. Prima lajeng nyedhaki Mirah wondene *Prajaka* maos koran sinambi leyeh-leyeh amargi bibar jajan sate kala wau. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraganandhang. Ing mriki jejer *Prajaka* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *lendhean* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun. Kejawi saking menika *Prajaka* ugi dados *penikmat* amargi piyambakipun nembe leyeh-leyeh inggih menika nyendhekaken badanipun ing cagak doorlop sinambi maos koran.

**c. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan
(Hanuswara + Lingga + -ake)**

Tembung andhahan angka tiga ingkang sampun dipunpanggihaken inggih menika awujud tembung lingga ingkang sampun pikantuk ater-ater saha panambang. Ater-ater wonten mriki awujud ater-ater hanuswara, wondene panambangipun awujud panambang -ake. Ing perangan menika kapanggihaken kalihwelas data ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika hanuswara + lingga + -ake, ananging namung badhe dipunandharaken sakawan data kemawon ingkang ngemot sakawan ater-ater hanuswara. *Struktur* ukara saking sakawan data kasebat beda-beda, wondene *peran semantis* ing perangan menika namung awujud *peran* paraga-*penikmat* saha paraga-panandhang.

**1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan
(Hanuswara + Lingga + -ake) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-*Penikmat***

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(9) “Dospundi?” clathune Prima marang Prayoga Santosa.

“Tasih wonten pekewet.”

“Lajeng?”

“Pak Kalapas ngersakake Bu Kus kudu kondur. Merga ana perkara wigati sing ora bisa dirampungni awake dhewe.”

“O, masalah menapa?”

“Money.” Kandhane Prima cekak lirih.

“Ooo,” **Divina nyedhakepake tangane.** (DL.27.18.101)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(9a) “Ooo,” Divina **nyedhakepake** tangane.
J W Gg

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg, wasesa *nyedhakepake* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *tangane* ing ukara (9a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *tangane* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahan ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *tangane* menika ngisi kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (9b) saha ukara (9c) ngandhap menika.

(9b) Tangane disedhakepake Divina.
J W L

(9c) Divina nyedhakepake tangane Prima.
J W L

Ukara (9b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (9c) ing nginggil sami kaliyan ukara (9a) ingkang andadosaken beda inggih menika tuwuh *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening *tangane Prima*. Bab menika andadosaken ukara (9c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Divina* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nyedhakepake* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nyedhakepake* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -ake. Menawi dipunudhar tembung *nyedhakepake* kadadosan saking ny- + sedhakep + -ake. Tembung *nyedhakepake* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Ingkang dipunkiyataken dening tembung *tangane* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang -e ing tembung *tangane* menika *mengacu* dhateng *Divina* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, ing wekdal menika Prima kaliyan Divina nembe ing rutan ngurus serat penanguhan kangge Pak Dibyo supados saged dipunrawat ing Griya Sakit, ananging dereng saged kalaksanan amargi Bu Kus garwanipun Pak Dibyo dereng dugi. Kuasa hukumipun Pak Dibyo ngendika bilih kedah ngginakaken arta kangge penanguhan kasebat, lajeng Divina katingal radi kuciwa. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Divina* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nyedhakepake* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika *nyedhakepaken tangane* ingkang ngisi kalenggahan geganep, panambang -e ing mriki *mengacu* dhateng Divina ateges Divina *nyedhakepaken* astanipun piyambak. Kejawi saking menika Divina ugi dados *penikmat* amargi *nyedhakepaken* astanipun piyambak sinambi ngraos kuciwaning manah amargi dereng saged pinanggih bapakipun ingkang nandhang gerah ing pakunjaran. Bab menika jumbuh kaliyan wicantenan saderengipun inggih menika

pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -ake. Menawi dipunudhar tembung *mbalikake* kadadosan saking m- + balik + -ake.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Prima kaliyan Prajaka nembe badhe ngasta, sareng-sareng anggenipun tindak tumuju kelasipun piyambak-piyambak. Saderengipun mlebet kelas Prajaka nimbali Prima amargi tasih wonten perkawis ingkang kedah dipunrembag. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Prajaka* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *mbalikake* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika mbalikaken *awake* ingkang ngisi kalenggahan geganep. Panambang -e ing tembung awake menika *mengacu* dhateng Prajaka. Bab menika andadosaken jejer *Prajaka* ugi dados panandhang saking tumindakipun amargi ingkang dipunbalikaken menika badanipun piyambak.

3) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga + -ake) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Penikmat

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (11) *Ana wanita enom pawakan lencir nggendhong bocah cilik nyedhaki lawang sel. Raine aclum. Katon ora bingar.*
“Wis kawit mau Yang?” wanita manu nginguk sel.
“Lagi entas kok,” Agus nemplekake sirah menyang rujen lawang.
“Ayo salim karo Bapak,”
“Ayo,” Agus ngulungake tangan menyang njaban sel. Banjur ditampani tangan cilik mau. Agus njiwit pipi anake. (DL.21.12.068)

kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Anita*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nemplekake* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nemplekake* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -ake. Menawi dipunudhar tembung *nemplekake* kadadosan saking n- + templek + -ake. Tembung *nemplekake* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab kasebat dipunkiyataken dening tembung *sirah* ingkang ngisi kalenggahan geganep, sinaosa boten wonten panambang –e ananging tembung sirah menika *mengacu* dhateng *Agus* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, wekdal menika *Agus* nembe dipuntuweni garwa kaliyan putranipun. *Agus* ingkang wonten ing salebeting sel katingal kangen sanget kaliyan kulawarganipun kasebat, sinaosa boten saged cedhak ananging *Agus* saged nambani kangenipun kanthi nyikep kulawarganipun kasebat. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Agus* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nemplekake* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika *nemplekaken sirah* ingkang ngisi kalenggahan geganep, sinaosa boten wonten panambang –e ing mriki tembung sirah tetep *mengacu* dhateng *Agus* ateges *Agus* *nemplekaken sirahipun* piyambak. Kejawi saking menika *Agus* ugi dados *penikmat* amargi anggenipun *nemplekaken sirahipun* sinambi kangen-kangenan kaliyan garwa saha putranipun.

**4) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan
(Hanuswara + Lingga + -ake) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang**

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (12) “*Kula kinten langkung prayogi menawi Pak Dahlan ngendikakaken oleh- oleh saking rapat kepala sekolah menika, supados kawula lan rencang-rencang mangertosi ingkang dipunkersakaken para kepala sekolah.*” **Pak Widaya ngacungake tangan.** (DL.16.07.036)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

- (12a) $\frac{\text{Pak Widaya}}{\text{J}} \frac{\text{ngacungake}}{\text{W}} \frac{\text{tangan.}}{\text{Gg}}$

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg, wasesa *ngacungake* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *tangan* ing ukara (12a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *tangan* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahan ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *tangan* menika ngisi kalenggahan lesan kedahipun dipuntambah panambang –e saha wonten katrangan

saking tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (12b) saha ukara (12c) ngandhap menika.

(12b) $\frac{\text{Tangan}}{\text{J}} \frac{\text{diacungake}}{\text{W}} \frac{\text{Pak Widaya}}{\text{L}}$.

(12c) $\frac{\text{Pak Widaya}}{\text{J}} \frac{\text{ngacungake}}{\text{W}} \frac{\text{tangane Prima}}{\text{L}}$.

Ukara (12b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (12c) menika leres ananging boten kalebet ukara *refleksif* amargi jejer *Pak Widaya* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *ngacungake* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *ngacungake* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -ake. Menawi dipunudhar tembung *ngacungake* kadadosan saking ng- + acung + -ake. Tembung *ngacungake* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Ingkang dipunkiyataken dening tembung *tangan* ingkang ngisi kalenggahan geganep, sinaosa boten wonten panambang –e nipun ananging tembung tangan menika *mengacu* dhateng *Pak Widaya* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, ing SMA 2 nembe dipunwotenaken rapat ngengingi perkawis korupsi ingkang nembe dados punjering pirembagan ing Kabupaten kasebat. Boten sadaya guru saha staf SMA 2 ndherek rapat menika,

namung saperangan mawon ingkang gadhah peran wigati ing SMA 2. Amargi wonten perangan ingkang dereng dipunmangertosi kathah guru ingkang nyuwun pirsa kadosta Pak Widaya. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Pak Widaya* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *ngacungake* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ngacungaken *tangan* ingkang ngisi kalenggahan geganep, sinaosa boten wonten panambang –e ing mriki tembung tangan tetep *mengacu* dhateng Pak Widaya ateges Pak Widaya ngacungaken astanipun piyambak. Kejawi saking menika *Pak Widaya* ugi dados panandhang amargi ngacungaken astanipun piyambak.

d. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (di- + Lingga + -ake)

Tembung andhahan angka sekawan ingkang dipunpanggiaken menika sami kaliyan ingkang angka tiga ing nginggil ananging ingkang andadosaken beda inggih menika babagan ater-ateripun. Ing mriki ater-ateripun boten awujud ater-ater hanuswara ananging awujud ater-ater tripurusa inggih menika ater-ater di-. Ing perangan menika kapanggiaken kalih data ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika di- + lingga + -ake, ananging namung badhe dipunandharaken satunggal data kemawon amargi ing sajatosipun wosipun sami sinaosa *struktur* ukaranipun beda. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-penikmat.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan
(di- + Lingga + -ake) Gadhah *Peran Semantis Paraga-Penikmat*

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(13) “Uwis Yang, nggak usah sedih. Katimbang rekasa sakabehe, luwih becik daklakonane. Toh ketug wektu iki aku wis ditahan nem wulan. Dadi nek mengko kena rong taun, kari nglakoni karo tengah taun,”
Anita sesenggrukan. Sirahe disendhekake lawang sel. Agus ngelus rambute. Anake melu nangis. (DL.21.12.072)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(13a) Anita sesenggrukan. Sirahe disendhekake lawang sel.
J₁ W₁ J₂ W₂ K

Ukara kasebat kadadosan saking J₁-W₁-J₂-W₂-K. Ukara (13a) menika gadhah kalih wasesa, kekalihipun saged dados titikanipun ukara *refleksif*, ananging ing perangan menika namung badhe ngandharaken satunggal titikan wasesa kemawon inggih menika W₂ *disendhekake*. Jejer *sirahe* menika *mengacu* dhateng Anita, bab menika saged dipunbuktekaken ing ukara (13b) ngandhap menika.

(13b) Anita sesenggrukan. Anita nyendhekake sirahe ing lawang sel.
J₁ W₁ J₂ W₂ L K

Ukara (13b) menika tegesipun sami kaliyan ukara (13a) ingkang andadosaken beda ing mriki inggih menika babagan perangan ukara kalih. Ukara (13a) menika langkung *efektif* katimbang ukara (13b). Jejer ing ukara (13b) dipunsebataken inggih menika *Anita*, ananging tembung *sirahe* ing mriki ngisi kalenggahan lesan sanes geganep menawi dipunpindah dados jejer ukaranipun tetep *gramatikal* amargi wonten sambet raketipun kaliyan ukara saderengengipun. Ananging menawi tembung *sirahe* menika ngisi kalenggahan geganep sanes lesan lajeng boten wonten sambet raketipun kaliyan ukara saderengipun menika menawi dipunpindah dados jejer andadosaken ukara kasebat boten *gramatikal* utawi boten dipuntampi menawi dipunujaraken kados ing ukara (13c) ngandhap menika. Ananging menawi J_2 ing ukara (13a) menika katambahan asmanipun tiyang andadosaken ukara kasebat sanes ukara *refleksif* kados ing ukara (13d) ngandhap menika.

(13c) $\frac{\text{Sirahe}}{J} \frac{\text{disendhekake}}{W} \frac{\text{lawang sel.}}{K}$

(13d) $\frac{\text{Anita}}{J_1} \frac{\text{sesenggrukan.}}{W_1} \frac{\text{Sirahe anake}}{J_2} \frac{\text{disendhekake}}{W_2} \frac{\text{lawang sel.}}{K}$

Ukara (13c) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (13d) menika leres ananging boten kalebet ukara *refleksif* amargi jejer *Anita* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *anake*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *disendhekake* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *disendhekake* kalebet tembung andhahan amargi

sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater tripurusa saha panambang -ake. Menawi dipunudhar tembung *disendhekake* kadadosan saking di- + sendhe + -ake.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, kawontenan ingkang dipunraosaken dening Anita menika awrat sanget, amargi kedah kicalan garwanipun ingkang dipunkunjara lajeng syarat kangge ngedalaken garwanipun ugi awrat sanget saengga damel manahipun kuciwa boten keraos menawi luhipun netes saking paningalipun. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer Anita dados paraga ingkang nindakaken tumindak nyendhekake sirahipun. Panambang -e ing tembung *sirahe* menika *mengacu* dhateng Anita. Kejawi saking menika Anita ugi dados *penikmat* saking tumindak ingkang dipuntindakaken kasebat inggih menika *menikmati* anggenipun nemplekaken sirahipun ngantos boten keraos menawi piyambakipun muwun.

e. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga + -i)

Tembung andhahan angka gangsal sami kaliyan ingkang angka tiga ing nginggil ananging ingkang andadosaken beda inggih menika wujudipun panambang. Wujudipun panambang inggih menika panambang -i. Ing perangan menika kapanggihaken kalih data ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika hanuswara + lingga + -i. *Struktur* ukara saking kalih data kasebat beda, wondene *peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-*penikmat* saha paraga-panandhang.

**1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan
(Hanuswara + Lingga + -i) Gadhah *Peran Semantis Paraga-Penikmat***

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis paraga-penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (14) “*Mestinya perkara perkosaan ini sementara tidak mencuat kalau hasil perbuatan oknum bejat itu tidak menyisakan janin di rahim Arum. Tapi, karena perut Arum makin hari makin menggembung, suka atau tidak suka oknum itu harus mempertanggungjawabkan perbuatannya.*”
Prima nyekeli janggute tanpa kemenyap. (DL.25.16.091)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

- (14a) *Prima nyekeli janggute tanpa kemenyap.*
J W Gg K

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg-K, wasesa *nyekeli* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *janggute* ing ukara (14a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalarani amargi menawi tembung *janggute* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahanipun ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *janggute* menika ngisi kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing

tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (14b) saha ukara (14c) ngandhap menika.

(14b) Janggute dicekeli Prima tanpa kemenyap.
J W L K

(14c) Prima nyekeli janggute Prajaka tanpa kemenyap.
J W L K

Ukara (14b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (14c) menika leres ananging boten kalebet ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nyekeli* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nyekeli* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -i. Menawi dipunudhar tembung *nyekeli* kadadosan saking ny- + cekel + -i. Tembung *nyekeli* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Ingkang dipunkiyataken dening tembung *janggute* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang -e ing tembung *janggute* menika *mengacu* dhateng *Prima* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, *Prima* nembe wicantenan kaliyan Maria babagan Arum kanca satunggal sel kaliyan Maria. Ing mriku Maria nyariosaken kawontenanipun Arum ingkang nandhang duka, *Prima* ngraos sedhih

saha bingung kenging menapa kadadosan menika saged dumados. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nyekeli* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika nyepeng *janggute* ingkang ngisi kalenggahan geganep, panambang –e ing mriki *mengacu* dhateng *Prima* ateges *Prima* nyepeng sadheganipun piyambak. Kejawi saking menika *Prima* ugi dados *penikmat* amargi nyepeng sadheganipun piyambak sinambi menggalih menapa ingkang dipuncariosaken dening Maria kasebat. Katrangan *tanpa kemenyap* ing ukara kasebat ugi ngiyataken bilih ukara menika gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*, amargi *Prima* anggenipun nyepeng sadheganipun radi dangu saha boten ebah.

2) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Hanuswara + Lingga + -i) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (15) “Aduh Bapak,” *Divina* *nutupi* *tutuke sing meh wae mbengok nalika meruhi Pak Dibyo didadekake sandera.*
Ssst, kamu tenang Vin.” Prima nyekeli pundhake. Divina unjal ambegan. Rasane pingin mlayoni Pak Dibyo sing tanpa daya ing tangane perusuh sing gawa gegaman ngancam keslametan.
 (DL.28.19.108)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(15a) “Aduh Bapak,” $\frac{\text{Divina}}{J} \frac{\text{nutupi}}{W_1} \frac{\text{tutuke sing meh wae mbengok nalika}}{Gg \quad tp}$
 $\frac{\text{meruhi Pak Dibyو didadekake sandera.}}{W_2 \quad K}$

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-Gg-tp-W₂-K. Ukara (15a) gadhah kalih wasesa inggih menika *nutupi* saha *meruhi*, ananging ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih menika wasesa *nutupi*. Tembung *tutuke* ing ukara (15a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *tutuke* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahanipun ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *tutuke* menika ngisi kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (15b) saha ukara (15c) ngandhap menika.

(15b) “Aduh Bapak,” $\frac{\text{Tutuke sing meh wae mbengok ditutupi Divina}}{J \quad W_1 \quad L}$
 $\frac{\text{nalika meruhi Pak Dibyو didadekake sandera.}}{tp \quad W_2 \quad K}$

(15a) “Aduh Bapak,” $\frac{\text{Divina nutupi tutuke Prima sing meh wae mbengok}}{J \quad W_1 \quad Gg}$
 $\frac{\text{nalika meruhi Pak Dibyو didadekake sandera.}}{tp \quad W_2 \quad K}$

Ukara (15b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (15c) menika leres ananging boten kalebet ukara *refleksif* amargi jejer *Divina* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nutupi* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *nutupi* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater hanuswara saha panambang -i. Menawi dipunudhar tembung *nutupi* kadadosan saking n- + tutup + -i. Tembung *nutupi* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika dipunkiyataken dening tembung *tutuke* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang –e ing tembung *tutuke* menika *mengacu* dhateng *Divina* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksupun*, ing wekdal kasebat ing pakunjaran nembe wonten perusuh kathah napi ingkang dados korban sandera. Nalika para sandera dipungiring ing plataran pakunjaran Pak Dibyo ugi ndherek dipugiring kados napi sanesipun kamangka piyambakipun nembe nandhang gerah. *Divina* ingkang ningali kadadosan kasebat boten ngiyat ngraosaken. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Divina* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nutupi* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika *nutupi tutuke* ingkang ngisi kalenggahan geganep, panambang –e ing mriki *mengacu*

dhateng Divina ateges Divina nutupi lathinipun piyambak. Kejawi saking menika *Divina* ugi dados panandhang amargi nutupi lathinipun piyambak.

f. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Lingga + -um-)

Tembung andhahan angka pitu ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung lingga ingkang sampun pikantuk seselan –um-. Seselan –um- menika ugi dipunwastani rimbag bawa ma-, amargi menawi tembung lingganipun kawiwitan aksara *vokal* seselan –um- menika panggenanipun boten ing tengah ananging ing sangajengipun tembung lingga. Ing perangan menika kapanggihaken tigang data ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika lingga + -um-, ananging namung badhe dipunandharaken satunggal data kemawon amargi data sanesipun sami. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (Lingga + -um-) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (16) *Oyik maju, Prima mundur sejangkah. Tanpa teges tumrap Prima ora ndhisiki. Oyik sing awake nglelur dhuwur mau wis didhisiki disampar janggute kontal semampir meja pingpong.* (DL.29.20.114)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(16a) $\frac{Oyik}{J_1} \frac{maju}{W_1} \frac{Prima}{J_2} \frac{mundur}{W_2} \frac{sejangkah}{K}$.

Ukara kasebat kadadosan saking J₁-W₁-J₂-W₂-K. Ukara (16a) menika gadhah kalih jejer saha kalih wasesa, kekalihipun sami-sami nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Kekalih wasesa ing ukara kasebat wonten sambet raketipun, ingkang ngiyataken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih tembung katrangan *sejangkah*. Bab menika saged kabutekaken menawi dipunwalik ukara (16a) tetep saged dipunwastani ukara *refleksif* kados ing ukara (16b) ngandhap menika.

(16b) $\frac{Prima}{J_1} \frac{mundur}{W_1} \frac{Oyik}{J_2} \frac{maju}{W_2} \frac{sejangkah}{K}$

Ukara (16b) tetep saged dipunwastani ukara *refleksif* sinaosa dipunwalik, bab menika dipunjalari amargi kalenggahanipun klausa satunggal kaliyan klausa sanesipun sami saengga saged dipunwolak-walik. Katrangan *sejangkah* ugi saged mratelakaken klausa satunggalipun. Ukara (16b) boten kalebet ukara *refleksif* menawi wasesanipun dipunewahi dados ngunduri lajeng tuwuh *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening tembung Prajaka, kados ing ukara (16c) ngandhap menika.

(16c) $\frac{Prima}{J_1} \frac{ngunduri}{W_1} \frac{Prajaka}{L} \frac{Oyik}{J_2} \frac{maju}{W_2} \frac{sejangkah}{K}$

Ukara (16c) menika sajatosipun sami kaliyan ukara (16b), ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun dipunewahi lajeng tuwuh *fungsi* lesan. Bab menika andadosaken ukara (16c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *maju* saha *mundur* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *maju* saha *mundur* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika seselan -um. Menawi dipunudhar tembung *maju* kadadosan saking aju + -um, wondene tembung *mundur* kadadosan saking undur + -um.

Menawi dipuntingali saking *konteksupun*, nalika kawontenan ing pakunjaran sangsaya rame Prima kaliyan Ga Cong kedah gelut kaliyan grombolan perusuh supados saged medal saking panggenan kasebat. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Oyik* saha *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *maju* saha *mundur* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika maju satunggal langkah saha mundur satunggal langkah. Kejawi saking menika kekalih jejer kasebat ugi dados panandhang awit saking tumindakipun inggih menika ngebahaken sukunipun maju saha mundur satunggal jangkah.

g. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (ka- + Lingga)

Tembung andhahan ingkang pungkasan inggih menika tembung lingga ingkang sampun pikantuk ater-ater ka-. Ing perangan menika kapanggiaken

satunggal data kemawon ingkang titikanipun awujud tembung andhahan inggih menika ka- + lingga. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Andhahan (ka- + Lingga) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(17) “Pak Prim, hai.” *Primandana kandheg jangkahe*. Terus marani Prajaka sing ngadeg nggejejer ing pinggir doorlop karo ngrangkul pilar. (DL.11.02.09)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(17a) *Primandana kandheg jangkahe*.
J W Gg

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-Gg, wasesa *kandheg* minangka titikan ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Tembung *jangkahe* ing ukara (17a) minangka geganep sanes lesan. Bab menika dipunjalari amargi menawi tembung *jangkahe* menika ngisi kalenggahan lesan lajeng dipunpindah kalenggahanipun ukaranipun dados boten *gramatikal* utawi boten saged dipuntampi menawi dipunujaraken. Kejawi saking menika menawi tembung *jangkahe* menika

ngisi kalenggahan lesan kedahipun wonten katrangan saking panambang –e ing tembung kasebat. Bab menika kabuktekaken ing ukara (17b) saha ukara (17c) ngandhap menika.

(17b) Jangkahe diendhekake Primandana.
 J W L

(17c) Primandana ngendhekake jangkahe Prajaka.
 J W L

Ukara (17b) menika *ambigu* menawi dipunujaraken amargi boten cetha sinten ingkang dipunparingi sasaran saking tumindakipun. Menawi ukara (17c) menika sajatosipun sami kaliyan ukara (17a), ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun dipuewahi lajeng tuwuh *fungsi* lesan. Bab menika ingkang murukaken ukara (17c) boten kalebet ukara *refleksif* amargi jejer *Primandana* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prajaka*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *kandheg* menika kalebet tembung andhahan. Tembung *kandheg* kalebet tembung andhahan amargi sampun pikantuk wuwuhan. Wuwuhan ingkang dipunkajengaken inggih menika ater-ater ka-. Menawi dipunudhar tembung *kandheg* kadadosan saking ka- + andheg. Tembung *kandheg* ingkang ngisi kalenggahan wasesa menika ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika dipunkiyataken dening tembung *jangkahe* ingkang ngisi kalenggahan geganep, amargi panambang –e ing tembung *jangkahe* menika *mengacu* dhateng *Primandana* ingkang ngisi kalenggahan jejer.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, saderengipun mlebet ruangan kelas Prima kaliyan Prajaka wicantenan ananging pas sampun pisah Prajaka nimbali Prima malih amargi tasih wonten ingkang kedah dipunrembag. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejjer *Primandana* dados paraga ingkang nindakaken tumindak ngendhekaken jangkahipun. Panambang –e ing tembung *jangkahe mengacu* dhateng Primandana ateges Primandana ngendhekaken jangkahipun piyambak. Kejawi saking menika Primandana ugi dados panandhang amargi ngendhekaken jangkahipun piyambak nalika nembe badhe mlebet kelas amargi dipuntimbali dening Prajaka.

3. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep

Tembung rangkep inggih menika tembung ingkang dipunucapaken kaping kalih, ingkang diucapaken menika namung saperangan saking tembung lingga utawi tembung lingga wetah. Panaliten menika kasil manggihaken wujudipun tembung rangkep cacahipun pitu. Wujudipun tembung rangkep inggih menika dwilingga, dwilingga salin swara, dwiwasana, dwiwasana + -an, hanuswara + dwiwasana, dwipurwa, sarta dwipurwa + -an.

a. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwilingga)

Tembung rangkep ingkang sepisan dipunpanggihaken inggih menika dwilingga. Dwilingga inggih menika tembung lingga ingkang dipunrangkep wetah. Ing perangan menika kapanggihaken sakawan data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika dwilingga, ananging namung badhe

dipunandharaken satunggal data kemawon amargi sanesipun sami. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwilingga) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(18) “*Ning sajake Pak Dibyo ditanguhake panahanane,*”
“*Info resmi pa?*” Prima njengkerutke alis.
“*He-eh. Yakin wis. Wong sing kandha intel kejaksaan kok.*”
“*Ooo,*” Prima manthuk-manthuk. (DL.24.15.078)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(18a) “*Ooo,*” Prima manthuk-manthuk
J W

Ukara kasebat kadadosan saking J-W, wasesa *manthuk-manthuk* ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged kabuktekaken menawi tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung Divina, kados ing ukara (18b) ngandhap menika.

(18b) “*Ooo,*” Prima manthuk-manthuk marang Divina
J W L

Ukara (18b) menika sajatosipun sami kaliyan ukara (18c), ingkang andadosaken beda inggih menika tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun sinaosa wasesanipun boten ewah. Bab menika andadosaken ukara (18b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prima* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Divina*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *manthuk-manthuk* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwilingga. Menawi dipunudhar tembung *manthuk-manthuk* kadadosan saking tembung lingga manthuk lajeng dipunambali saengga kados menika $\text{manthuk} + \text{R} = \text{manthuk-manthuk}$.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Prima nembe pikantuk pawarta bilih Pak Dibyo penahananipun dipuntangguhaken. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Prima* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *manthuk-manthuk* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ngebahaken perangan sirahipun piyambak mandhap makaping-kaping. Kejawi saking menika Prima ugi dados panandhang amargi ingkang dipunebahaken sirahipun piyambak.

b. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwilingga Salin Swara)

Tembung rangkep angka kalih inggih menika dwilingga salin swara. Dwilingga salin swara inggih menika tembung lingga ingkang dipunrangkep kanthi ewah-ewahan swanten. Ewah-ewahan swanten menika saged ingkang ngajeng, tengah, wingking menapa dene ewah tembung sekaliyan. Ing perangan menika

kapanggihaken satunggal data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika dwiwasana. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwilingga Salin Swara) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(19) *Temah Divina mlebu ruang lomba karo tolah-toleh sajak ana sing digoleki. Kalodhangan kanggo ketemu sadurunge lomba uga ilang krana ing acara pembukaan para peserta lomba sing kabeh siswa SMA lungguhe dadi siji, dene para guru lan pembimbing diwenahi lungguhan ing sisih buri.* (DL.13.04.020)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(19a) Temah Divina mlebu ruang lomba karo tolah-toleh sajak ana sing
 tp J W₁ K₁ tp W₂
 digoleki.
 K₂

Ukara kasebat kadadosan saking tp-J-W₁-K₁-W₂-K₂. Ukara (19a) menika gadhah kalih wasesa inggih menika *mlebu* saha *tolah-toleh*, ananging ingkang murukaken ukara kasebat kalebet ukara *refleksif* inggih menika wasesa *tolah-toleh*. Sajatosipun

jejer ing ukara kasebat ugi wonten kalih ananging amargi ukara kasebat dipundadosaken satunggal dadosipun jejeripun namung satunggal. Bab menika saged kabuktekaken menawi wasesanipun dipunewahi dados nolehi lajeng tuwuh *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening kancane, kados ing ukara (19b) ngandhap menika.

(19b) Temah Divina mlebu ruang lomba karo nolehi kancane sajak ana
 tp J W₁ K₁ tp W₂ L
 sing digoleki.
 K₂

Ukara (19b) menika sajatosipun sami kaliyan ukara (19a), ingkang andadosaken beda inggih menikan wasesanipun dipunewahi lajeng tuwuh *fungsi* lesan. Bab menika andadosaken ukara (19b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Divina* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *kancane*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *tolah-toleh* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwilingga salin swara. Menawi dipunudhar tembung *tolah-toleh* kadadosan saking tembung lingga toleh lajeng dipunambali saengga kados menika toleh + R = tolah-toleh.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, wekdal menika nembe dipunwontenaken lomba olimpiade Fisika. Divina sakancanipun kapilih dados wakil sekolahipun, SMA 2 ingkang dipunampu Prima ugi ndherek. Ing ruangan lomba Divina nyobi madosi Prima ananging boten kepanggih. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Divina* dados paraga ingkang nindakaken

tumindak *tolah-toleh* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika kados madosi tiyang kanthi cara ngebahaken sirahipun ngiwa nengen. Kejawi saking menika Divina ugi dados panandhang amargi ingkang dipunebahaken sirahipun piyambak.

c. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwiwasana)

Tembung rangkep angka tiga inggih menika dwiwasana. Dwiwasana inggih menika tembung ingkang ngrangkep wanda pungkasan saking tembung lingga. Ing perangan menika kapanggihaken satunggal data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika dwiwasana. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwiwasana) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (20) “*Wis ta, selak dienteni muride,*” *Prima nyablek Prajaka nganggo bolpoin.*
 “*Uwis.*”
 “*Yuk,*” *wong loro sowang-sowangan.*
Paidi, petugas reresik sekolahan sing nyengkruk mapal suket
dengengek karo ngguyu. (DL.11.02.012)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(20) Paidi, petugas reresik sekolahan sing nyengkruk mapal suket
J

dengengek karo ngguyu.
W₁ tp W₂

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-tp-W₂. Ukara (20a) menika gadhah kalih wasesa inggih menika *dengengek* saha *ngguyu*, kekalihipun saged dados titikanipun ukara *refleksif*, ananging ing perangan menika namung badhe ngandharaken satunggal titikan wasesa kemawon inggih menika W₁ *dengengek*. Bab menika kabuktekaken wasesanipun dipunewahi dados dengengekake saha tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi tembung Prima, andadosaken ukaranipun boten kalebet ukara *refleksif* kados ing ukara (20b) ngandhap menika.

(20b) Paidi, petugas reresik sekolahan sing nyengkruk mapal suket
J

dengengekake Prima karo ngguyu.
W₁ L tp W₂

Ukara (20b) ing nginggil sami kaliyan ukara (20a) ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun ingkang dipunisi dening tembung *dengengekake* saha wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *Prima*. Bab menika andadosaken ukara (20b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Paidi* namung dados

paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *dengengek* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwiwasana. Menawi dipunudhar tembung *dengengek* kadadosan saking tembung lingga dengek lajeng dipunambali utawi dipunrangkep wanda pungkasanipun saengga kados menika dengek + R = *dengengek*.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Paidi ingkang minangka petugas reresik sekolahan nembe ngresiki plataran sekolah ananging mangertos guru-guru enem nembe wicantenan ingkang andadosaken piyambakipun gumujeng. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Paidi* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *dengengek* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika ngebahaken perangan sirahipun manginggil. Kejawi saking menika *Prima* ugi dados panandhang amargi ngebahaken sirahipun piyambak.

d. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwiwasana + -an)

Tembung rangkep angka sekawan inggih menika dwiwasana + -an. Dwiwasana + -an inggih menika tembung ingkang ngrangkep wanda pungkasan saking tembung lingga lajeng tasih pikantuk panambang –an. Ing perangan menika kapanggihaken satunggal data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika dwiwasana + -an. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-penikmat.

**1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep
(Dwiwasana + -an)Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Penikmat**

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-*penikmat*. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(21) *Prajaka cekikikan, terus semu klesik-klesik.*

“Fotonen, terus mengko kok wawancarai, blaka wae saka tabloid Sandyakala. (DL.17.08.041)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(21a) *Prajaka cekikikan, terus semu klesik-klesik.*
J W K

Ukara kasebat kadadosan saking J-W-K, wasesa *cekikikan* ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *cekikikan* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwiwasana + -an. Menawi dipunudhar tembung *cekikikan* kadadosan saking tembung lingga cekik lajeng dipunambali utawi dipunrangkep wanda pungkasanipun bibar menika taksih dipuntambahi panambang – an saengga kados menika cekik + -an + R = cekikikan.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, wekdal menika nembe wonten kegiatan musyawarah guru ing SMA 2 ingkang dipunbikak dening Pak Dibyo minangka Kepala Dinas. Lajeng Marsana nyariosaken babagan perkawis ingkang

nembe dipunlampahi piyambakipun kaliyan Pak Dibyo, ing tengah-tengahing cariyos wonten satunggaling ukara ingkang murukaken Prajaka saha kanca-kancanipun gumujeng ingkang andadosaken rame. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Prajaka* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *cekikikan* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika gumujeng lirih amargi wonten perangan ingkang dipunanggep lucu kaliyan piyambakipun. Kejawi saking menika Prajaka ugi dados *penikmat* amargi ingkang mangertos saha ngraosaken lucunipun perangan ingkang dipungumujengi namung piyambakipun.

e. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Hanuswara + Dwiwasana)

Tembung rangkep angka gangsal inggih menika hanuswara + dwiwasana. Hanuswara + dwiwasana inggih menika tembung ingkang ngrangkep wanda pungkasan saking tembung lingga, ananging tembung kasebat ugi pikantuk ater-ater hanuswara. Ing perangan menika kapanggihaken pitung data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika hanuswara + dwiwasana, ananging namung badhe dipunandharaken satunggal data kemawon amargi sanesipun sami. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-*penikmat*.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Hanuswara + Dwiwasana) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-*Penikmat*

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-

penikmat. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(22) “*Apa ora mesake pacarmu?*”
 “*Sapa?*”
 “*Ha ha,*” *Sarmita nyekikik.* (DL.14.05.024)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(22a) “Ha ha,” Sarmita nyekikik.
J W

Ukara kasebat kadadosan saking J-W, wasesa *nyekikik* ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*. Bab menika saged kabuktekaken menawi wasesanipun dipunewahi dados nyekikiki lajeng tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung Prima, kados ing ukara (22b) ngandhap menika.

(22a) “Ha ha,” Sarmita nyekikiki Prima.
J W L

Ukara (22b) menika sajatosipun sami kaliyan ukara (22a), ingkang andadosaken beda inggih menikan wasesanipun dipunewahi lajeng tuwuh *fungsi* lesan. Bab menika andadosaken ukara (22b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Sarmita* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *nyekikik* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwiwasana ingkang pikantuk ater-ater hanuswara. Menawi dipunudhar tembung *nyekikik* kadadosan saking tembung lingga cekik lajeng dipunambali utawi dipunrangkep wanda pungkasanipun bibar menika taksih dipuntambahi ater-ater hanuswara inggih menika ater-ater ny- saengga kados menika ny- + cekik + R = *nyekikik*.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Prima nembe bibar maringi les privat dhateng Divina, nembe badhe wangsul wonten ingkang telpon saking Sarmita kanca nyambut damelipun. Sarmita radi kuciwa marang Prima amargi boten purun paring informasi babagan Pak Dibyo lajeng Sarmita guyonan babagan Prima kaliyan Divina ananging Prima boten mangertos kajengipun. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpangguhaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran paraga-penikmat*. Ing mriki jejer *Sarmita* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *nyekikik* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika gumujeng lirih amargi wonten perangan ingkang dipunanggep lucu kaliyan piyambakipun. Kejawi saking menika Sarmita ugi dados *penikmat* amargi ingkang mangertos saha ngraosaken lucunipun perangan ingkang dipungumujengi namung piyambakipun.

f. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwipurwa)

Tembung rangkep angka enem inggih menika dwipurwa. Dwipurwa inggih menika tembung ingkang dumados saking pangrangkepipun purwanipun tembung lingga utawi pangrangkepipun wanda wiwitanipun tembung. Ing perangan menika kapanggihaken satunggal data kemawon ingkang titikanipun awujud tembung

rangkep inggih menika dwipurwa. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-penikmat.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwipurwa) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Penikmat

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-penikmat. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(23) *Pak Dibyo sendhenan tembok karo **kekebut** awak sing isih kemringet dleweran.* (DL.20.11.061)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(23a) *Pak Dibyo sendhenan tembok karo **kekebut** awak sing isih kemringet*
J W₁ K tp W₂
dleweran.
Gg

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-K-tp-W₂-Gg. Ukara (23a) menika gadhah kalih wasesa, inggih menika *sendhenan* saha *kekebut*, kekalihipun saged dados titikanipun ukara *refleksif*, ananging ing perangan menika namung badhe ngandharaken satunggal titikan wasesa kemawon inggih menika W₂ *kekebut*. Bab menika dipunkiyataken dening tembung *awak* ingkang ngisi kalenggahan geganep.

Menawi tembung *awak* menika dipunicali tetep ugi saged dipunwastani ukara *refleksif* kados ing ukara (23b) ngandhap menika.

(23b) $\frac{\text{Pak Dibyو}}{J} \frac{\text{sendhenan}}{W_1} \frac{\text{tembok}}{K} \frac{\text{karo}}{tp} \frac{\text{kekebut.}}{W_2}$

Ukara (23b) ing nginggil tetep saged dipunwastani ukara *refleksif* sinaosa *fungsi* geganep ing wingkingipun wasesa sampun dipunicali, ananging bab menika boten ngewahi teges saking ukara (23a) amargi geganep ing mriki *mengacu* dhateng badanipun Pak Dibyو. Ukara (23a) menika langkung cetha katimbang ukara (23b) amargi kanthi tembung *awak* ing mriki andadosaken langkung mangertos langkung cetha saha ngiyataken bilih ing ngriku *awak* *mengacu* dhateng Pak Dibyو. Beda malih menawi ukara (23a) kasebat dipuntambahi *fungsi* lesan ingkang dipunisi dening tembung awake Prima, lajeng wasesanipun ugi ewah kados ukara (23c) ing ngandhap menika.

(23c) $\frac{\text{Pak Dibyو}}{J} \frac{\text{sendhenan}}{W_1} \frac{\text{tembok}}{K} \frac{\text{karo}}{tp} \frac{\text{ngebuti awake Prima sing isih}}{W_2}$
 $\frac{\text{kemringet dleweran.}}{L}$

Ukara (23c) menika sami kaliyan ukara (23b) ingkang andadosaken beda inggih menika ukara (23c) ing wingkingipun tembung *awak* wonten tembung Prima, ing mriki tembung *awak* *mengacu* dhateng Prima sanes Pak Dibyو. Bab menika ingkang andadosaken bilih ukara (23c) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Pak Dibyو* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *kekebut* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwipurwa. Menawi dipunudhar tembung *kekebut* kadadosan saking tembung lingga kebut lajeng dipunambali utawi dipunrangkep wanda wiwitanipun tembung saengga kados menika kebut + R = kekebut.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, para napi nembe bibar senam tasih keraos kesel saha kemringet semanten ugi kaliyan Pak Dibyo ingkang nembe leyeh-leyeh sinambi sendhenan saha kekebut. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Pak Dibyo* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *kekebut* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika badanipun ingkang tasih kemringet. Tembung awak ingkang ngisi geganep menika *mengacu* dhateng Pak Dibyo. Bab menika andadosaken jejer *Pak Dibyo* ugi dados *penikmat* saking tumindakipun amargi ingkang dipunkebuti menika badanipun piyambak ingkang ngraosaken sekeca ugi namung piyambakipun.

g. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwipurwa + -an)

Tembung rangkep ingkang pungkasan inggih menika dwipurwa + -an. Dwipurwa + -an inggih menika tembung ingkang dumados saking pangrangkepipun purwanipun tembung lingga utawi pangrangkepipun wanda wiwitanipun tembung lajeng pikantuk panambang -an. Ing perangan menika kapanggihaken satunggal data ingkang titikanipun awujud tembung rangkep inggih menika dwipurwa + -an. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-panandhang.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Rangkep (Dwipurwa + -an) Gadhah *Peran Semantis* Paraga-Panandhang

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung rangkep gadhah *peran semantis* paraga-panandhang. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

(24) “Kula kemutan anak kula Pak,” Wanita mau bali sesenggrukan.
(DL.20.11.067)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

(24) “Kula kemutan anak kula Pak,” Wanita mau bali sesenggrukan.
J W

Ukara kasebat kadadosan saking J-W, wasesa *sesenggrukan* ingkang nedahaken bilih ukara kasebat kalebet ukara *refleksif*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *sesenggrukan* menika kalebet tembung rangkep inggih menika tembung dwipurwa ingkang pikantuk panambang -an. Menawi dipunudhar tembung *sesenggrukan* kadadosan saking tembung lingga senggruk lajeng dipunambali utawi dipunrangkep wanda wiwitanipun tembung bibar menika taksih dipuntambahi panambang -an saengga kados menika senggruk + -an + R = sesenggrukan.

Menawi dipuntingali saking *konteksipun*, Darti satunggaling napi wanita ing pakunjaran muwun amargi kemutan lelampahan ingkang andadosaken piyambakipun

dipunkunjara, Prima ingkang minangka petugas kebaktian ing rutan kasebat mirengaken menapa ingkang dados kuciwaning manahipun Darti ing wekdal kebaktian. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggihaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-panandhang. Ing mriki jejer *Darti* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *sesenggjukan* inggih menika muwun ngantos mingseg-mingseg, ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun ing ateges jejer *Darti* nembe muwun awit saking tumindak ingkang sampun dipuntindakaken amargi emut marang putranipun ingkang luwe wanita menika ngantos mendhet tetedhanipun tiyang sanes. Kejawi saking menika *Darti* panandhang saking tumindakipun menika amargi ingkang muwun saha ngraosaken anggenipun mingseg-mingseg namung piyambakipun.

4. Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Camboran

Tembung camboran inggih menika tembung kalih ingkang dipungandheng dados satunggal dados tembung enggal lajeng nuwuhaken teges enggal. Teges enggal ingkang dipunkajengaken inggih menika, tegesipun beda kaliyan tegesipun tembung nalika tasih lingga. Ing perangan menika kapanggihaken sakawan data ingkang titikanipun awujud tembung camboran, ananging namung badhe dipunandharaken satunggal data kemawon sinaosa *struktur* ukara saking sakawan data kasebat beda-beda. *Peran semantis* ing perangan menika awujud *peran* paraga-*penikmat*.

1) Ukara *Refleksif* kanthi Titikan Wasesanipun Awujud Tembung Camboran

Gadhah *Peran Semantis* Paraga-*Penikmat*

Ing panaliten menika kapanggihaken ukara *refleksif* kanthi titikan wujud wasesanipun ingkang awujud tembung andhahan gadhah *peran semantis* paraga-

penikmat. Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken data ingkang ngemot bab kasebat.

- (25) “*Ana apa?*”
“*Dina Kemis, minggu ngarep, sampeyan prei kelas ta?*”
“*He-eh. Piye ta?*”
“*Ana acara, apa ora?*”
“*Emm, ketoke ora.*” ***Prajaka malang kerik karo ngrogoh saku clana.***
“*Bocah-bocah maju LKTI (Lomba Karya Tulis Ilmiah) je. Nek bisa diliput.*” (DL.11.02.010)

Ukara ing nginggil kalebet ukara *refleksif*, ukara ing nginggil menawi dipuntingali saking *struktur* ukaranipun saged dipunudhar kados ing ngandhap menika.

- (25a) $\frac{\text{Prajaka } \underline{\text{malang kerik}} \text{ karo ngrogoh saku clana.}}{\begin{matrix} J & W_1 & tp & W_2 & K \end{matrix}}$

Ukara kasebat kadadosan saking J-W₁-tp-W₂-K. Ukara (25a) menika gadhah kalih wasesa, kekalihipun saged dados titikanipun ukara *refleksif*, ananging ing perangan menika namung badhe ngandharaken satunggal titikan wasesa kemawon inggih menika W₁ *malang kerik*. Bab menika kabuktekaken menawi wasesanipun dipunewahi dados malang kerikake lajeng tuwuh *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung tangane Prima kados ing ukara (25b) ngandhap menika.

- (25b) $\frac{\text{Prajaka } \underline{\text{malang kerikake tangane Prima}} \text{ karo ngrogoh saku clana.}}{\begin{matrix} J & W_1 & L & tp & W_2 & K \end{matrix}}$

Ukara (25b) ing nginggil sami kaliyan ukara (25a) ingkang andadosaken beda inggih menika wasesanipun ingkang dipunisi dening tembung *malang kerikake* saha wonten *fungsi* lesan ing wingkingipun ingkang dipunisi dening tembung *tangane Prima*. Bab menika andadosaken ukara (25b) sanes ukara *refleksif* amargi jejer *Prajaka* namung dados paraga kemawon boten dados sasaran, ingkang dados sasaran wonten mriki inggih menika *Prima*.

Menawi dipuntingali saking wujudipun, wasesa *malang kerik* menika kalebet tembung camboran. Menawi dipunudhar tembung *malang kerik* kadadosan saking tembung lingga *malang* saha *kerik*. Tembung *malang* tegesipun inggih menika sumeleh miturut alangipun, tembung *kerik* tegesipun nyukur sakedhik, wondene menawi dipungabung *malang + kerik = malang kerik*. *Malang kerik* tegesipun maringaken kekalih astanipun ing bangkekan. Sampun katingal bilih teges enggalipun beda kaliyan teges ing lingganipun.

Menawi dipuntingali saking *konteksupun*, saderengipun mlebet kelas *Prajaka* wicantenan kaliyan *Prima*. Anggenipun wicantenan katingal sante amargi *Prajaka* sinambi ngrangkul saka, lajeng *malang kerik* ugi. Saking *konteks* ukara kasebat saged dipunpanggiaken *peran semantis* saking ukara kasebat inggih menika *peran* paraga-*penikmat*. Ing mriki jejer *Prajaka* dados paraga ingkang nindakaken tumindak *malang kerik* ingkang dipuntedahaken dening wasesanipun inggih menika maringaken kekalih astanipun ing bangkekanipun. Kejawi saking menika *Prima* ugi dados *penikmat* amargi anggenipun *malang kerik* sinambi ngrogoh saku clana saha kawontenanipun ugi nembe nyante.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten ngengingi ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* mila saged dipunpendhet dudutanipun kados ing ngandhap menika.

1. Titikanipun ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* inggih menika.
 - a. Awujud *struktur* ukaranipun, *struktur* ukara *refleksif* menika maneka werni, limrahipun awujud J-W, J-W-K, saha J-W-Gg, ananging ing panaliten menika *struktur* ukaranipun wonten ugi ingkang wiyar. Ingkang ngisi kalenggahan geganep ing mriki awujud perangan badan ingkang *mengacu* dhateng jejeripun.
 - b. Awujud wasesa ingkang dipunginakaken, menawi dipuntingali saking wujudipun wasesa ingkang dipunginakaken, ing panaliten menika kapanggihaken sakawan wujud, inggih menika awujud tembung lingga, tembung andhahan, tembung rangkep, saha tembung camboran. Wasesa ukara *refleksif* ingkang awujud tembung andhahan kathah dipunpanggihaken tinimbang wasesa sanesipun. Wasesa ingkang awujud tembung andhahan ing mriki awujud tembung lingga ingkang sampun pikantuk ater-ater, seselan, menapa dene panambang. Ater-ater ingkang langkung kathah dipunpanggihaken awujud ater-ater hanuswara. Panambang ingkang kalebet titikanipun ukara *refleksif* inggih menika panambang –ake, -an, saha –i, ananging boten sadaya tembung lingga ingkang pikantuk panambang menika kalebet ukara *refleksif*. Bab menika tetep

nggatosaken wujudipun tembung lingga. Tembung lingga ingkang pikantuk panambang kasebat ingkang kalebet wasesa ing ukara *refleksif* inggih menika tembung lingga ingkang wonten sambet raketipun kaliyan jejeripun. Wasesa awujud tembung rangkep ugi kathah dipunpanggiaken ing panaliten menika sinaosa datanipun sekedhik ananging langkung *variatif*.

- c. Titikanipun ukara *refleksif* ugi saged dumunung ing lesan, geganep, menapa dene katranganipun ingkang wonten sambet raketipun kaliyan jejer.

2. *Peran semantis* ukara *refleksif* ing rubrik cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* menika kaperang dados tiga, inggih menika *peran* paraga-panandhang, paraga-*penikmat*, saha paraga-pangangge. *Peran* paraga-panandhang saha paraga-*penikmat* langkung kathah dipunpanggiaken tinimbang *peran* paraga-pangangge. Jinising *peran* saben ukara menika beda-beda gumantung saking titikanipun, ananging wonten ugi ukara ingkang gadhah titikan sami *peran*ipun beda ingkang andadosaken beda inggih menika *konteks* ukaranipun. *Konteks* ukara ing perangan menika dados titikan ingkang wigati kangge nemtokakaken wujudipun *peran* satunggaling ukara *refleksif*.

Kathahing ukara utawi data ingkang sampun dipunpanggiaken ing rubrik cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang* menika amargi ing salebeting cariyos kathah ngginakaken wicantenan ingkang tumindakipun dipuntindakaken dening satunggal paraga saha asilipun tumindak ngenani piyambakipun. Perkawis kasebat ingkang mangaribawani data-data ingkang dipunpanggiaken langkung *variatif*.

B. Implikasi

Panaliten menika ngrembag babagan ukara *refleksif* ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*. Ukara minangka perangan ingkang wigati kangge damel satunggaling seratan. Jinising ukara ingkang maneka werni saged dipunginakaken kangge ngronce satunggaling seratan dados langkung sae. Mila panaliten menika kaajab saged nambah kawruh babagan jinising ukara ingkang dipunginakaken ing satunggaling cariyos mliginipun cerbung. Kajawi saking menika saged kangge bahan ajar ing pawiyatan babagan widya ukara. Panaliten menika ugi saged dipundadosaken *referensi* kangge panaliti salajengipun babagan jinising ukara sanesipun.

C. Pamrayogi

Adhedhasar saking dudutan saha implikasi ingkang sampun dipunandharaken, panaliti saged caos pamrayogi bilih awit saking sekedhiking bab ingkang dipuntliti, mila tasih kathah ingkang saged dipuntliti inggih menika babagan tembung kriya ukara *refleksif*, *proses morfemis* tembung kriya *refleksif*, menapa dene ngrembag babagan jinising ukara sanesipun ing *rubrik* cerbung “*Pak Guru*” kalawarti *Djaka Lodang*.

KAPUSTAKAN

- Antunsohono. 1953. *Paramasastra Djawa I*. Djokdja: Hien Hoo Sing.
- _____. 1956. *Paramasastra Djawa II*. Djokdja: Hien Hoo Sing.
- Arifin, E. Zaenal, Junainah. 2008. *Sintaksis*. Jakarta: Grasindo.
- Arifin, Syamsul, dkk. 1990. *Tipe-tipe Klausa Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Ayuningtyas, Irvina Dian. 2012. “Kalimat Pasif dalam Novel Tretes Trintim karya Suparto Brata”. *Skripsi S1*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Yogyakarta.
- Fitriana, Ria. 2012. “Kalimat Aktif dalam Cerkak Ana Sewu Lintang ing kene Majalah Jaya Baya edisi 21”. *Skripsi S1*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Yogyakarta.
- Herawati. 1999/2000. *Peran Sintatik dalam Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Proyek Pembinaan Bahasa dan Sastra Indonesia dan Daerah DIY, Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Kridalaksana, Harimurti. 2008. *Kamus Linguistik*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka.
- Nurhayati, Endang, Siti Mulyani. 2006. *Linguistik Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Bagaskara.
- Poerwadarminta. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J. B. Wolters.
- Ramlan, M. 1987. *Ilmu Bahasa Indonesia Sintaksis*. Yogyakarta: CV. Karyono.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2001. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik Bagian Pertama ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.

- Sudaryanto. 1991a. *Tata Bahasa Baku Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- _____. 1991b. *Diatesis dalam Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- _____. 1993. *Metode Analisis dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan Secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Sukardi Mp. 1995. *Struktur Peran Kalimat Tunggal Berpredikat Verbal dalam Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Pembinaan Pengembangan Bahasa.
- _____. 1996. *Jenis Peran Kalimat Tunggal dalam Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Pembinaan Pengembangan Bahasa. Tim Penyusun Kamus Pusat Bahasa. 2001. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Wedhawati, Syamsul Arifin. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.
- Wibawa, Sutrisna. 1998. *Sintaksis Bahasa Jawa. Diktat Kuliah*. Yogyakarta: FPBS IKIP.

LAMPIRAN

Lampiran 1: Tabel Anaaisis Ukara Refleksifing Rubrik Cerbung “Pak Guru” Kalawarti Djaka Lodang

No. Urut	Ukara Refleksif	Titikanipun Ukara Refleksif																	Peran Semantis Ukara Refleksif		
		Wujuding Wasesa Ukara Refleksif																Struktur Ukara Refleksif			
		Tembung Lingga	Tembung Andhahan							Tembung Rangkep							Tembung Camboran		Paraga - Panandhang	Paraga - Penikmat	Paraga - Pangangge
			Hanuswara + lingga	Lingga + -an	hanuswara + lingga + -ake	di- + lingga + -ake	hanuswara + lingga + -i	lingga + -um-	ka- + lingga	Dwilingga	Dwilingga Salin Swara	Dwiwasana	Dwiwasana + -an	hanuswara + dwiwasana	Dwipurwa	Dwipurwa + -an					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1.	Lhadalah bocah wadon sing mau antri ngarepe uga lagi ubek njupuk mantol saka ngisor jok. Sragame werna keki, mesthine siswa SMTA negeri. Sadurunge dheweke rampung nganggo mantol, bocah wadon ngarepe mau wis rampung. (DL.10.01.001)		√															K-J- W-L- K			√

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
2.	Wah, gandane sate warunge Mbok Simang nyulek irung. Banjur kluruke weteng saya sero. Mula motor agahan dierem, terus motor dienggokake ngiwa, mlebu warung sate sing kebeneran sepi. Mung ana wong loro lanang wadon lungguhan neng pojok. Sajake lagi gendhulikan. (DL.10. 01.002)			√														J-W-K		√	
3.	“Ngersakake napa Pak?” “Sate. Campur onten nggih?” “Campur ati?” “Nggih.” “Unjukane?” “Jeram.” Banjur dheweke ngglongsor neng lincak pring, karo nyawang udan grimis sing campur pedhut. (DL.10.01.003)		√															tp-J-W ₁ -K-tp-W ₂ -L		√	
4.	“Lho iki rak Mas, emm, anu sinten?” pejabat mau, Pak Dibyo, nyedhaki. Prima ngadeg karo ngapurancang. (DL.10.01.004)	√	√															J-W ₁ -tp-W ₂	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
5.	Ana mobil pickup <u>mandheg</u> ngarep warung. Plat nomere werna abang. Banjur ana wong nganggo setelan safari werna biru <u>mudhun</u> saka jero mobil. Jebul Kepala Dinas ing instansine Prima (DL.10.01.005)		√					√										J-W-K tp-J-W-K	√		
6.	Nyambi iku becik. Nanging nek nyambine pegawe negri aja ngarep-arep kasile maksimal. Ngono kandhane Prajaka, guru matematika tunggal sekolahan marang Primadana nalika wong loro <u>mlaku</u> bareng liwat doorlop tumuju klas sawise umbar kepindho. (DL.11.02.006)		√															J ₁ -tp- J ₂ -W-K	√		
7.	Wong loro banjur <u>mlaku</u> ngulon ngener klas papan mulange dhewe-dhewe. (DL.11.02.007)		√															J-tp-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
8.	Nanging sadurunge manyuk lawang Prajaka mbalikake awake. (DL.11.02.008)				√													tp-K- J-W- Gg	√		
9.	“Pak Prim, hai.” Primandana kandheg jangkahe. Terus marani Prajaka sing ngadeg nggejejer ing pinggir doorlop karo ngrangkul pilar. (DL.11.02.09)								√									J-W- Gg	√		
10.	“Ana apa?” “Dina Kemis, minggu ngarep, sampeyan prei kelas ta?” “He-eh. Piye ta?” “Ana acara, apa ora?” “Emm, ketoke ora.” Prajaka malang kerik karo ngrogoh saku clana. “Bocah-bocah maju LKTI (Lomba Karya Tulis Ilmiah) je. Nek bisa diliput.” (DL.11.02.010)		√														√	J-W ₁ - tp- W ₂ -K	√	√	
11.	“Wah, pokoke Pak Paidi boten purun ketinggalan berita nggih?” “ Leres Pak. Ha ha ha, ” Paidi ngguyu ngakak. (DL.11.02.011)		√															J-W- Gg		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
12.	“Wis ta, selak dienteni muride,” Prima nyablek Prajaka nganggo bolpoin. “Uwis.” “Yuk,” wong loro sowang-sowangan. Paidi, petugas reresik sekolahan sing nyengkruk mapal suket <u>dengengek karo ngguyu.</u> (DL.11.02.012)		√									√						J-W ₁ -tp-W ₂	√	√	
13.	Sawise ngengakake lawang pager terus marani bel sing tombole ing sisih tengen lawang ruang tamu. Nanging durung nganti mijet bel lawang wis dibukak. “Mangga,” kandhane bocah wadon sing ngengakake lawang. Primadana <u>njengkerutke</u> alise. Angene diputer. (DL.12.03.013)				√													J ₁ -W ₁ -Gg-J ₂ -W ₂	√		
14.	Divina sing nggawa unjukan <u>lungguh</u> ngenteni neng kursi ngarepe. Bocah wadon awake katon bongsor mau katon serius ngingetake Prima sing nampa telpun saka Pak Dibyo. (DL.12.03.014)	√																J-W ₁ -W ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
15.	“Pak, dalem kepilih dados duta olimpiade sekolah,” kandhane Divina nalika Prima lagi wae <u>lungguh</u> kursi ing dina menehi les sing kaping lima. (DL.12.03.015)	√																tp-J- W-L- K	√		
16.	“Kancane <i>cewek-cewek</i> apa <i>cowok</i> ? Apa malah campuran?” “ <i>Semua cewek</i> , Pak,” Divina <u>lungguh</u> ngarepe. (DL.12.03.016)	√																J-W- K	√		
17.	“O, ya apik. Dhasare SMA Negeri I kok ya, Pak,” Primandana ngepuk-epuk pundhake Pak Bagus. Karo <u>lungguh</u> kursi Primadana isih kober mikir bakal mengkone rebutan juara kabupaten ing olimpiade Fisika sing seminggu meneh diadani. (DL.12.03.017)	√																tp-W- J-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
18.	“Wah, nanging repot je. Jalaran menawa mbutuhake siswa sing wis duweni jam terbang tinggi kudune sing dijagokake kelas XII. Nanging menawa kelas XII sing diajokake, Kepala Sekolah ora setuju merga bisa ngganggu anggone ngadhepi UNAS,” “Walah UNAS (Ujian Nasional) mbelgedhes.” Prajaka <u>menjeb.</u> (DL.13.04.018)		√															J-W	√		
19.	Primandana ketug papan lomba nalika Divina lagi wae markir motor. Awake sing bongsor katon manjila antarane kanca-kanca tim. Nanging Primadana cabar nyedhaki nalika arep <u>njangkah</u> kesaru tekane Prajaka. (DL.13.04.019)		√															tp-J- W ₁ - tp- W ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
20.	Temah Divina mlebu ruang lomba karo <u>tolah-toleh</u> sajak ana sing digoleki. Kalodhangan kanggo ketemu sadurunge lomba uga ilang krana ing acara pembukaan para peserta lomba sing kabeh siswa SMA lungguhe dadi siji, dene para guru lan pembimbing diwenehi lungguhan ing sisih buri. (DL.13.04.020)										√							tp-J- W ₁ - K ₁ - W ₂ - K ₂	√		
21.	“Kae tim SMA I apa Pak?” “Sampeyan kok ngerti?” “Bad sekolahane,” Prajaka marani meja, jupuk snack karo gelas air mineral, terus <u>lungguh</u> kiwane Primandana. (DL.13.04.021)	√																J-W ₁ - L ₁ - W ₂ - L ₂ -tp- W ₃ -K		√	
22.	“Neng kene apa nang njaba?” Prajaka <u>ngadeg</u>. “Manut,” “Enak jaba yuk,” wong loro marani edhuman wit pelem sing ana jejeran kursi nanging ora ana sing nglunguhi. (DL.13.04.022)		√															J-W	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23.	“Pejabat Diknas sing kesangkut sapa?” “Pak Dibyo, ketua proyek, lan bendahara.” Prima nggeget lambe. (DL.13.04.023)		√															J-W-Gg	√		
24.	“Apa ora mesake pacarmu?” “Sapa?” “ Ha ha, ” Sarmita nyekikik. (DL.14.05.024)													√				J-W		√	
25.	“Dospundi? Pancen leres?” “Enggih. Namung kula ragu, menapa arta semanten ingkang nyimpangaken namung piyantun ingkang kaserat menika. Arta 49 milyar menika saestu kathah.” “Lajeng?” “Mesthinipun menika nyangkut kathah tiyang mirunggan pihak rekanan.” “Bokbilih ngaten.” Pak Sadewa manthuk-manthuk. (DL.14.05.025)										√							J-W	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
26.	“Njur ngapa nek merga sampeyan tugas mulang ing dhaerah iku. Wedi pa? Wartawan kok wedi. Ganti clanamu nganggo rok.” “Lho, gelem wae sesuk nek ngepasi main drama dadi peran wadon. Kapan?” “O cen edan kok Prima ki,” Sarmita nyekikik . (DL.14.05.026)													√				J-W		√	
27.	Ana motor mandheg sajabane pager omah. Prima murungake anggone nganggo helm . Ana nom-noman loro marani Prima. (DL.14.05.027)		√															J-W-L			√
28.	Langite katon buthek nalika Prima lan Prajaka anjlok ing plataran parkir rumah sakit . Jarum jam neng tembok nuduhake jam papat kurang limang menit sing ateges lawang papan besuk sedhela maneh dibukak. (DL.15.06.028)	√																K-tp- J-W- K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
29.	Sarmita katon mecungul. marani panggonane Prima. “Karo sapa?” Prima nyedhaki. “Dhewe.” Sarmita ngacungi Starlet abang dhadhu diparkir ngisor wit ketapang. “Sik dhilit, aku dak omong.” Sarmita tangane kemlawe supaya nyedhaki. “Arep omong apa?” “Ana indikasi Bupatine melu katut, piye?” Prima <u>njengkerutke</u> alis. (DL.15.06.029)				√													J-W- Gg	√		
30.	“Payah! Yaiki karaktere pejabat Indonesia, mesthi tiru-tiru,” Sarmita glendhengan nalika ninggalake Rumah Sakit. Prima ora menehi komentar. “Tiru-tiru Mbah Harto, mantan presidene. Janji arep dipriksa terus ngambruk. Ethok-ethok sekarat. Dhasar! Mental koruptor ya ngono iku,” Prima karo Prajaka tetep ngujlug <u>mlaku</u> neng sandhinge. (DL.15.06.030)		√															J-W- K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
31.	“O,, wartawan iku memedi ya?” “Ya ora. Mung ngati-ati iku rak ora ana eleke ta?” “Wo, lha iya.” Sarmita mangsuli jengkel. Terus nyepetake <u>iangkahe</u>, marani mobile. (DL.15.06.031)				√													J-W ₁ -Gg-tp-W ₂ -L-K	√		
32.	Prima mlebu ruang kepala sekolah. Pak Dahlan, Kepala Sekolah SMA N 2 wis <u>lenggah</u> ruang patemon bebarengan para wakil Kepala Sekolah sing cacah papat. (DL.16.07.032)	√																J-W-K		√	
33.	“Ngga, diunjuk rumiyin. Nembe mangke dipunwiwiti.” Pak Dahlan <u>nyruput</u> wedang terus nyandhak panganan ning tatanan. Banjur kabeh nirokake sinambi omong-omongan umyeg. (DL.16.07.033)		√															J-W ₁ -L-tp-W ₂ -L-K		√	
34.	Meneng. Kabeh <u>unjal ambegan.</u> (DL.16.07.034)																√	J-W		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
35.	Pak Sariman <u>nyekeli</u> sirahe nganggo tangan tengen sing drijine ijeh njepit pulpen. (DL.16.07.035)				√													J-W-Gg-K	√		
36.	“Kula kinten langkung prayogi menawi Pak Dahlan ngendikakaken oleh-oleh saking rapat kepala sekolah menika, supados kawula lan rencang-rencang mangertosi ingkang dipunkersakaken para kepala sekolah.” Pak Widaya <u>ngacungake</u> tangan. (DL.16.07.036)				√													J-W-Gg	√		
37.	Kabeh <u>manthuk-</u>manthuk, kejaba Prima sing tetep maspadakake tulisan ing notese. (DL.16.07.037)									√								J-W	√		
38.	Prajaka <u>ngendhekake</u> jangkahe. Prima melu <u>mandheg.</u> “Nanging sanpeyan babar pisan ora ngupaya supaya Pak Dibyo entheng, sokor bisa uwal,” “Ora. Aku pengin netral,” (DL.16.07.038)		√		√													J ₁ -W ₁ -Gg-J ₁ -W ₂	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
39.	“Ooo,” “Nanging ana buktine ora nek bupati nganggo dhuwit lan DPR bancakan dhuwit proyek?” “Sajake ora.” “Wah repot nek ngono iku. Barang bukti iku penting je,” Wong loro <u>mlaku ngetan.</u> (DL. 16.07.039)		√															J-W-K	√		
40.	“Di sini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan. “Boten,” guru-guru muni bareng. Prajaka nendhang sikile Prima. “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” Prima <u>ndumuk lambene,</u> gawe sandi supaya meneng. (DL.17.08.040)		√															J-W-Gg-K	√		
41.	Prajaka <u>cekikikan,</u> terus semu klesik-klesik. “Fotonen, terus mengko kok wawancarai, blaka wae saka tabloid Sandyakala. (DL.17.08.041)												√					J-W-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
42.	“Blaka wae, sampeyan mlebu dadi guru kuwi digawa apa ora?” “Wah, <i>no comment</i> ,” “Hi, hi, sampeyan wae bisane mung <i>no comment</i> . Piye Pak Prim, komentare sampeyan?” “Sampeyan komentari dhewe wae,” Prima <u>ngguyu</u> . (DL.17.08.042)		√															J-W	√		
43.	Marsana ngombe wedang putih sing disediyake ing podium. Terus njupuk tas, nuduhake sakehe cathetan, mratelakake sadhela meneh kudu pamitan mulih jarene isih akeh acara. (DL.17.08.043)		√															J-W-L-K	√		
44.	“Ssst. Rada lirik sethithik. Sing dirasani krungu mengko.” Prajaka gawe kodhe nganggo driji ditemplekake lambe. “Krungu ya ben. Duwe kuping kok.” Wong telu ngguyu kabeh. (DL.17.08.044)		√															J-W-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
45.	Wedang teh neng gelas disruput krasa anget neng weteng. Ora nganti sepuluh menit candhake ana mobil mlebu pekaranga. Ora watara suwe Pak Dibyo <u>mudhun</u> saka mobil dientutake wong telu nganggo sragam coklat tuwa. (DL.17.08.045)							√										K-J-W-K	√		
46.	Prima ngurubake lampu ruangan. Jam tembok nuduhake jam 23.12. Ateges anggone <u>туру</u> wis 4 jam. (DL.18.09.046)	√																W-K		√	
47.	Hawane krasa kekes. Jebul ora klambenan. Karana awake krasa sayah, <u>туру</u> mung clananan cekak bisa angler lan taneg. (DL.18.09.047)	√																K-W-K		√	
48.	“Sesuk tindak ngasta ora?” “Mung piket. Ning merga pikete gentenan, terus aku wis kebagean minggu wingi, sesuk aku ora mangkat.” Keprungu Prajaka <u>unjial ambegan.</u> (DL.18.09.048)																√	J-W		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
49.	Telpon diselehake. Sega goreng dipuluk meneh. Sinambi <u>nyruput</u> kopi. (DL.18.09.049)		√															J-W ₁ -K-tp-W ₂ -L		√	
50.	“Pak Prim nembe menapa? “Maem. Ketug ngomah wis bengi je. Terus langsung turu. Tujune Ibuk kersa nggawekake sega goreng. Enak banget je Vin. Aromane seger ketug nggonmu ta? Isih akeh je segane goreng. Gelem pa maem. Dakjupukake?” Prima nyembranani. “Enggih Pak, setunggal piring kebak lho,” Divina <u>nyekikik</u> . Prima melu ngguyu. Wengi krasa seger krana guyune Divina. (DL.18.09.050)													√				J-W			√
51.	“Prim,” Bu Indah nyeluk saka kamare. Prima <u>ngendhekake</u> jenthike sing njawil-njawil senar gitar. Marani lawang panggonane ibune. (DL.18.09.051)				√													J-W-Gg-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
52.	Arep menyang ngarep komputer ngrampungake artikel rasane awak kesel banget. Luwong nggawa bantal lan kemul, menyang ngarep TV. Banjur ngglethak sinambi nonton berita malam. (DL.18.09.052)		√															tp- W ₁ - tp- W ₂ -L		√	
53.	Ketug ngarep plataran Rutan suwasanane isih katon sepi. Durung katon wong-wong sing padha besuk. Papan parkir motor uga lagi ana motor siji. Mula bubar markir motor terus lungguhan ana kursi dawa sacedhak parkirane. Terus njembreng koran sing headline-ne aktivitas Gunung Merapi sing tansaya dadra. (DL.19.09.053)			√														K- W ₁ - tp- W ₂ -K		√	
54.	“Ayo dha cadhong,” Ali prentah. Marsana menyat. (DL.19.10.054)	√																J-W	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
55.	“Ooo,” Banjur wong telu diirit mlebu. Ngliwati penjagaan rong sap. Ketug plataran jembar terus menggok ngiwa, ngliwati emperan, terus mlebu ruangan. Ing ruangan iki jebul Pak Dibyo wis <u>lenggahan</u> ing kursi kayu. (DL.19.10.055)			√														K-J-W-K		√	
56.	“Nek ngono kasuse padha karo kancamu iki?” Ali ngacungi Pak Dibyo. Marsana <u>manthuk</u> karo <u>nyendhekake</u> geger neng tembok. (DL.19.10.056)		√		√													J-W ₁ -tp-W ₂ -Gg-K	√	√	
57.	“Ooo, kasuse apa Pak?” “Korupsi,” Ali nyaut cepet. “Dhuwite koknggo apa?” Marsana <u>nggedheg</u>, Pak Dibyo mung meneng. Sirahe <u>disendhekake</u> tembok. (DL.19.10.057)		√				√											J ₁ -W ₁ -J ₂ -W ₂ -J ₃ -W ₃ -K	√	√	
58.	“Arep mangan mengko apa saiki?” Ali cluluk karo nglinthing udud terus <u>ming sed</u> saka lungguhe. (DL.19.10.058)		√															J-W ₁ -tp-W ₂ -L-tp-W ₃ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
59.	Pak Dibyو <u>ngadeg.</u> “Menawi wonten wekdal lan boten nganggu tugas, kula remen menawi Pak Prima asring rawuh mriki.” “InsyaAllah. Mugi-mugi kula saged,” Pak Dibyو ngajak salaman. (DL.19.10.059)		√															J-W	√		
60.	Marsono <u>angluh</u> karo nyawang langit seka sela-sela rujen sel. (DL.20.11.060)	√																J-W ₁ -tp-W ₂ -L-K		√	
61.	Pak Dibyو <u>sendhenan</u> tembok karo <u>kekebut</u> awak sing isih kemringet dleweran. (DL.20.11.061)			√											√			J-W ₁ -K-W ₂ -Gg-K		√	
62.	Sabageyan napi lan tahanan sing isih kepanasen sabubar senam pagi <u>lungguh</u> mubeng emperan blok. (DL.20.11.062)	√																J-K-W-K		√	
63.	Saka kadohan katon para hakim nganggo toga ireng <u>mlaku</u> rerentengan tumuju ruang sidhang. (DL.20.11.063)		√															J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
64.	Pak Dibyو nyekel janggute. Angene klambrangan. Nggoleki praupane para pejabat eksekutif lan legislatif sing sasat saben dina ketemu, jagongan, rembugan. Nanging, ora mertakake babar pisan nalika awake kena perkara. (DL.20.11.064)		√															J-W-Gg		√	
65.	Saka kadohan keprungu swarane tamping registrasi nyeluk tahanan sing bakal sidhang. Sidhang Pak, tata-tata,” kandhane tamping karo mlaku lunga. “Yoh, wong pira sing sidhang?” “Nembelas.” (DL.20.11.065)		√															J-tp-W-K	√		
66.	Marsono diampingi penasehat hukume lungguh ngarep iring kiwane hakim, dene para jeksa penuntut ana ngarepe iring tengen. (DL.20.11.066)	√																J ₁ -W-K-tp-J ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
67.	“Kula kemutan anak kula Pak,” Wanita mau bali sesenggrukan. (DL.20.11.067)															√		J-W	√		
68.	Ana wanita enom pawakan lencir nggendhong bocah cilik nyedhaki lawang sel. Raine aclum. Katon ora bingar. “Wis kawit mau Yang?” wanita manu nginguk sel. “Lagi entas kok,” Agus nemplekake sirah menyang rujen lawang. “Ayo salim karo Bapak,” “Ayo,” Agus ngulungake tangan menyang njaban sel. Banjur ditampani tangan cilik mau. Agus njiwit pipi anake. (DL.21.12.068)				√													J-W-Gg-K		√	
69.	Ana jeksa mlaku nyedhaki sel. Pawakane gagah, brengos, lan jenggote diingu. Ketug ngarep sel banjur ngingul jero sel. (DL.21. 12.069)		√															J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
70.	“Piye Gus?” “Dospundi Pak Soni?” “Bojomu endi?” Anita ngadeg. “Lho, gene wis neng kene.” “Enggih Pak,” Anita nyedhaki Jeksa Soni. (DL.21.12.070)		√															J-W	√		
71.	“Piye?” Soni nyablek pundhake Anita. “Ya wis nek ora saguh karuwan.” Soni wis semperat lunga sadurunge Anita mangsuli. Lakune sajak kesusu. (DL.21.12.071)	√																J ₁ -W- K-J ₂ - K	√		
72.	“Uwis Yang, <i>nggak usah</i> sedhih. Katimbang rekasa sakabehe, luwih becik daklakonane. Toh ketug wektu iki aku wis ditahan nem wulan. Dadi nek mengko kena rong taun, kari nglakoni karo tengah taun,” Anita sesenggrukan. Sirahe disendhekake lawang sel. Agus ngelus rambute. Anake melu nangis. (DL.21.12.072)					√										√		J ₁ - W ₁ - J ₂ - W ₂ -K	√	√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
73.	“Lelang proyek saking instansi kula dhateng Dinas Pendidikan menika sampun kelampahan saderenge peraturan enggal dipunwedalaken. Dados, miturut kula menika dereng kecakup salebete peraturan enggal, ingga boten saged dipunanggep nglanggar peraturan ingkang enggal margi taksih kawengku salebete peraturan lami.” “Interupsi,” Jeksa Rahayu ngacung. (DL.22.13.073)		√															J-W	√		
74.	Kebaktian wis arep diwiwiti, nanging cacahé Napi lan tahanan sing teka durung patiya akeh. Saka napi lan tahanan cacah 60 lagi watara 30 sing <u>lungguhan</u> ana njero kapel. Kamangka jarum jam ing tembok wis nuduhake wektu setengah sanga kliwat limang menit. (DL.23.13.074)			√														J-W-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
75.	<p>“<i>Ya udah.</i> Pokoke nek babagan nyekseni penjagalan utawa pembantaian Napi sing ditindakake sipir kunjara, aku paling ngerti. Soale, begitu sel dibukak jam enem aku banjur maca Al-Kitab neng plataran jaba. Wektu ana acara napi digulung sing racake bubar jam enem esuk aku wis <u>lungguh</u> kono. Aku ora dikongkon lunga merga aku lagi maca Al-Kitab, dene liyane diprentah mlebu ruang sel meneh supaya ora nonton acara penjagalan iku. (DL.23.14.075)</p>	√																K-J-W-K		√	
76.	<p>“Ora diwenahi bantal?” Prima nyelani. Ga Cong ngguyu. “<i>Nggak ada</i> Pak, padhakna neng omahe dhewek,” Wong telu <u>ngguyu</u> bareng. (DL.23.14.076)</p>		√															J-W-K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
77.	“Kok isih sepi,” aloke Prajaka karo mudhun saka jok motor nalika manyuk plataran gedung pengadilan. “He eh isih esuk kok,” Wong loro <u>mlaku</u> menyang plataran ngarep ruang sidhang sing durung katon kemliwire wong. (DL.24.15.077)		√															J-W- K	√		
78.	“Ning sajake Pak Dibyo ditangguhake panahanane,” “Info resmi pa?” Prima <u>njengkerutke</u> alis. “He-eh. Yakin wis. Wong sing kandha intel kejaksaan kok.” “Ooo,” Prima <u>manthuk- manthuk.</u> (DL.24.15.078)				√					√								J-W- Gg J-W	√		
79.	Wong loro marani edhuman sangisor wit pelem. <u>Lungguh</u> ana gigir pager beteng. (DL.24.15.079)	√																J-W ₁ - L-K- W ₂ -K		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
80.	“Wis sarapan durung?” “Nyoto pa piye?” “Yuk, soto sabrang dalan kono ya,” Wong telu <u>nyabrang</u> dalan terus mlebu warung soto kudus sing uga isih sepi. (DL.24.15.080)		√															J-W-Gg-K	√		
81.	“Sampun dangu?” kandhane Prima nyedhaki Mirah sing lungguh ijen ing dhingklik kayu. Prima <u>lungguh</u> jejere. Prajaka ketungkul maca koran karo <u>lendhean</u> cagak doorlop. (DL.24.15.081)	√																J-W-K J-W ₁ -tp-W ₂ -K	√		√
82.	“Sampeyan rak ora ngrokok ta?” Prima manthuk. Hasan <u>lungguh</u> dhingklik ngarepe Mirah. Nyumet udud kebul-kebul. (DL.24.15.082)	√																J-W-L-K		√	
83.	“Menawi panjenengan perkawisipun menapa?” Prajaka namatake raine Mirah. Sing <u>ditamatke unjal ambegan</u>, banjur genti namatake raine Prajaka. (DL.24.15.083)																√	J ₁ -W ₁ -L- ₁ -J ₂ -W ₂ -tp-J ₃ -W ₃ -L ₃		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
84.	“ <i>Nggak usah susah</i> . Jenenge wae wis barang kebacut. Digetunana ora guna. Enggih ta Pak Guru?” Hasan ngingetake raine Prajaka. Prajaka manthuk alon. Mirah <u>nggeget</u> lambe. (DL.24.15.084)		√															J-W-Gg	√		
85.	Saka sabrang doorlop katon hakim irid-iridan tumuju ruang sidhang. Lakune sajak gage-gage tanpa noleh ngiwa-nengen. Banjur Hasan <u>menyat</u> saka lungguhe karo nglelinthing kunci sel. (DL.24.15.085)	√																Tp-J-W-K-tp-W-L	√		
86.	“Ayo Min, Paimin, giliranmu,” Hasan nyeluk tahanan karo ngulapi gembok lawang sel. “Nggih,” Paimin metu seka sel terus dipethuk petugas kejaksaan sing duweni tugas ngawal sidhang. Hasan nutup lawang sel terus bali <u>lungguh</u> ana sandhinge Mirah. (DL.24.15.086)	√																J-W ₁ -L-tp-W ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
87.	Maria <u>lungguh</u> ijen ana emperan masjid komplek pengadilan. Blouse-e sing werna kuning tuwa kontras banget karo clana jean putih sing dienggo awan iku. Senajan mripate jingglengi saben ukara sajeroné koran sing diwaca nanging pikirane klambrangan nggoleki wewayangan ibune sing ora bakal bisa nekani sidhang (DL.25.16.087)	√																J-W-K		√	
88.	<i>“Halo,”</i> Maria ngudhunake koran sing nutupi raine. Pak Prima wis ngadek ngarepe. <i>“Halo juga,”</i> Maria <u>ngingsed</u> lungguhe. (DL.25.16.088)		√															J-W-L	√		
89.	<i>“Mari silakan duduk Pak,”</i> Prima nyelehake tas terus <u>lungguh</u> kiwane Maria. Nyawang raine Maria sing katon mendhung. (DL.25.16.089)	√																J-W ₁ -tp-W ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
90.	“Edan tenan,” Prima gedheg-gedheg. (DL.25.16.090)									√								J-W	√		
91.	“ <i>Mestinya perkara perkosaan ini sementara tidak mencuat kalau hasil perbuatan oknum bejat itu tidak menyisakan janin di rahim Arum. Tapi, karena perut Arum makin hari makin menggembung, suka atau tidak suka oknum itu harus mempertanggungjawabkan perbuatannya.</i> ” Prima nyekeli janggute tanpa kemenyap. (DL.25.16.091)						√											J-W-Gg-K		√	
92.	“Hai, kok <i>serius</i> banget?” Prima noleh. “Ha, ha,” Prima ngguyu. Prajaka mlaku saka doorlop iring kidul mbopong buku sapendhoyot. Tangane tengen gupak kapur. (DL.26.17.092)		√															J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
93.	“He, sing cakep banget ki pacare Pak Prima. Aku <i>tahu...</i> ” Kandhane Bu Anita karo <u>nyekikik setengah mlayu.</u> (DL.26.17.093)		√											√				J-tp-W	√		
94.	“Ngarang, ning... pener,“ Anita bali <u>nyekikik</u> . Pak Beja sing lagi mapal suket plataran melu ngguyu. (DL.26.17.094)													√				J-W		√	
95.	“Wah kula ningali panjenengan, kalihan Pak Prajaka, kalih Bu Nita niku dados meri je,” kandhane marang Prima. “Kok?” “Guru taksih enem-enem, nggantheng, lajeng Bu Nita cantik,” Pak Beja <u>nyengenges.</u> (DL.26.17.095)													√				J-W		√	
96.	“ <i>Halo, udah duluan?</i> ” “ <i>Barusan kok.</i> ” Prima <u>lungguh sandhinge.</u> (DL.26.17.096)	√																J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
97.	“Hayo, sampeyan percaya ora. Sampeyan krungu dhewe ta?” Parjaka nyuwara saka kadohan. Bu Nita ngendhekake jangkahe. “Ngapa?” “Sampeyan cantik. Nggih boten Pak Beja?” “Enggih.” Wong papat ngguyu bareng. Bu Anita menjebi Prajaka. (DL.26.17.97)				√													J-W-Gg	√		
98.	“Bu Anita...” siswa putri kelas XII celuk-celuk. Bu Anita noleh. “ <i>Mau tanya</i> Buuuuk.” “Ya.” ”“Wis akh, nanduki Pak Prajaka ora sida mulang,” Bu Anita semperat lunga karo nyekikik. (DL.26.17.98)	√																J-W ₁ -tp-W ₂	√		√
99.	“Ya.” Wong telu bali salaman. Maria mlaku ngulon. (DL.27.18.099)		√															J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
100.	Ketug ngarep rutan, Divina wis <u>lungguhan</u> neng lincak kayu. Mung dhewe. Sepedha motore diparkir neng cedhak warung ngarep Rutan. Tangane agahan kumlawe ngawe-ngawe nalika weruh tekane Prima. (DL.26.17.100)			√														K-J-W-K		√	
101.	“Dospundi?” clathune Prima marang Prayoga Santosa. “Tasih wonten pekewet.” “Lajeng?” “Pak Kalapas ngersakake Bu Kus kudu kondur. Merga ana perkara wigati sing ora bisa dirampungi awake dhewe.” “O, masalah menapa?” “ <i>Money</i> .” Kandhane Prima cekak lirih. “Ooo,” Divina <u>nyedhakepake</u> tangane. (DL.27.18.101)				√													J-W-Gg		√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
102.	“Saya nggak merasa direpotkan kok Vin. Yang penting Pak Dibyo segera dibawa ke Rumah Sakit.” Divina <u>manthuk</u> karo <u>nggeget</u> lambe sing dhamis. (DL.27.18.102)		√															J-W-tp-W-Gg-K	√		
103.	Bel apel siang gemlonthang. Banjur saka ruang kesehatan ing sabrang lapangan keprungu ribut-ribut. Ana suwara pating brengok. Pating brubut, rebut dhucung mlayu metu. Sawenehe komandan blok <u>mlayu</u> metu saka gerbang tengah karo bengok-bengok. (DL.27.18.103)		√															J-W-K	√		
104.	“Awat lawang portir! Dijaga rapet! Cepet!” Pegawe registrasi kabeh metu menyang emperan. Nalika weruh sakehe napi lan tahanan <u>mlayu</u> metu saka blok, para pegawe iku panik. (DL.27.18.104)		√															tp-W ₁ -J ₁ -W ₂ -K-J ₂ -W ₃	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
105.	“Ayo.” Prima agahan nyeneng tangane Divina. Nrabas koridor sig lawange isih mbukak. Terus <u>mlayu</u> nurut dawane longkangan saburine blok, bebarengan para pegawe sing tansaya panik. (DL.27.18.105)		√															tp-W-K	√		
106.	Wektu iki sebageyan perusuh nguwasani kabeh blok sel, dene sebageyan <u>mlayu</u> saka pakujaran liwat tembok sing dijebol. (DL.28.19.106)		√															K-J ₁ -W ₁ -K-tp-J ₂ -W ₂ -K	√		
107.	“Menika badhe mlajar dhateng pundi Pak?” bengoke Prima marang pegawe rutan ngarepe. Divina digeret terus tangane. “Namung nyingkiri kerusuhan mawon,” wong mau mangsuli cekak. “Terus dalan niki ketug pundi?” “Buntu.” “Wah,” Prima agahan <u>mbalik</u> . (DL.28.19.107)		√															J-W	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
108.	<p>“Aduh Bapak,” Divina <u>nutupi</u> tutuke sing meh wae mbengok nalika meruhi Pak Dibyo didadekake sandera. Ssst, kamu tenang Vin.” Prima nyekeli pundhake. Divina unjal ambegan. Rasane pingin mlayoni Pak Dibyo sing tanpa daya ing tangane perusuh sing gawa gegaman ngancam keslametan. (DL.28.19.108)</p>						√											J-W ₁ -Gg-tp-W ₂ -K	√		
109.	<p>Negosiasi antarane aparat karo perusuh liwat telpun nguwohake kesepakatan tebusan kanggo Kepala Rutan lan Pak Dibyo 50 yuta lan sing menehake dhuwit kudu keluwargane. “Kula sagah, kula keluwarganipun Pak Dibyo,” pratelane Prima marang pihak keamanan. Divina <u>nggeget</u> lambe krungu pratelane Pak Prima, semono uga Bu Kus <u>unjal ambegan</u> landhung. (DL.28.19.109)</p>		√														√	J ₁ -W ₁ -Gg ₁ -K-tp-J ₂ -W ₂ -Gg ₂	√	√	

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
110.	Pranyata dalan mau tumuju koridor ngiringan cedhak ruang besuk. Nanging playune Prima <u>kandheg</u> nyekseni kantor registasi dijarah lan diobong. (DL.28.19.110)								√									tp-J-W-K	√		
111.	Jedhul saka kori tengah primandana sing nganggo sandhangan sragam perawat nyurung kursi rodha karo nyangking dhuwit sing diseleh ing kantong plastik transparan werna putih. Kursi disurung liwat dalan tengah lapangan nganti ketug separo daawane dalan. Ing kene Prima ngatonake cacache dhuwit marang perusuh lan lagi <u>mlaku</u> maju maneh sawise diidini perusuh. (DL.28.19.111)		√															K-J-W ₁ -L-K-tp-W ₂ -K	√		
112.	Prima bisa uwal saka bandane merga pitulungane Ga Cong, napi Cina asal Medan lan kerep ketemu Prima ing kapel, sing uga dadi sandera. Banjur wong loro <u>mlayu</u> ngetan tumuju Blok E sing menga lawange. (DL.29.20.112)		√															tp-J-W-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
113.	Wiwitane skenario lumaku mulus. Prima masrahake dhuwit sing banjur ditliti tlesih. Banjur Prima ngunggahake Pak Dibyo menyang dhuwur kursi rodha. Nanging, sing kudu nyurung kursi rodha dudu Prima. Tugase Prima diwenehake Kalapas sing dicitho mripate, dene Prima didadekake sandera anyar. Swasana dadi umyeg lan tegang. Kalapas sing dicitho mripate nanging kudu nyurung kursine Pak Dibyo mung bisa mlaku krana ababane Pak Dibyo. Kabeh megeng napas ngenteni kedadean sing bakal teka. (DL.29.20.113)		√															J-W-Gg-K	√		
114.	Oyik maju, Prima mundur sejangkah. Tanpa teges tumrap Prima ora ndhisiki. Oyik sing awake nglelur dhuwur mau wis didhisiki disampar janggute kontal semampir meja pingpong. (DL.29.20.114)							√										J ₁ -W ₁ -J ₂ -W ₂ -K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
115.	Jegagik. Perusuh loro sing mau ngawal dheweke wis nyegat ngarepe. “ <i>Mau ke mana kamu?</i> ” perusuh mau ngagar gegaman diathungake raine Prima. Ga Cong maju ngarepe Prima. “He Cong, <i>kamu jangan ikut-ikutan. Kita senasib.</i> ” “ <i>Nggak isa. Aku nggak mau kamu peralatan.</i> ” (DL.29.20.115)							√										J-W-K	√		
116.	Banjur cepet nyaut bad pingpong digawe ngladeni pangamuke Oyik sing ngubeng-ubengake pesone. Prima mundur karo tangane ngubeng-ubengke bad pingpong persis kaya yen arep smesh. Nalika Oyik lena kupinge kiwa tengen disabet bad sakayange kaping bola-bali. Oyik oling lan playune nubruk bentus. (DL.29.20.116)							√										J ₁ -W ₁ -tp-J ₂ -W ₂ -L-K	√		

Tabel Salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
117.	<p>“<i>Hebat kamu</i> Pak Guru?” Ga Cong nyekethem tangane Prima sing ambegane isih menggeh-menggeh. “<i>Kamu lebih hebat lagi</i> Cong,” wong loro rangkulan. “Ayo.” Terus Ga Cong nyeret tangane Prima dijak <u>mlayu</u> bareng tumuju kori ngarep. (DL.29.20.117)</p>		√															tp-J- W ₁ -L- W ₂ -K	√		